ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΗΣ

ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΜΠΑΚΗ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

«Συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα
κλάσματα ἵνα μή τι ἀπόληται.»
Ἰωάν. Ϛʹ, 12.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ 3

1889

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΗΣ

ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΜΠΑΚΗ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

«Συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα
κλάσματα ἵνα μή τι ἀπόληται.»
Ἰωάν. Ϛʹ, 12.

INAUGURAL-DISSERTATION

SUR ERLANGUNG DER DOCTORWÜRDE

DER HOHEN PHILOSOPHISCHEN FACULTÄT DER UNIVERSITÄT ERLANGEN

VORGELEGT.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 3

1889

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41545809_0197

ΤΗι

ΠΕΦΙΛΗΜΕΝΗι ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΤΗι ΜΟΙ

ΜΗΤΡΙ

ΙΕΡΟΝ

ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΑΙ ΠΛΗΘΟΥΣ ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΠΟΛΥΤΙΜΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Ἀξία

Τοσαύτη καθ' ἡμᾶς ἡ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ἀξία ἐστίν, ὥστε φοβούμεθα μὴ θέλοντες ὅπως ἐξάρωμεν τὰ κατ' αὐτήν, ἄκοντες ὑποβιβάσωμεν τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀξίαν, καὶ τὸ σεπτὸν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐπιστήμης μέγεθος.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, ἐκ τῶν χριστιανικῶν συντριμμάτων καὶ ἐρειπίων, ὡς ἐκ τῶν μνημείων θεολογία (Monumentale Theologie), τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς λατρείας τῶν πρώτων χριστιανῶν ἐξετάζουσα, μεγάλας εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας προσπορίζεται ὠφελείας· αὕτη ἐνισχύει ἡμᾶς ἐν τῇ πίστει καταδεικνῦσα τὴν ἀγάπην, μεθ' ἧς οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Κυρίου, καὶ πῶς ταύτης ἕνεκεν, ὡς Χριστιανοί (Α' Πέτρ. δ', 16), προθύμως ἐμαρτύρουν, ἔπασχον καὶ ἀπέθνησκον! αὕτη διαφωτίζει ἡμᾶς περὶ τῆς ἀρχικῆς τῶν πρώτων χριστιανῶν πίστεως, περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐξωτερικοῦ ἁπλοῦ τύπου, τοῦ τρόπου καὶ χρόνου τῆς λατρείας αὐτῶν, περὶ τῆς βαθμηδὸν κατ' ὀλίγον διαμορφώσεως τῶν διαφόρων ἱερῶν τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας, περὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν τοιούτων.

Ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, ὡς ἱστορία τῆς τέχνης (Kunstgeschichte), τὴν ἀρχικὴν τῶν πρώτων καὶ τῶν μετέπειτα χριστιανῶν τέχνην ἐξετάζουσα, σπουδαῖα ἐξάγει εἰς τοὺς περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἀσχολουμένους πορίσματα, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀρχαίας τέχνης εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην,

περὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς Βυζαντιακῆς χριστιανικῆς τέχνης καὶ περὶ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης εἰς τὴν μεγάλην τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ἀναγέννησιν· ἡ αὐτή, ὡς ἐπιστήμη ἱστορικῶν ἐρευνῶν, ἐξετάζουσα ἱστορικῶς τὸν θρησκευτικὸν βίον καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν, μεγάλα ὡσαύτως παρέχει συμπεράσματα εἴς τε τοὺς περὶ τὰς γενικὰς ἱστορικὰς μελέτας ἀσχολουμένους, καὶ εἰδικώτερον εἰς τοὺς περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους, ἐν ᾧ αἱ χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες ἀνερευνῶνται καὶ ἐξετάζονται, περὶ τῆς ἐξαπλώσεως καὶ διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν ἔθνει, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τοῦ οἰκογενειάρχου βίου καὶ τῆς ἐν ἑκάστῳ ἔθνει διαμορφώσεως χριστιανικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων.

Ἂν δὲ διὰ τοὺς ἐν τῇ Δύσει οἰκοῦντας ἡ ἐπιστήμη τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, δι' οὓς εἴπομεν λόγους, πολλοῦ λόγου ἀξία ἐστί, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, καὶ δι' ἕτερον σπουδαιότατον λόγον, τὸν ΕΘΝΙΚΟΝ, ἐστὶ μεγίστης προσοχῆς καὶ βαθυτάτης σπουδῆς καὶ μελέτης ἀξία. Οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον, οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες, μὴ λησμονῶμεν ὅτι δὲν συνδεόμεθα τόσῳ μετὰ τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ὅσῳ μετὰ τῆς ἐποχῆς ***τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.***

Ἅπαν τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν σύστημα, τὰ δόγματα, αἱ τελεταί, οἱ ὕμνοι, αἱ ἑορταί, ταῦτα πάντα δὲν ἐμορφώθησαν ἐπὶ τοῦ Περικλέους ἐν τῷ Παρθενῶνι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἁγίας Σοφίας.

Ὁ Ἕλλην ἐνθουσιᾷ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Σοφίας πίπτει μάρτυς! Διὰ τὸν πρῶτον ναὸν ὁμιλεῖ ἡμῖν ἁπλῶς ἡ Ἱστορία, διὰ τὸν δεύτερον ὅμως ὁμιλεῖ αὐτὴ ἡ καρδία! Οἱ Βυζαντιακοὶ ναοί, εἰς οὓς σήμερον εἰσερχόμενοι προσευχόμεθα, εἰσὶν οἱ αὐτοὶ ναοί, εἰς οὓς πρὸ ἡμῶν ἐν τῇ αὐτῇ πίστει θερμῶς προσηυχήθησαν οἱ Πατέρες ἡμῶν.

Πλὴν τούτου ὅμως, καὶ δι' ἕτερον σπουδαιότατον λόγον, ἡ ἐκ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ὠφέλεια ἐστὶ πολλοῦ λόγου καὶ μεγίστης προσοχῆς καὶ μελέτης ἀξία.

Ἄνδρες ἑλληνοφόνου γνώμης εἶπον ὅτι, τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων ἐξηφανίσθη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ἡ Ἀττικὴ δὲ καὶ αὐταὶ αἱ ἰοστέφανοι Ἀθῆναι, ἀπὸ τοῦ Ϛ' μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος, ἤτοι

ἐπὶ 400 ὅλα ἔτη, ἔμειναν ἄσπαρτοι, ἀκατοίκητοι καὶ ἔρημοι[1].

Καὶ ὅμως οὐδεὶς γενναιότερος καὶ μᾶλλον εὔστερνος πολέμιος τῆς ἑλληνολέθρου ταύτης γνώμης, ἢ ὅσον αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα ἀκριβῶς τῆς ἐποχῆς ταύτης, καθ' ἥν, κατ' αὐτούς, ἡ Ἑλλὰς ἦν ἔρημος.

Ἡ ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ νεκροταφείου τῆς Μονῆς Πεντέλης περισωθεῖσα ἀπὸ κτίσεως κόσμου Βυζαντιακὴ χριστιανικὴ χρονολογία

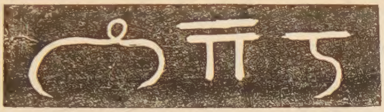

(=6086=578 μ.Χ.), αἱ ἐπὶ τῶν ῥαβδώσεων τῶν στύλων τοῦ Παρθενῶνος, τῶν Προπυλαίων, τοῦ Θησείου καὶ αἱ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ δι' ἀκίδος κεχαραγμέναι χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ ἐσχάτως κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Μεγάλης Παναγίας, ἐν τῇ ἐνταῦθα καείσῃ ἀγορᾷ, εὑρεθεῖσαι ἐπιτύμβιοι χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Μήτζης τῆς Δρουνγαρέας († 856), Εὐπραξίας († 867) καὶ Θωμαΐδος († 921)[2], καὶ πλεῖσται ἕτεραι χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἄρδην ἀνατρέπουσι τὰ μισελληνικὰ αὐτῶν σχέδια, καὶ διὰ παντὸς καταισχύνουσι τοὺς κακεντρεχεῖς καὶ κακοβούλους τούτους Ἑλληνοφθόρους καὶ Ἑλληνοφόνους ἱστορικούς.

Τοσαύτη, βραχεῖ ῥήματι, ἡ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων ἀξία, καὶ τηλικαῦτα τὰ ἐκ τούτων ἀνεκτίμητα τῇ τε ἐπιστήμῃ τῆς Θεολογίας, τῇ ἱστορίᾳ, τῇ τέχνῃ καὶ σύμπαντι τῷ Ἑλληνισμῷ ἐξαγόμενα πολυτίμητα ἱστορικὰ πορίσματα καὶ ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα.

Πληθὺς καὶ σπουδαιότης τῶν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῶν μνημείων.

Ὑπέρ τινα δὲ καὶ ἄλλον τόπον ἡ πεφιλημένη ἡμῶν πατρίς, ἡ

[1] Falmerayer Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelsalters 1829. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ Welchen Einfluss hatte die Besetzung Griechenlands durch die Slawen auf das Schiksal des Stadt Athen und der Landschaft Attika ? 1835· τοῦ αὐτοῦ Das Albanesische Element in Griechenland 1857—1860. G. Finlay Griechenland unter den Römern 1861· τοῦ αὐτοῦ Griechenland in Mittelalter.

[2] Ταύτας ἰδὲ ἐν τῇ 'Αρχ. 'Εφημερίδι 1886, ἐκδοθείσας ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν φίλου κ. 'Ιω. Σακκελίωνος, τόμ. Β', σ. 235—38.

Ἑλλάς, πλήρης ἐστὶ τοιούτων πολυτίμων τῆς χριστιανικῆς τέχνης καὶ ἱστορίας μνημείων.

Ἡ Μονὴ Δαφνίου, ἧς τὴν περιγραφὴν ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν τούτῳ προτιθέμεθα, ὁ παρὰ τὴν Λεβαδείαν ὡραίοις ψηφοθετήμασι κεκοσμημένος ναὸς τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ἡ παρὰ τὸν Ὀρχομενὸν Μονὴ τῆς Σκριποῦς ἐπὶ Ἰγνατίου τοῦ πατριάρχου τῷ 874 ἱδρυθεῖσα, λόγου ἀξία διὰ τὰς χριστιανικὰς αὐτῆς ἐπιγραφὰς Λέοντος Βασιλικοῦ τοῦ Πρωτοσπαθαρίου, διὰ τὰ γλυπτικὰ αὐτῆς κοσμήματα καὶ τὰ διὰ ζῴων μυστικὰ χριστιανικὰ αὐτῆς σύμβολα, ὁ παρὰ ταύτην, εἰς θέσιν Καμπιά, ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἀπαράμιλλον ἀριστούργημα τῆς Βυζαντιακῆς χριστιανικῆς τέχνης, αἱ ἐν Πάτραις καὶ ἐν Κορίνθῳ ἰδίως τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμέναι χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες, οἱ ἐν Μιστρᾷ ἀμιμήτου Βυζαντιακῆς τέχνης χριστιανικοὶ ναοί, μεστοὶ παρελθόντος μεγαλείου καὶ δόξης, οἱ ἐν Μονεμβασίᾳ πολυπληθεῖς χριστιανικοὶ ναοί, καὶ πλεῖστοι ἕτεροι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα διεσπαρμένοι, εἰσὶ πολυτιμότατα τοιαῦτα τῆς πατρῴας ἡμῶν ἱστορίας κειμήλια, καὶ ἀπαράμιλλα τῆς Βυζαντιακῆς χριστιανικῆς τέχνης ἀριστουργήματα.

Ἡ Ἀττικὴ δέ, ἢ καὶ αὐταὶ μόνον αἱ ΙΟΣΤΕΦΑΝΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, εἰσὶ λαμπρὸν καὶ πλούσιον τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἐν γένει τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας καὶ τέχνης Μουσεῖον.

Ἐν ἑκάστῃ πτυχῇ τοῦ γηραιοῦ Ὑμηττοῦ, ὥσπερ θησαυρός τις, ἐγκρύπτεται πολύτιμος καὶ ἱστορική τις χριστιανικὴ ἀρχαιότης.

Ἐπ' αὐτοῦ κεῖται ἡ Μονὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ, ἡ καὶ Μονὴ τῶν Φιλοσόφων ἐπικαλουμένη, ἡ Μονὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ τὸ ἐπὶ τῆς πεδιάδος μικρὸν πρὸ αὐτῆς ἠρειπωμένον τοῦ ἁγίου Νικολάου ναΐδιον, πολυτίμους, ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ δι' ἀκίδος καὶ τῶν ἐφ' ὑγροῖς ἐπιγραφῶν, παρέχον ἡμῖν ἱστορικὰς πληροφορίας· ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ κεῖται ὡσαύτως ἡ περίφημος Μονὴ τοῦ Ἀστερίου, ἡ Μονὴ Καισαριανῆς, καὶ οἱ πρὸ ταύτης ναοὶ τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ τὸ πρὸ ταύτης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μετόχιον, ἐν ᾧ θαυμαστῶς ἐν τῷ μύακι γράφονται οἱ μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες τὸ μυστήριον τῆς ἱερᾶς μετουσιώσεως ἐπιτελοῦντες· ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ κεῖται ὡσαύτως ἡ ἱστορικὴ Μονὴ τοῦ Κουταλέα, τὸ πρὸ ταύτης, νῦν ἀνακαινισθέν, πλὴν ἀρχαιότατον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ναΐδιον, τὸ μετ' αὐτὸ ἕτερον ἀρχαιότατον ἐρημοκ-

κλήσιον πλῆρες ἱστορικῶν δι' ἀκίδος ἐπιγραφῶν, ἡ Μονὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Καρρέα, ἐν ᾗ βλέπομεν τὰς ἐπὶ τούτῳ ἐντειχίσεις ἰδίων ἀγγείων χάριν τῆς εὐήχου ἀκουστικῆς, καὶ ἐν ᾗ διεσώθη ἡ ἀρχαιοτάτη ἐπιτύμβιος χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ Νεικαγόρης τῆς Διακονίσσης αὕτη·

ΝЄΙΚΑΓΟΡΗ
ΔΙΑΚΟΝΙϹ
ϹΑЄΝΘΑΔЄ
ΚЄΙΜΑΙ·

Ἐὰν δέ τις καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ ἀνέλθῃ, ἐκεῖθεν ἀνὰ τὴν χώραν τῆς Μεσογαίας, ὡσπερεὶ χῆνάς τινας, τὰς πολλὰς βλέπει λευκάς, πλὴν ἀρχαίας Ἐκκλησίας, πρασίνην τινὰ διαπλεούσας θάλασσαν, τοὺς ἀγρούς.

Ὅ τι δὲ περὶ τῆς πληθύος τῶν Ἀθήνησι χριστιανικῶν ναῶν οἱ τοῦ ιζ' αἰῶνος περιηγηταὶ ἡμῖν ἀναφέρουσιν, ὁ μὲν La Guilletière (σ. 7) ἐν τῇ σμικροτάτῃ τῆς τότε πόλεως (τῷ 1667) περιοχῇ 108 ἀριθμῶν χριστιανικοὺς ναούς, διπλάσιον δ' ἀριθμὸν ἐν τοῖς πέριξ (σ. 148), ὁ Paul Babin τῷ 1672 περὶ τὰς 300 (σ. 24), οἱ δὲ Spon καὶ Wheler τῷ 1676 περὶ τὰς 200 (Sp. τόμ. II, σ. 203) καὶ ὅ τι ὁ Paul Babin ἐν τῇ πρὸς τὸν Abbé Pecoil ἐπιστολῇ αὐτοῦ περὶ τῶν Ἀθήνησι χριστιανικῶν συντριμμάτων γράφων ἔλεγεν, ὅτι ἐν Ἀθήναις «on voit des maisons sans aucune magnificence faites des ruines anciennes ayans pour tout ornement quelques degrez de marbres marquez de croix, qui ont servy autrefois sur les portes ou fenêtres des églises ruinées (Relation d'Athènes σ. 12, πρβλ. καὶ σ. 13)· τοῦτ' αὐτὸ ὡσαύτως καὶ σήμερον ἐν Ἀθήναις βλέπομεν, τὴν αὐτὴν πληθὺν τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν, καὶ τὴν αὐτὴν πληθὺν μαρμαρίνων συντριμμάτων τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης.

Κατάστασις τούτων.

Μοίρᾳ ὅμως κακῇ, ἕνεκα τῆς ἀσυγγνώστου καὶ φοβερᾶς ΑΜΑΘΙΑΣ καὶ ὡς ἐκ ταύτης ΑΔΙΑΦΟΡΙΑΣ τῶν νῦν, ὡς ΜΗ ΩΦΕΛΕ, τὰ τῶν ἀρχαιοτήτων ἰθυνόντων, ΟΥΔΟΛΩΣ τὴν ἀξίαν τῶν χριστιανικῶν ἀρ-

χαιοτήτων καὶ τὸ ΕΝΙΑΙΟΝ τῆς πατρῴας ἡμῶν ἱστορίας καὶ τέχνης ἐννοούντων, πάντα τὰ πολυτίμητα ταῦτα τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας καὶ τέχνης κειμήλια, γοργῷ ποδὶ τῇ ἀνεπανορθώτῳ καταστροφῇ βαίνουσιν ΟΥΔΕΜΙΑΣ ΠΡΟΣΟΧΗΣ ὑπὸ τούτων ἀξιούμενα[1]· καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι πρὸς σμικρὸν ἀνετέθη ἡμῖν ἡ τῶν χριστιανικῶν ἰδίως ἀρχαιοτήτων ἐφορεία, πλὴν τοῦτο ἦν ἁπλῆ τις πρὸς τὰ ἱερὰ ταῦτα κειμήλια εἰρωνεία, οὐδενὸς πώποτε ΑΠΟΛΥΤΩΣ *ἐκτελεσθέντος, ἐξ ὅσων ποτέ τι περὶ τούτων τοῖς λεγομένοις ἁρμοδίοις ἀνεφέρομεν*. Τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν ἀξιοθρήνητος μάρτυς ἡ ΦΡΙΚΑΛΕΑ κατάστασις, εἰς ἣν ὡς ἐκ τῶν ἐσχάτως ἰδίως ἐπισκευῶν ἡ Μονὴ Δαφνίου περιῆλθε, περὶ ὧν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἐροῦμεν τὰ δέοντα.

Ἐνῷ δὲ ἡ θυγάτηρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ῥωσσικὴ Ἐκκλησία πλουσιώτατα ἔχει ἐν Πετρουπόλει, Κιέβῳ, Μόσχᾳ καὶ ἀλλαχοῦ χριστιανικὰ Μουσεῖα, καὶ πλουσιωτάτας, δημοσίας τε καὶ ἰδιωτικάς, χριστιανικὰς συλλογάς[2], ἐνῷ ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Βερολίνῳ, ἐν Μονάχῳ, ἐν Νυρεμβέργῃ, ἐν Βαμπέργῃ, ἐν Λειψίᾳ, ἐν Δρέσδῃ καὶ πάσαις ταῖς ὁπωσοῦν μεγάλαις πόλεσι τῆς Γερμανίας, πολυτιμόταται καὶ πλουσιώταται ὑπάρχουσι συλλογαὶ καὶ μουσεῖα τῆς χριστιανικῆς τέχνης, καὶ ἐν γένει πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης καταπληκτικαὶ μελέται καὶ ἔρευναι ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας γίνονται, ἐν Ἑλλάδι μόνον, ἐν ᾗ ἡ ἐπιστήμη τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας μέγα ἔργον ἔχει ὅπως ἐπιτελέσῃ, τὰς ἀπὸ τοῦ Παύλου μέχρι τῆς ἁλώσεως, καὶ ἀπὸ ταύτης τὰς μέχρις ἡμῶν χριστιανικὰς ἀρχαιότητας ἐξετάζουσα, ἐν τῇ γλώσσῃ λέγομεν ταύτῃ, ἐν ᾗ συνεγράφησαν καὶ ἐκηρύχθησαν τὸ πρῶτον αἱ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου Ἀλήθειαι, ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ, ἣν ΜΟΝΗΝ ἐξελέξατο ὁ Κύριος

[1] Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν παρ' ἡμῖν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ἅμα τῇ ἐκ Γερμανίας ἐπιστροφῇ ἡμῶν, ἐκτενὲς ἐδημοσιεύσαμεν ἄρθρον ἐν τῷ *Αἰῶνι* τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1883, καὶ ἔκτοτε οὐκ ἐπαυσάμεθα ἔν τε ταῖς ἐφημερίσι καὶ τοῖς διαφόροις περιοδικοῖς ἐκτενῆ καὶ συνεχῆ ἄρθρα περὶ τῆς διασώσεως τῶν πολυτίμων τούτων μνημείων γράφοντες, πλὴν ΜΑΤΗΝ τὰ πάντα ΜΑΤΗΝ, ἀείποτε μικρά τινα καὶ ἀσήμαντα ἐδόξαμεν τοῖς ἁρμοδίοις λέγειν.

[2] Περὶ τῆς πλουσιωτάτης συλλογῆς τοῦ Ῥώσσου Μπαζιλεύσκη τῆς ἀντὶ 5 $^1/_2$ ἑκατομμυρίων ἀγορασθείσης ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος διὰ τὸ Ermitage ἰδὲ ἐν τῇ *Ἐφημερίδι* τῆς 28 Φεβρουαρίου 1885 ἀριθ. 59.

καὶ ηὐδόκησεν ὅπως δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου (Ἰωάν. ιϐ', 20-20), ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ, ἐν ᾗ συμβολικῶς παρεστάθησαν τὸ πρῶτον αἱ μεγάλαι τῆς Νέας Διαθήκης δογματικαὶ ἀλήθειαι, ὡς ἐν τῷ μυστικῷ Ἀστέρι τῆς Ἀποκαλύψεως (κϐ', 16'),

ἐν ᾧ μυστικῶς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου παρίσταται, τῶν ἀρχικῶν στοιχείων τοῦ Ὀνόματος τοῦ Κυρίου (Ι. Χ.) ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ (+) κρεμαμένων καὶ οὕτω λαμπρῶς καὶ τὸ Πάθος ὑποδηλούντων, καὶ τὸν Ἀστέρα, τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐν Βηθλεὲμ (Ματθ. ϐ', 1—12) ὑπεράνω τοῦ Ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου (Ἀπ. ιγ', 8) ἀναφανέντα, οὕτω θαυμαστῶς σχηματιζόντων, ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ, δι' ἧς τῶν ἀλφαϐητικῶν στοιχείων ἀπεικονίσθησαν τὸ πρῶτον τὰ νῦν διεθνῆ, ἱερὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μονογράμματα, ἐν σχέσει πρὸς τὸ Σταυρικὸν αὐτοῦ πάθος (Σταυρὸς + T), πρὸς τὸ δόγμα τῆς μακαρίας Τριάδος (τρίγωνον), καὶ τὸ Α καὶ Ω τῆς Ἀποκαλύψεως, ὡς τὰ ἀρχαιότατα μυστικὰ μονογράμματα ταῦτα,

=IXP+

=IXP+

=IXT (T=+)

=IXP+ / IX·AΩ·

=IX+Δ

('O I X. εἷς τῆς Τριάδος).

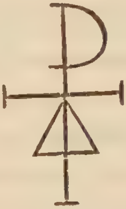

=IXP+Δ

('O I. X. εἷς ὢν τῆς Τριάδος κατ' ἄνθρωπον ἔπαθεν).

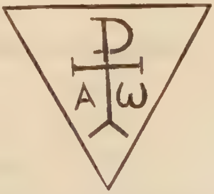

=IXP+AΩ∇

(I. X. Θεὸς ἐν Τριάδι).

καὶ πλεῖσθ' ἕτερα, ἐν μόνῃ, λέγομεν, τῇ γλώσσῃ ταύτῃ, ἐν ᾗ ἐστι κυρίως τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐπιστήμης τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις καὶ τὰ στοιχεῖα οὕτως εἰπεῖν τῆς ἐπιστήμης ταύτης, παρ' ἡμῖν, ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία, ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη τῶν ἐπιστημῶν, ἕνεκα τῆς ἀσυγγνώστου ἀμαθίας, λυπηρὸν εἰπεῖν, φρικαλέως παραμελεῖται, περιφρονεῖται, καὶ τέλεον ἡ ἀξία αὐτῆς ἐστιν ἄγνωστος.

Τινὰ περὶ τῆς πραγματείας ἡμῶν ταύτης.

Ἡ Μονή, ἧς τὴν περιγραφὴν ἐνταῦθα προτιθέμεθα, ἐστὶν ἓν τῶν τοιούτων πολυτίμων τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς ἱστορίας καὶ τέχνης μνημείων.

Ἡ περιγραφὴ δ' αὕτη ἀπετέλει μέρος ἐκτενεστέρας ἡμῶν πραγματείας περὶ πάντων σχεδὸν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ἐκ 300 χειρογράφων σελίδων μεγάλου μεγέθους καὶ ἐξ 147 εἰκόνων συνισταμένης, ἣν καθυπεβάλομεν ὡς ἐναίσιμον διατριβὴν τῇ ἐν Erlangen τῆς Βαυαρίας φιλοσοφικῇ Σχολῇ, ἕνεκα ὅμως τοῦ ἐκτενοῦς τοῦ ἔργου ἡμῶν τούτου, ἡ εἰρημένη Σχολὴ ἠρκέσθη εἰς μόνην τὴν ἐπιστημονικὴν περιγραφὴν τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἣν ἐκτενεστέραν καὶ πληρεστέαν ἤδη, Θεῷ συναιρομένῳ, καὶ δημοσιεύομεν.

Ἡ πλήρης δὲ πραγματεία ἡμῶν ἐπεγέγραπτο καὶ διῄρητο ὡς ἑξῆς·

ΑΙ ΕΝ ΤΗι ΑΤΤΙΚΗι

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

ΜΕΡΟΣ Α'.

Χριστιανικὰ οἰκοδομήματα καὶ χριστιανικαὶ γραφαί.

ΤΜΗΜΑ Α'.

Χριστιανικὰ οἰκοδομήματα

ΚΕΦ. Α'. Πρῶτοι χριστιανικοὶ Ναοί. Γένεσις, ἀνάπτυξις καὶ περίοδοι τοῦ Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ. Ἐσωτερικὴ τοῦ Ναοῦ διάθεσις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον.

ΚΕΦ. Β'. Ὁ Παῦλος ἐν Ἀθήναις. Αἱ χριστιανικαὶ Ἀθῆναι. Τροπὴ τῶν ἐθνικῶν ναῶν εἰς χριστιανικοὺς Ναούς. Τὰ περιστεφανοῦντα τὴν Ἀκρόπολιν ποτὲ ἐθνικά, νῦν δὲ χριστιανικὰ Ἱερά. Ἱερὰ εἰς σπήλαια τῆς Ἀττικῆς ὑπάρχοντα.

ΚΕΦ. Γ'. Οἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαῖοι τοῦ Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ Ναοί, τῆς πρώτης, δευτέρας καὶ τρίτης περιόδου. Οἱ ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀρχαῖοι χριστιανικοὶ Ναοί.

ΤΜΗΜΑ Β'.

Χριστιανικαὶ γραφαί.

ΚΕΦ. Α'. Ἴχνη τῶν πρώτων χριςιανικῶν γραφῶν. Μονογράμματα τοῦ ὀνόματος «Ἰησοῦς Χριστός». Συμβολικαὶ παραςάσεις. Πρῶται τῶν χριςιανῶν γραφαί.

ΚΕΦ. Β'. Βυζαντιακαὶ γραφαί. Ἀτέλειαι. Τὸ ἐν ταύταις καλόν. Σκοπός.

ΚΕΦ. Γ'. Ἐσωτερικὴ τῶν γραφῶν διάθεσις. Νάρθηξ—Τροῦλος—Μύαξ. Μέγας πίναξ περὶ τοῦ πῶς δεῖ, κατὰ τὴν τῶν ζωγράφων ἑρμηνείαν, τὴν φιαλόεσσαν διαγράφειν Ἐκκλησίαν.

ΚΕΦ. Δ'. Ἀρχαία χριστιανικὴ γλυπτική, ξυλογλυπτική, μικροξυλογλυπτικὴ τέχνη.

ΚΕΦ. Ε'. Σύγχρονος χριστιανικὴ τέχνη. (Λουδοβῖκος Θείρσιος. Σπυρίδων Προσαλέντης. Σπυρίδων Χατζηγιαννόπουλος). Μικροξυλογλυπτική. (Ἱεροδιάκονος Ἀγαθάγγελος. Ἰωάννης Πλατῆς.) Γλυπτική. (Ἀδελφοὶ Φυτάλαι.) Ξυλογλυπτικὴ (Ἐπ. Κανάλης.)

ΜΕΡΟΣ Β'.

Α. Ἡ ἐν ψηφοθετήμασι παρὰ τῷ Ποικίλῳ ὄρει ἀρχαία Μονὴ τοῦ Δαφνίου.

Β. Ἡ ἐπὶ τῆς νήσου Σαλαμῖνος ἐφ' ὑγροῖς κεκοσμημένη γραφαῖς ἱερὰ Μονὴ τῆς Φανερωμένης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γνῶμαι ἡμῶν περὶ τῆς διασώσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων.

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ διάταξις τῆς ὑποβληθείσης ἐκτενοῦς ἡμῶν πραγματείας.

Ἤδη ἐν τῷ δημοσιευομένῳ ἔργῳ ἡμῶν τούτῳ, πρῶτον θέλομεν προτάξει τὴν φιλολογίαν πάντων τῶν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου τι γραψάντων, εἶτα δὲ θέλομεν ἐξετάσει τὴν *τοπογραφίαν* τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, *τὴν ὀνομασίαν*, *τὴν ἱστορίαν* αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον, τὴν χριστιανικὴν τοῦ Ναοῦ *ἀρχιτεκτονικήν*, τὰς ἐν τῷ Ναῷ μεταγενεστέρας *φραγκικὰς προσθήκας*, καὶ τελευταῖον τὰ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ περισωθέντα μεγίστης ἀξίας καὶ τέχνης *ψηφοθετήματα*.

Εἰ δέ τι ἐσφαλμένον ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν ταύτῃ ἐρρέθη, θερμῶς τοὺς εἰδότας παρακαλοῦμεν, ὅπως ἐπανορθώσωσι τοῦτο, ἐν νῷ θεμένους, ὡς οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων τέλειον, καὶ μάλιστα ὅσον δυσχερές ἐστιν ἡ ἐν ἑκάστῳ νέῳ ἐπιστημονικῷ κλάδῳ συγγραφὴ τῶν πρώτων δοκιμίων.

Ἐν τέλει δὲ τῶν προλεγομένων τούτων τὰς ἐμὰς ἐκφράζω εὐχαριστίας τοῖς σεβαστοῖς μοι καθηγηταῖς κ.κ. C. Hayder καὶ Iwan Müller, ἀνδράσι σοφοῖς τε καὶ φιλέλλησι· πρὸς δὲ τῷ θερμῷ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων γνώστῃ καὶ ἐραστῇ μαρκησίῳ Bute, εὐγενῶς πάνυ καὶ αὐτοβούλως τὰ ἐπιτήδεια τῆς εἰς Σικελίαν μεταβάσεως προσενεγκόντι μοι, μετὰ τὴν ἐκ Γερμανίας ἐπιστροφήν μου, πρὸς σπουδὴν καὶ μελέτην τῶν πολυτίμων καὶ μεγίστης Ἑλληνικῆς ἱστορικῆς ἀξίας χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, πρὸς σπουδὴν καὶ μελέτην τῶν ὡραίων μουσειογραφιῶν τῆς Μαρτοράνας (Martorana, τὸ πάλαι Santa Maria dell' Amiraglio καλουμένης 1132)· τῆς Καπέλλας Παλατίνας (Cappella Palatina 1140—1143)· τῆς Μητροπόλεως τοῦ Monreale (1189)· τῆς Cefalù (1148)· τῆς Μητροπόλεως τῆς Μεσσήνης (1330)· καὶ ἰδίᾳ πρὸς σύγκρισιν τῶν μουσειογραφιῶν τούτων, πρὸς τὰς ἀμιμήτους, ὡς θέλομεν ἴδει, μουσειογραφίας τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ὡσαύτως δὲ τὰς ἐμὰς ἐκφράζω ἐγκαρδίους εὐχαριστίας τῷ ἐκ Μητρὸς σεβαστῷ μοι θείῳ κ. Ἰωάννῃ Πλατῇ, ἐξόχῳ καὶ τῆς χριστιανικῆς τέχνης καλλιτέχνῃ, ἐπὶ τοῖς πολλοῖς κόποις καὶ εὐγενεστάταις φροντίσιν αὐτοῦ, περὶ τῆς ὡς οἷόν τε καλῆς τοῦ ἔργου ἡμῶν τούτου ἐκδόσεως.

Ἔγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ ἁγίᾳ τῶν Θεοφανείων ἡμέρᾳ
ς' Ἰανουαρίου αωπθ'.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ

Η ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Οἱ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνέου γράψαντες.

Οἱ περὶ τῆς ἀρχαίας ταύτης Μονῆς γράψαντες, ἢ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν λόγον περὶ ταύτης ποιούμενοι, καὶ οὓς τέως ἡμεῖς γινώσκομεν, εἰσὶν οἵδε, ὧν ἐνταῦθα σημειοῦμεν τά τε συγγράμματα καὶ τὰς σελίδας, ἐν αἷς περὶ τῆς Μονῆς ταύτης ἀναφέρουσιν.

SPON καὶ WHELER. Voyage d'Italie de Dalmatie de Grèce et du Levant fait aux années 1675 et 1676. Lyon 1678, ἐν Τόμ. II, σελ. 275—276.

CHANDLER. Reisen in Griechenland. Leipzig 1777, σελ. 262—263.

CHATEAUBRIAND. Iteneraire. Paris 1811, τόμ. V, σ. 166.

G. B. DEPPING. La Grèce. Paris 1823. Τόμ. I, σελ. 131.

POUQUEVILLE. Voyage de la Grèce. Paris, τόμ. V, σ. 135.

J. STUART U. N. REVFTT. Die Alterthumer von Athen aus dem Englischen übersetzt. Darmstadt, 1831, τόμ. II, σ. 258—259, σημ. 36.

BUCHON. Recherches et materiaux pour servir à une histoire de la domination Française. Paris 1840. Ἐν τόμῳ I, σ. 235 καὶ 337.

BUCHON. Nouvelles recherches historiques sur la principauté Française de Morée. Paris 1845. Ἐν τῷ Α' τόμῳ, Avant-propos· généalogie de la maison de la Roche σ. 89.

BUCHON. Atlas des nouvelles recherches historiques sur la principauté française et autres baronies. Plan 25, 31 καὶ 38, nº 2.

BUCHON. La Grèce continentale et Moré. Paris 1843, σελ. 131—133 καὶ 173—175.

BUCHON. Recherches historiques sur la principauté Française de Morée et ses hautes Baronnies. Paris 1848. Ἐν Τόμῳ Α΄, σελ. 473.

F. STADEMANN. Panorama von Athen. München 1841. Pl. 7, nº 11.

COUCHAUX. Choix d'églises Byzantines en Grèce. Paris 1842, σελ. 21. Pl. XVII. Vue pittoresque de la partie posterieure de l'église. Pl. XVIII. fig. 1. Croisée latérale, fig. 2, plan.

LUDOLF STEPHANI. Reise durch einige Gegenden des nördlichen Criechenlandes Leipzig 1843, σ. 81—82.

DIDRON. Manuel d'Iconographie Chrétienne Grécque et Latine. Paris 1845. introd. σ. V καὶ σ. 425, σημ. 1.

Σ. Δ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ καὶ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ. Ἑλληνικὴ Χρηστομάθεια τόμ. Β΄. Ἐν Ἀθήναις 1851. Α΄. Πλουτάρχου Θεμιστοκλῆς, σ. 13, σημ. 244.

Κ. ΠΙΤΤΑΚΗ. Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική. Ἐν Ἀθήναις 1853, σελ 935—936.

Α. ΡΑΓΚΑΒΗ. Ἑλληνικά. Ἐν Ἀθήναις 1853. Ἐν τῷ Α΄ τόμῳ, σ. 220—221.

Δ. ΣΟΥΡΜΕΛΗ. Ἀττικὰ ἢ περὶ δήμων Ἀττικῆς. Ἐν Ἀθήναις, 1855, σ. 148—149.

LENOIR. Architecture Monastique. Paris 1856. Πολλαχοῦ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου λόγον ποιούμενος, ἤτοι· Son Eglise dedié à la sainte Vierge en style Byzantine ἐν τόμ. Ι΄, σ. 259. Plan de son Monastère et de son église. I. 200. Son dôme à colonnes I. 294. Son cloitre d'une disposition occidentale. II, 280.

RANGABÉ. Souvenir d'une excursion d'Athènes en Arcadie, extrait du tome V, 1re serie 1re partie des ménoires présentés par divers savants. Paris MDCCCLVII, σ. 2.

ERSCH UND GRUBER. Allgemeine Encyklopädie. Ἐν τῷ 85 τόμῳ, σ. 24, 27. 368 καὶ 369.

BURSIAN. Geographie. Leipzig. Ἐν τόμῳ Α΄, σ. 326—327.

LEAKE. Topographie d'Athènes d'après le colonel Leake traduit de l'anglais par Ph. Roque. Paris 1869, σελ. 312.

ΕΠ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΟΥ. Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν Ἀθήναις 1869. Ἐν σελ. 220 καὶ 285.

FR. LENORMANT. Monographie de la Voie Sacrée. Paris 1864. Τόμ. Α', σ. 461. 477. 551. (Σημ. Ὁ Β' τόμος τῆς μονογραφίας ταύτης δὲν ἐξεδόθη.)

FR. LENORMANT. Ἐν τῇ Revue Archéologique 1874, τόμ. 24. Le Monastère de Daphni près d'Athènes sous la domination des Princes croisés. (Fragment d'une histoire de cette Abbaye.) Ἐν σελ. 232—245 καὶ 278—289.

FR. LENORMANT. Notes et croquis. D'Athènes à Eleusis. Monastère de Daphni σ. 3—6. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποδιδομένη εἰς τὸν αὐτὸν εὕρηται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς σχολῆς.

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. ε', 1874, σ. 112.

G. F. HERTZBERGER. Geschichte Griechenlands. Ἐν τῷ Β' μέρει Vom Lateinischen Kreuzzüge bis zur vollendung der osmanischen Eroberung. (1204—1470. (Gottha 1877. Ἐν σελ. 204—205.

Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ. Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1821. Ἀθήνησι 1877, σ. 376 καὶ 467.

BURNOUF. La ville et l'Acropole d'Athènes aux diverses époques. Paris 1877, σ. 53—54.

Ε. Δ. ΡΟΪΔΟΥ. Ἡ Πάπισσα Ἰωάννα ἔκδ. γ'. Ἐν Ἀθήναις 1879, σ. 205.

E. CURTIUS und J. A. KAUPERT. Karten von Attika Erläuternder text. Heft II. von Arthur Milchhöfer. Berlin 1883, σ. 47.

K. BAEDEKER. Criechenland. Leipzig 1883, ἐν σελ. 103.

Ι. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ. Ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Ἑβδομάδος 1874. Ἔτος Α', τόμ. Α'. Ἡ Μονὴ τοῦ Δαφνίου· τὸ φρενοκομεῖον ἐν αὐτῇ, σ. 3-5.

Γ. ΛΑΜΠΑΚΗ. Ὑπόμνημα πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Σ. Ὑπουργεῖον, περὶ τοῦ τρόπου τῆς διασώσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἰδίᾳ τῆς πολιᾶς καὶ

εὐκλεοῦς Μονῆς τοῦ Δαφνίου. Ἐν τῇ Ἑβδομάδι 1884, ἀριθ. 24. 25.

Μ. Σ. ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ. Ἡ Ἑλλάς, ἤτοι περιγραφὴ τῶν ἐπισημοτέρων πόλεων αὐτῆς. Ἐν Ἀθήναις 1887. Δαφνίον, σ. 103.

Δ. Γ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ. Δαφνί, ἐν τῷ Βυζαντινῷ Ἡμερολογίῳ Θ. Κ. Μαγκάκη τοῦ ἔτους 1888, σ. 150—124· βλέπε καὶ *Ἐφημερίδα* (φιλολογ. παράρτημα 1882, ἀριθ. 8) τὸ ρουφέτι τῶν Μπακάλιδων.

Ι. Κ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ. Ἔκθεσις τῆς κρίσεως τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος τῆς δ'. Ὀλυμπιάδος. Ἐν Ἀθήναις 1888, σ. 84—86.

Παρατηρήσεις

Τούτων ὅμως, οἱ μὲν ἐλλείψει ἱστορικῶν πηγῶν, οἱ δὲ ἐλλείψει εἰδικῶν τῆς χριστιανικῆς τέχνης γνώσεων, ὅλως ἡμαρτημένα ἢ ὅλως γενικά τινα καὶ ἀόριστα περὶ τῆς Μονῆς ταύτης ἡμῖν ἀναφέρουσιν.

Οὕτως ὁ Spon καὶ ὁ Wheler, οἱ τὴν 15 Φεβρουαρίου τῷ 1676 τὴν Μονὴν Δαφνίου ἐπισκεφθέντες, ἀναφέρουσιν ἡμῖν ὅτι ταύτην ἔκτισεν ἡ ὡραία Μακελλώνη[1]· καὶ τίνα μὲν οἱ περιηγηταὶ οὗτοι νοοῦσιν ὡραίαν Μακελώνην ἡμεῖς μὲν ἀγνοοῦμεν, γνωστὸν ὅμως ὅτι αὕτη ἐστὶ μυθολογικὸν πρόσωπον τοῦ ιβ' αἰῶνος[2].

Ὁ Chandler, ἀδαὴς οὐ μόνον τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης, τὸν γλαφυρὸν καὶ τέλειον τοῦτον τῆς χριστιανικῆς τέχνης ναὸν ὀνομάζει «ἄσχημον βαρβαρικὸν οἰκοδόμημα» «ein schlechtes barbarisches gebäube». Ἐκ τῆς νῦν δ' ἐν τῷ νάρθηκι εὑρισκομένης μαρμαρίνης ἐπιγραφῆς ὅλως ἐσφαλμένως ὑποτίθησιν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἱδρύθη ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου· ὁμολογεῖ ὅμως ὡς καὶ ὁ Chateaubriand (Itin. σ. 166) καὶ ὁ Stuart (Τόμ. Α', σελ. 259, σημ. 36), ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη γενικῶς ἐξελαμβάνετο ὡς ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν (σ. 262).

Ὁ δὲ Pouqueville τοῦτο μόνον περὶ τοῦ Δαφνίου ἁπλῶς ἡμῖν ἀναφέρει, ὅτι ἐν τούτῳ ὑπάρχουσιν ὡραῖα ψηφοθετήματα (Τόμ. V, σ. 135.)

[1] Spon Τόμ. II. σ. 275. Wheler Τόμ. II. σ. 512.

[2] Grässe. Lehrbuch der allgemeinen Literärgesch. Dresden. Leipzig 1842. Τόμ. II Abtheilung III. 1836.

Ὁ πλείονα περὶ τῆς τέχνης τοῦ ναοῦ τούτου γράψας, ἀλλὰ καὶ ὁ πλείονα σφήλας ἐστὶν ὁ Buchon. Οὗτος οὐ μόνον τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ ὡς φραγκικὴν προσθήκην, ἀποκόπτει τοῦ λοιποῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ ναοῦ κατόψει[1] εἰς πολλὰς ἀνακριβείας ὑποπίπτει, ἃς ὅλως ἀβασανίστως πάντες σχεδὸν οἱ μετ' αὐτὸν παραλαμβάνουσιν (ὡς ὁ Hopf, ὁ Lenormant καὶ ἄλλοι.)

Ὁ Buchon ἐξ ὅσων περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Μονῆς Δαφνίου γράφει, καὶ ἰδίᾳ περὶ τῶν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ μουσειακῶν παραστάσεων, ἀποδείκνυται οὐ μόνον ὅτι στερεῖται τῶν εἰδικῶν τῆς χριστιανικῆς τέχνης γνώσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς κοινοτάτης διακρίσεως τῶν εἰκόνων τῆς Βυζαντιακῆς ἁγιογραφίας, ὅλως ἄλλ' ἀντ' ἄλλων ἐκλαμβάνων· οὕτω, τοὺς περὶ τὸ τύμπανον τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ ἑκκαίδεκα προφήτας ἐκλαμβάνει ἀντὶ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων[2], τὴν εἰς Ἅδου τοῦ Ἰησοῦ κάθοδον ἀντὶ τῆς Ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου, τὴν δὲ παράστασιν τῆς Βαϊοφόρου ἐκλαμβάνει ἀντὶ τῆς εἰς Αἴγυπτον φυγῆς τοῦ Ἰωσήφ[3].

Ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων Cauchaud σφάλλεται ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ αὐτοῦ κατόψει[4], τοὺς ἐν τῷ νάρθηκι μεταγενεστέρους κίονας θεωρῶν ὡς παλαιούς, τὸν δὲ πραγματικῶς ἀρχαῖον δυτικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος ἐκλαμβάνων ὡς μεταγενεστέραν ἐντείχισιν.

Ἐν τῷ αὐτῷ σφάλματι ἐνέπεσον καὶ πάντες οἱ περὶ τοῦ τοίχου τούτου καὶ ἐν γένει περὶ τοῦ νάρθηκος λόγον ποιησάμενοι, ὡς ὁ Buchon[5], ὁ Lenormant[6], ὁ Lenoiar[7], ὁ Burnouf[8] καὶ ἄλλοι.

[1] Atlas. pl. XXXII

[2] La Grèce cont. σ. 175.

[3] Αὐτόθι σ. 132 πρβλ. τοῦ αὐτοῦ Atlas pl. XXXI. K. K. Οὕτως ὅλως ἀνακριβής ἐστι καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθεῖσα ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις τοῦ παρὰ τὴν Λεβαδείαν ναοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (ἰδὲ ταύτην ἐν τῷ ἄτλαντι αὐτοῦ pl. XXXIII), ἣν οὕτως ἐσφαλμένην ἐδημοσίευσε καὶ ὁ κ. Κρέμος ἐν τοῖς Φωκικοῖς αὐτοῦ τόμ. Β', σ. 176. Τὴν κάτοψιν τοῦ ναοῦ τούτου ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἀκριβέστερον ἡμεῖς ἐσχεδιογραφήσαμεν, καὶ ταύτης ἀντίγραφον κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1877 καὶ τῷ ἐν Λειψίᾳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ὑφηγητῇ κ. Heinrich Brockhaus ἐδώκαμεν.

[4] pl. 18 fig. 2.

[5] Atlas pl. XXXI.

[6] Revue archéol. τόμ. 24, σ. 233.

[7] Τόμ. I, 260. [8] σ. 53.

Ὡσαύτως σφάλλεται ὁ Couchaud τὰς μεταγενεστέρας ἐντειχίσεις τῶν ἀψίδων τῶν πρὸς δυσμὰς παρεκκλησίων (ἴδε ταύτας ἐν τῇ ἐν τέλει ἀρχιτεκτονικῇ κατόψει), δι' ὧν ταῦτα μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ποτε συνεκοινώνουν, θεωρῶν ὡς ὁ Lenoir[1] καὶ ὁ Lenormant[2] ἀρχαίας, τὸ δὲ κωδωνοστάσιον τοῦ ναοῦ ἐκλαμβάνων ὡς ἔργον συγχρόνου ἡμῖν τέχνης (σ. 21), ἐνῷ τοῦτο, ὡς θέλομεν ἴδει, ἐστὶ καθαρῶς φραγκικὸν ἔργον τοῦ ιγ' αἰῶνος.

Ὡσαύτως πεπλανημένον ἐστὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ Stefani, ὅπερ στηρίζει ἐπί τινος γνώμης τοῦ Leake περὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῶν ἐν Ἀσίᾳ (Συρίᾳ) Ἐκκλησιῶν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος πιθανῶς ᾠκοδομήθη ἐπὶ τῆς φραγκικῆς δυναστείας[3], καθόσον, ὡς θέλομεν ἴδει, ὁ ναὸς οὗτος τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐστὶ καθαρῶς προϊὸν τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ κατὰ τὴν δικαίαν ἔκφρασιν τοῦ Couchaud, ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἐστὶν «une des plus belles et surtout la plus riche de toutes les églises grecques[4].»

Ὡρισμέναι δέ εἰσιν αἱ βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Ναοῦ ἐπενεχθεῖσαι φραγκικαὶ προσθῆκαι, περὶ ὧν ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ ἐροῦμεν τὰ δέοντα.

Ἀνακριβὲς ὡσαύτως ἐστὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Stefani λεγόμενον, ὅτι ὁ ναὸς οὗτός ἐστιν ᾠκοδομημένος διὰ τετραγωνικῶν λίθων μαρμάρου (Marmorquadern, σ. 81).

Ὁ Πιττάκης, ἐπὶ τῆς νῦν ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ Ναοῦ ὑπαρχούσης ἐπιγραφῆς στηριζόμενος, καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Chandler τὸ πρῶτον ἐξενεχθείσης ὑποθέσεως ἀφορμὴν λαμβάνων, λέγει ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ᾠκοδομήθη τῷ 360 μ. Χ. ἔτος[5] τ. ἔ., καθ' ἣν ἐποχὴν ἐν γένει ὁ Βυζαντιακὸς ῥυθμὸς ἦν ὅλως ἄγνωστος. Τὸ ἐσφαλμένον τῆς γνώμης αὐτοῦ ταύτης ἐκτενέστερον θέλομεν ἴδει ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Τὴν ὅλως ἐσφαλμένην γνώμην ταύτην ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ

[1] Τόμ. Ι', σ. 260.

[2] Notes et croquis, σ. 4.

[3] «Wenn es wahr ist, was Leake sagt, dass die asiatischen Kirchen, von denen man mit Sicherheit nachweisen kan, dass sie von den fränkischen Kreuzfahrern erbaut sind, genau denselben Stil zeigen, so wird es sehr wahrscheinlich, dass auch diese Kirche während der fränkischen Herrschaft erbaut ist» σ. 82.

[4] σ. 21.

[5] Ἀρχ. Ἐφημ. 1853, σ. 935—936.

Σουρμελῆς ἐν τῷ περὶ δήμων βιβλίῳ αὐτοῦ[1], καὶ ὁ Γρηγορόπουλος ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐπισημοτέρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος[2], ὅστις οὐδὲν ἀκριβὲς περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἡμῖν ἀναφέρει.

Τὰ ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδείᾳ δὲ τοῦ Ersch καὶ Gruber γραφόμενα, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἀνήκων εἰς τοὺς Βενεδικτίνους μοναχούς, ἠγέρθη κατὰ μικτὸν σύστημα Βυζαντιακῆς καὶ Φραγκικῆς τέχνης[3], ὅτι τὸ ἅγιον βῆμα τοῦ ναοῦ τούτου ὅλως ἀσυνήθως διετάχθη «ganz ungevönlich eingerichtet» (αὐτόθι), καὶ ὅτι αἱ τρεῖς πρὸς ἀνατολὰς ὑπεράνω τοῦ εἰκονοστασίου ἀψῖδές εἰσιν ὀξυκόρυφοι, ταῦτα πάντα εἰσὶν ὡσαύτως ὅλως ἀνακριβῆ καὶ ἐσφαλμένα, διότι οὔτε τὸ ἅγιον βῆμα τοῦ ναοῦ τούτου ἐστὶν ἀσύνηθες ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ διατάξει τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὡς κατωτέρω θέλομεν ἴδει, οὔτε αἱ τρεῖς πρὸς ἀνατολὰς ἄνω τοῦ εἰκονοστασίου ἀψῖδές εἰσιν ὀξυκόρυφοι, οὔτε τὸ παράπαν ὁ ναὸς οὗτος ἱδρύθη κατὰ τὸ μικτὸν τοῦτον τῆς Βυζαντιακῆς καὶ φραγκικῆς τέχνης σύστημα, ἀλλ', ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, οὗτός ἐστι καθαρῶς προϊὸν καὶ λαμπρὸν ἀριστοτέχνημα τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς τέχνης· ἄλλως κατάδηλοι τίνες εἰσὶν αἱ μεταγενέστεραι φραγκικαὶ προσθῆκαι, ὧν καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐγκυκλοπαιδείᾳ μνεία γίγνεται[4].

Ἰδίαν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου διατριβὴν ἔγραψεν ὁ Lenormant δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ «Revue archéologique»[5]· πλὴν ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ οὐδόλως οὗτος τὴν Μονὴν ἐξετάζει ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀρχαίας ἢ χριστιανικῆς τέχνης, ἀλλ' ὅλως ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν ὡρισμένης ἐποχῆς καὶ ὡρισμένως τῆς φραγκικῆς, καὶ ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ἡ διατριβὴ αὐτοῦ ἐστιν ἁπλῶς «fragment d'une histoire de cette Abbaye» (αὐτόθι)· πᾶν δ' ὅ τι περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ τούτου ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ ἀναφέρει, τοῦτο πιστῶς μεταφέρει καὶ ἀντιγράφει ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Buchon «La Grèce continentale».

Ἂν δὲ ὁ ναὸς οὗτος περιβάλλεται λαμπρὸν διάκοσμον ψηφοθε-

[1] σ. 149.

[2] σ. 103.

[3] Τόμ. 86, σ. 23 «dessen» (τοῦ μοναστηρίου δῆλον ὅτι τῶν Βενεδικτίνων) «Kirche nach diesem Systeme gebaut ist.» σ. 25.

[4] αὐτόθι, σ. 25.

[5] 1872, τόμ. 24, σ. 132—245 καὶ σ. 278—289.

τημάτων ἢ οὔ, περὶ τούτου ὁ Lenormant οὐδὲ λέξιν ἡμῖν ἀναφέρει. Πολλὰς ἀνακριβείας περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου εὑρίσκομεν ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Notes et croquis» ἔν τε τῇ ἀρχιτεκτονικῇ κατόψει, ταῖς ἱστορικαῖς πληροφορίαις καὶ τῇ ὀνομασίᾳ τῶν εἰκόνων, ὧν τὰ ὀνόματα, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ἀναφέρει ἁπλῶς ἀντιγράφων τὸν προηγηθέντα αὐτοῦ Buchon[1]. Ὡσαύτως ὅλως πεπλανημένη ἡ ἐν τῇ ἀνωτέρω πραγματείᾳ γνώμη αὐτοῦ, ὅτι ἡ Μονὴ Δαφνίου ᾠκοδομήθη ἐπὶ τῶν φράγκων ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων μοναχῶν. Πᾶσαι δὲ αἱ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ δημοσιευόμεναι εἰκόνες εἰσὶν εἰλημμέναι ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀρχιτέκτονος Couchaud καὶ τοῦ Buchon.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Ροΐδου δὲ ἐν τῇ Παπίσσῃ Ἰωάννᾳ ἀναφερόμενα, περὶ τῆς δῆθεν κατὰ τὸν Θ′ αἰῶνα ἐπὶ δέκα ἡμέρας φιλοξενίας τῆς Ἰωάννας εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου (σ. 205), ἐστὶν ἁπλῆ μυθιστορία τοῦ ἀνυπάρκτου προσώπου τῆς Παπίσσης Ἰωάννας.

Οἱ λοιποὶ πάντες ὅλως γενικά τινα καὶ ἀόριστα περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀναφέρουσιν, ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη ἤκμαζεν ἐπὶ τῶν φράγκων[2], ἢ ἁπλῶς ὅτι ἐν αὐτῇ ἔκειντο οἱ τάφοι τῶν Δουκῶν Ἀθηνῶν[3] καὶ εἴ τι ἕτερον· οὐδεὶς δὲ τέως ἐν ἰδίῳ ἔργῳ, ὡς ἡμεῖς, τὰ περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τέχνης τῆς πολυτίμου καὶ ἀρχαιοτάτης ταύτης Μονῆς ἐπραγματεύσατο.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς εἰδικὰ κεφάλαια, καὶ πρῶτον εἰς τὰ περὶ τῆς τοπογραφίας αὐτῆς.

[1] La Grèce cont. σ. 132, 175.

[2] Παπαρρηγ. Ἱστορ. τόμ. Ε′, σελ. 112.

[3] Hertzberger,.Gesch. Griech. τόμ. II. σ. 205.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΟ τοῦ ἀρχαίου Κεραμεικοῦ, τὴν νῦν Ἁγίαν Τριάδα καλουμένην ἀναχωροῦντες, καὶ κατ' εὐθεῖαν διὰ μέσου τοῦ βαθυσκίου καὶ καλλικάρπου τῶν Ἀθηνῶν ἐλαιῶνος βαδίζοντες, μικρὸν μετὰ τὸ ἔννατον στάδιον ἀφικνούμεθα ἐπὶ τῆς στενῆς, καταφύτου καὶ ὡραίας κατὰ τὸ Ποικίλον ὄρος διόδου, ἔνθα, εἰς ὕψος 100 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης[1] ἐπὶ ἐδάφους συνισταμένου ἐξ οριζοντείου συμφύρματος διαφόρων κροκαλοπαγῶν πετρωμάτων[2] καὶ ἐν μέσῳ εὐωδεστάτου καὶ ὡραιοτάτου πευκῶνος, ὑψοῦται ἡ ἀρχαία Μονὴ τοῦ Δαφνίου, ἥτις ὡς μάρτυς τῶν δεινῶν αὐτῆς παθημάτων μᾶλλον ἢ ὡς λαμπρὸν χριστιανικὸν οἰκοδόμημα μέχρις ἡμῶν διεσώθη.

Ἡ Ἱερὰ Ὁδός.

Ἡ μεγάλη δὲ ὁδός, παρ' ᾗ ἡ ἀρχαία αὕτη Μονὴ κεῖται, ἐστὶν ἡ

[1] Gaudry Les animaux fossiles et géologie de l'Attique Paris 1862—1867 Atlas pl. LXXII fig. 4.

[2] Milchhöf. Erläut. Text. Heft II, σ. 47.

Οὐκ ἔστι δὲ ἀκριβὲς τὸ ὑπό τινων εἰρημένον (Leake Demen σ. 141 Burs. Geogr. Α', σ. 326), ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη κεῖται ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ, καθόσον τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλιού, ἔχον ὕψος 129 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης (Kaupert. Karten von Attika. Bl. VI.).

Ἱερὰ Ὁδὸς τῶν ἀρχαίων, δι' ἧς μεγαλοπρεπῶς πάλαι ποτὲ Ἀθήνηθεν εἰς Ἐλευσῖνα ἐξεπορεύετο ἡ ἱερὰ πομπὴ τῶν Ἐλευσινίων, καθ' ἣν τὸ τοῦ Ἰάκχου ἄγαλμα, υἱοῦ τῆς Δήμητρος, μυρσίναις ἐστεμμένον, ἐν ἰακχῇ πολλῇ τοῦ μεμυημένου πλήθους ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ ἐφέρετο πρὸς τὴν ἐν Ἐλευσῖνι οἰκοῦσαν Μητέρα[1]. Ἐπὶ τῆς πρώτης δὲ στενῆς διόδου τῆς ὁδοῦ ταύτης, δεξιᾷ τῷ εἰς Ἐλευσῖνα πορευομένῳ, ὑψοῦται ὁ ὡραῖος καὶ λίαν γραφικὸς ὀξυκόρυφος λόφος τοῦ Προφήτου Ἡλιού, ἔχων ὕψος 189,9 μέτρων[2], ἐφ' οὗ κεῖται μικρὸν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ναΐδιον. Ἐν τῇ στενῇ δὲ παρόδῳ τῆς ὁδοῦ ταύτης, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τούτου, κατά τινας, ἔκειτο ἡ μυστικὴ εἴσοδος τῶν ἀρχαίων[3], μεθ' ἣν εὐρυτάτη πρὸ ἡμῶν ἀνοίγεται πεδιὰς ὑπὸ καταφύτων ὀρέων περιοριζομένη, ἣν πρὸς δυσμὰς κλείει ἑτέρα, ἡ κατὰ τὸ Ποικίλον τοῦ Παυσανίου στενὴ πάροδος, ἐφ' ἧς κεῖται ἡ Μονὴ Δαφνίου.

Τίνα δὲ πάλαι ποτε ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς ταύτης Ὁδοῦ ὑπῆρχον μνημεῖα μανθάνομεν ἐκ τοῦ Παυσανίου, ὅστις οὑτωσὶ περιγράφει ἡμῖν ταῦτα λέγων· «Ἰοῦσι δὲ ἐπ' Ἐλευσῖνα ἐξ Ἀθηνῶν, ἣν Ἀθηναῖοι καλοῦσιν ὁδὸν ἱεράν, Ἀνθεμοκρίτου πεποίηται μνῆμα.... Μολοττοῦ τε τάφος.... πλησίον δὲ πεποίηται Κηφισοδώρου μνῆμα.... μετὰ δὲ τοῦτο τέθαπται μὲν Ἡλιόδωρος Ἅλις .. τέθαπται δὲ Θεμιστοκλῆς Πολιάρχου τρίτος ἀπόγονος Θεμιστοκλέους τοῦ Ξέρξῃ καὶ Μήδοις ἐναντία ναυμαχήσαντος.... προελθοῦσι δὲ ὀλίγον Λακίου τέμενός ἐστι ἥρωος καὶ δῆμος, ὃν Λακιάδας ὀνομάζουσιν ἀπὸ τούτου, καὶ Νικοκλέους Ταραντίνου ἐστὶ μνῆμα, ὃς ἐπὶ μέγιστον δόξης κιθαρῳδῶν ἁπάντων ἦλθεν· ἔστι δὲ καὶ Ζεφύρου τε βωμὸς καὶ Δήμητρος ἱερὸν καὶ τῆς παιδός, σὺν δέ σφισιν Ἀθηνᾶ καὶ Ποσειδῶν ἔχουσι τιμάς. Ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ Φύταλόν φασιν οἴκῳ Δήμητρα δέξασθαι, καὶ τὴν θεὸν ἀντὶ τούτων δοῦναί οἱ τὸ φυτὸν τῆς συκῆς· μαρτυρεῖ δέ μοι τῷ λόγῳ τὸ ἐπίγραμμα τὸ ἐπὶ τῷ Φυτάλου τάφῳ·

[1] F. Creuzers Symbolik u. Myth. Leipz. 1822, σ. 853—57.

[2] Kaupert. Karten v. Attika Bl. VI.

[3] Lenorm. Notes et Croquis· κατ' ἄλλους, αὕτη κεῖται ἐν τῷ στενῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου, καὶ κατ' ἄλλους ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Κηφισσοῦ, ἔνθα ἐγίνοντο οἱ γεφυρισμοὶ τῶν Ἐλευσινίων. Lenorm. La voie sacrée, σ. 442.

ἐνθάδ' ἄναξ ἥρως Φύταλός ποτε δέξατο σεμνὴν
Δήμητραν, ὅτε πρῶτον ὀπώρας καρπὸν ἔφηνεν,
ἣν ἱερὰν συκῆν θνητῶν γένος ἐξονομάζει·
ἐξ οὗ δὴ τιμὰς Φυτάλου γένος ἔσχεν ἀγήρως.

Πρὶν δὲ ἢ διαβῆναι τὸν Κηφισόν, Θεοδώρου μνῆμά ἐστι τραγῳδίαν ὑποκριναμένου τῶν καθ' αὐτὸν ἄριστα. ἀγάλματα δὲ ἐπὶ τῷ ποταμῷ Μνησιμάχης. τὸ δὲ ἕτερον ἀνάθημα κειρομένου οἱ τὴν κόμην τοῦ παιδὸς ἐπὶ τῷ Κηφισῷ. .. διαβᾶσι δὲ τὸν Κηφισὸν βωμός ἐστιν ἀρχαῖος Μειλιχίου Διός .... τάφος δὲ ἔστι μὲν αὐτόθι Θεοδέκτου τοῦ Φασηλίτου, ἔστι δὲ Μνησιθέου .... ᾠκοδόμηται δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ναὸς οὐ μέγας, καλούμενος Κυαμίτου .... μνημάτων δὲ ἃ μάλιστα ἐς μέγεθος καὶ κόσμον ἥκει, τὸ μὲν ἀνδρος ἐστι Ῥοδίου, μετοικίσαντος ἐς Ἀθήνας, τὸ δὲ Ἅρπαλος Μακεδὼν ἐποίησεν, ὃς Ἀλέξανδρον ἀποδράς, ἐκ τῆς Ἀσίας διέβη ναυσὶν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀφικόμενος δὲ παρ' Ἀθηναίοις ὑπ' αὐτῶν συνελήφθη, διαφθείρας δὲ χρήμασιν ἄλλους τε καὶ τοὺς Ἀλεξάνδρου φίλους ἀπέδρα, πρότερον δὲ ἔτι Πυθιονίκην ἔγημε, γένος μὲν οὐκ οἶδα ὁπόθεν, εταιροῦσαν δὲ ἔν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Κορίνθῳ· ταύτης ἐς τοσοῦτον ἔρωτος προῆλθεν, ὡς καὶ μνῆμα ἀποθανούσης ποιῆσαι πάντων, ὁπόσα Ἕλλησίν ἐστιν ἀρχαῖα, θέας μάλιστα ἄξιον.[1]»

Καὶ ὅμως, πλὴν τῆς ἱστορικῆς ἀναμνήσεως ταύτης, οὐδὲν σήμερον ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ταύτης μεγαλοπρεπείας ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ περιεσώθη, ἢ μόνη αὕτη, ὡς λευκή τις ταινία, ὀφιοειδῶς τὸ πεδίον καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀθηνῶν ὄρη διασχίζουσα.

Τῷ ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ δὲ εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κατερχομένῳ, τοσοῦτον μεγαλοπρεπῶς ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἀκρόπολις καὶ ὁ γηραιὸς Ὑμηττὸς ἀποκαλύπτεται, ὥστε πάνυ δικαίως ὁ Chateaubriand ἐν τῷ Ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ «Mon étoile», λέγει, »m'avait amené par le veritable chemin, pour voir Athènes dans toute sa gloire[3].»

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνέκφραστον ἔκπληξιν ᾐσθάνθη καὶ ὁ ἀοίδιμος

[1] Παυσ. Ἀττικὰ κεφ. λς'—λζ'. Περὶ τῆς θέσεως τούτων ἰδὲ Lenormant. La voie sacrée. Milchhöfer. Die Karten von Attika. Erläut.Text Heft. II, σ. 15 V. «Die Strasse nach Eleusis.» Stademann. Panorama von Athen pl. 7.

[2] Itinéraire de Paris à Jerusalem τόμ. A', σ. 120 τῆς ἐκδόσεως Œuvres complètes 1836.

τῆς Ἑλλάδος Βασιλεὺς Ὄθων, ὅτε, ἐκ Ναυπλίου ἐρχόμενος περὶ τὴν Δύσιν τοῦ Ἡλίου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης, εἶδε τὸ πρῶτον τὴν Πόλιν, ἐφ' ἧς μετὰ τὴν Βασιλείαν τοῦ Κόδρου, μετὰ τοσαύτας φρικαλέας περιπετείας καὶ τοσούτων αἰώνων δουλείαν, ἡ Θεία Πρόνοια προσεκάλει Αὐτὸν ὅπως βασιλεύσῃ[1].

[1] «Die Ziffer 6», λέγει ἐν τῷ τοπογραφικῷ αὐτοῦ πίνακι ὁ Stademann, «bezeichnet zugleich die Stelle, auf welcher man, von Eleusis kommend, zuerst Athen erblickt, und hier war es, wo im Jahre 1833, als König Otto in Begleitung Seines erlauchten Bruders, des Kronprinzen von Bayern und des Oheims, des Herzogs Eduard von Sachsen Altenburg, von Nauplia her, zum Erstenmale Athen besuchte, von einer Demogeronten-Deputation festlich empfangen wurde, und dann an einem Abend, wie man ihn nur dort erleben kann, der auf violet'nem Hymettos-Grund goldglänzenden Akropolis entgegenritt, ein Anblick, so zauberartig wirkend, dass das königliche Brüderpaar, auf den Pferden sich umschlungen haltend, tief in ihm versunken war». Blatt. Nº 6.

Ὁ δὲ Lenormant περὶ τῆς ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ λαμπρᾶς καὶ ποιητικῆς θέας τῶν Ἀθηνῶν λέγει· «Je n'oublierai jamais, pour ma part, le spectacle qui pendant plusieurs mois m'attendait chaque soir lorsque, rentrant à Athènes après avoir passé la journée à surveiller la marche de mes fouilles à Éleusis, je tournais la hauteur de St.-Élie et que tout à coup s'ouvrait devant moi la perspective de la Cécropie, que cette hauteur m'avait cachée jusqu'alors. C'était l'heure, incomparable dans l'Attique, où le soleil, au moment de disparaître derrière l'horizon, s'allume d'un éclat plus brillant encore qu'au milieu de sa course. L'antique Hélios regnait dans toute sa splendeur, selon la belle et poétique expression des modernes Hellènes (ὁ ἥλιος βασιλεύει pour dire qu'il va se coucher.) .... toute agitation était suspendue dans la nature ... Les bruits confus de la ville arrivaient à peine jusqu'à mon oreille, réduits à un simple murmure, et le silence universel des campagnes n'était interrompu que par le cri mélancolique des petites chouettes de Minerve, qui commençaient à sortir du creux des rochers et, perchées sur les poteaux du telégraphe électrique, regardaient passer le voyager avec leur gros yeux étonnés.

Quelle heure et quel lieu aurait-on pu trouver plus propices à la rêverie ? Où rencontrer ailleurs autant de grands noms et de grands souvenirs accumulés dans un aussi étroit espace ? .... je me représentais aussi le jour où un pèlerin au visage austère, enveloppé du manteau des philosophes, simple dans sa mise et dans son maintien, débarquait à la plage de Phalère et venait sur l'Aréopage prêcher aux Athéniens le Dieu inconnu, mort sur la croix pour le salut de tous les hommes.» (La voie sacrée σ. 456—458.)

Τὸ Πύθιον.

Ἐπὶ τῆς θέσεως δὲ ταύτης, ἐφ' ἧς νῦν ἡ Μονὴ Δαφνίου ἐστί, τὸ πάλαι ἔκειτο τὸ Πύθιον, κομψὸς Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος[1].

Κατὰ τὸν Παυσανίαν δὲ ὁ ναὸς οὗτος ἱδρύθη ἐνταῦθα ἐξ αἰτίας τοιαύτης. «Οἱ Χαλκῖνος καὶ Δαῖτος ἀπόγονοι Κεφάλου, πλεύσαντες εἰς Δελφούς, ᾔτουν τὸν Θεὸν κάθοδον εἰς Ἀθήνας, ὁ δὲ σφίσι κελεύει θῦσαι πρῶτον Ἀπόλλωνι ἐνταῦθα τῆς Ἀττικῆς, ἔνθα ἂν ἴδωσιν ἐπὶ τῆς γῆς τριήρη θέουσαν, γενομένοις δ' αὐτοῖς **κατὰ τὸ Ποικέλον ὄρος**, δράκων ἐφάνη σπουδῇ κατὰ τὸν φωλεὸν ἰών, καὶ Ἀπόλλωνι τε θύουσιν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ...[2]»

Ὁ Lenormant ἐκ τοῦ δράκοντος τούτου, ὃν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας ὁρμώμενος, φρονεῖ ὅτι ὁ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ λατρευόμενος Ἀπόλλων ἦν ὁ Δελφίνιος Ἀπόλλων. «Le serpent, dans lequel les descendants de Céphale reconnaissent la trirème indiquée par l'oracle, caractérise aussi comme Delphinien l'Apollon du Corydallus[3]. Οὕτω Δελφίνιον Ἀπόλλωνα ὀνομάζει τοῦτον καὶ ὁ Burnouf [4].

Οὐχ ἧττον ἐκ τοῦ Παυσανίου ἢ ἐξ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων οὐδὲν θετικὸν καὶ ὡρισμένον περὶ τούτου γινώσκομεν.

Ἐν τοῖς παλαιτάτοις δὲ τοῖς πρὸ Θησέως χρόνοις (Ῥαγκ. Ἑλλην. τόμ. Α', σ. 219), ὅτε ἡ Ἐλευσὶς ἀνῆκεν τῇ Μεγαρίδι, ὁ ναὸς οὗτος καθώριζε τὰ δυτικὰ ὅρια τῆς Ἀττικῆς[5]· μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε ἡ Ἐλευσὶς ἡνώθη μετὰ τῆς Ἀττικῆς, ὁ ναὸς οὗτος ἐχρησίμευεν ὡς ἱερὸς σταθμὸς τῆς ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ εἰς Ἐλευσῖνα πο-

[1] Στράβ. βιβλ. Θ', κεφ. α', 7, Παυσ. Ἀττ. λζ'. Ῥαγκ. Ἑλλ. τόμ. Α', σ. 220. Milchhöf. erläut. text. Hef II, σ. 47. Σουρμ. Ἀττ. σ. 149. Chateaubr. Itin. τόμ. Α', σ. 166. Bursian Geogr. τόμ, Α', σ. 326. Stadem. Panorama von Athen. Pl. 7 N° 11. Depping. Le Grèce τόμ. Α', σ. 131. Lenormant. La voie sacrée σ. 480, 551.

[2] Παυσ. Ἀττικ. κεφ. λζ'.

[3] La voie sacrée, σ. 518, 551.

[4] La ville et l'Acropole d'Athènes σ. 54.

[5] Στράβ. Β'. 9. Σχολ. Ἀριστ. Λυσίστρ. 58. Burs. Geog. τόμ. Α', σ. 326. Ῥαγκ. Ἑλλ. τόμ. Α', σ. 219.

ρευομένης ἱερᾶς πομπῆς τῶν Ἐλευσινίων[1], διὰ τοῦτο βραδύτερον παρὰ τῷ Ἀπόλλωνι καὶ ἀγάλματα Δήμητρος Κόρης καὶ Ἀθηνᾶς ἱδρύθησαν[2].

Τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος περιεσώθησαν ὀλίγα τινὰ μέχρις ἡμῶν ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου λείψανα, ὧν τὰ ἀξιολογώτερά εἰσι τετραγωνικοὶ ὀγκόλιθοι ἀκτίτου λίθου, περισωθέντες ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φραγκικῷ τείχει καὶ πολλαχοῦ τῆς περιοχῆς τοῦ ναοῦ[3] περιεσώθησαν ὡσαύτως ἀρχαῖά τινα καὶ Ῥωμαϊκὰ μετὰ φυλλωμάτων κεκοσμημένα κιονόκρανα, βάσεις καὶ κίονες, πρὸ παντὸς δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ τῆς φραγκικῆς προσθήκης ἐντετειχισμένος περιεσώθη ἀρίστης ἀρχαίας τέχνης ἰωνικὸς κίων, ὃς ἀτυχῶς ἐσχάτως ἐκ τῆς ἀπεριγράπτου ἀβελτηρίας καὶ ἀδιαφορίας τῶν νῦν περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων ἁρμοδίων καὶ οὗτος κατημαυρώθη ὑπὸ καπνοῦ ἀναθρώσκοντος ἐξ ἑστίας, ἀκριβῶς κάτωθεν τοῦ κίονος τούτου κειμένης[4].

[1] Burs. Geogr. τόμ. Α', σ. 326. Stademan Panor. von Athen. pl. 7. Lenormant. La voie sacrée σ. 479—80· πρβλ. καὶ Πλουτάρχου Ἀλκιβ. 34. «Θυσίαι καὶ χορεῖαι καὶ πολλὰ τῶν δρωμένων καθ' ὁδὸν θερῶν, ὅταν ἐξελαύνωσι τὸν Ἴακχον.»

[2] «Ἔστι δὲ ἱερόν, ἐν ᾧ κεῖται Δήμητρος καὶ Παιδὸς ἀγάλματα καὶ Ἀθηνᾶς τε καὶ Ἀπόλλωνος». Παυσ. Ἀττ. κεφ. λζ'. Στράβ. Β', 9. Burs Geogr. τόμ. Α', σ. 326. Karten von Attika. erläutend. text. Heft II. von Milchhöfer σ. 47. Stadem. Panorama vor Athen. pl. 7, N° 11. Lenormant. La voie sacrée, σ. 479. Λεπτομερέστερον περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ὡς καὶ περὶ τῆς Τριαδικῆς συνενώσεως θεοτήτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἰδὲ Lenormant la voie sacrée, chapitre VIII. Le culte d'Apollon dans le Corydallus, σ. 478—551.

[3] Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ λίθου τούτου ἰδὲ τὴν λόγου ἀξίαν πραγματείαν τοῦ Εὐστρατιάδου ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι περίοδ. Β', τεῦχος ιε', 1878, σ. 401—402. Die Karten von Attika, erläutend text. von Milchhöfer Heft I. VI. Akte. σ. 55.

[4] Τρεῖς δὲ ἑτέρους τοιούτους κίονας, οὓς τῷ 1801 εἶδεν ἐν Δαφνίῳ ὁ Dodwell (Travels II, σ. 199. Milchhöf. Heft. II, σ. 47), ἀπὸ τοῦ ναοῦ τούτου συλήσας ὁ λόρδος Ἔλγιν, μετήνεγκεν εἰς Ἀγγλίαν(Pouquev. La Grèce τόμ. V, σ. 122—135 Ἀρχ. Ἐφημ. 1853, σ. 935. Buchon. La Grèce cont. σ. 132. Depping. La Grèce τόμ. I, σ. 131. Stuart σ. 259), ἔνθα νῦν ἐν τῷ ἐκεῖσε Βρεττανικῷ Μουσείῳ εὑρίσκονται (Milchhöf. erläut. text. Heft II σ. 47. Stuart. σ. 259). κατὰ τὸν Milchhöfer ὅμως οὗτοί εἰσι Ῥωμαϊκῆς τέχνης (αὐτόθ.).

Ὁ Αἰγάλεως, ὁ Κορυδαλλός, τὸ Ποικίλον.

Τρία κυρίως ὀνόματα διέσωσαν ἡμῖν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἀνήκοντα εἰς τὴν πρὸς Δυσμὰς τῶν Ἀθηνῶν σειρὰν τῶν ὀρέων, τὰ φυσικῶς διαχωρίζοντα τὸ ἀρχαῖον βασίλειον τοῦ Εὐμόλπου ἀπὸ τοῦ ἀρχαϊκοῦ βασιλείου τοῦ Ἐρεχθέως, καὶ τὸ Ἀθηναϊκὸν Πεδίον τοῦ Θριασίου πεδίου καὶ τῶν Ρειτῶν. Τὰ ὀνόματα δὲ ταῦτά εἰσι, Αἰγάλεως[1], Κορυδαλλός[2], καὶ Ποικίλον[3]. Μεγάλη δὲ μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἰδίως τῶν ἀρχαιολογούντων τοπογράφων τῆς Ἀττικῆς ὑπάρχει διαφωνία περὶ τῆς θέσεως τῶν ὀρέων τούτων.

Οἱ μὲν πᾶσαν τὴν σειρὰν ταύτην τῶν ὀρέων, τὴν ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Πάρνηθος μέχρι Πειραιῶς ἐκτεινομένην, καλοῦσι Αἰγάλεων, οἱ δὲ Κορυδαλλόν· ἕτεροι Αἰγάλεω καλοῦσι τὰ πρὸς μεσημβρίαν ὄρη, ἤτοι τὴν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Δαφνίου μέχρι τοῦ Πειραιῶς σειρὰν τῶν ὀρέων, τοὐναντίον ἕτεροι τὴν σειρὰν ταύτην καλοῦσι Κορυδαλλόν, τὴν δὲ ἀρκτικὴν πλευρὰν καλοῦσιν Αἰγάλεω. Ὡσαύτως μεγάλη διαφωνία ὑπάρχει περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ποικίλου ὄρους, ὅπερ ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Παυσανίας μόνος (Ἀττ. λζ', 4) ἀναφέρει.

Τὰ διάφορα δὲ συστήματα, εἰς ἃ κατατάττουσι τὰ ὄρη ταῦτα οἱ περὶ τὴν ἀρχαίαν τοπογραφίαν καὶ Ἀρχαιολογίαν τῆς Ἀττικῆς ἀσχολούμενοί εἰσι τὰ ἑξῆς·

1. Gell[4]:	Αἰγάλεως.	Κορυδαλλός.	Ἰκάριος.
		ΠΟΙΚΙΛΟΝ	
2. Kruse[5]:	Αἰγάλεως.	Κορυδαλλός.	Ἰκάριος.
		Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ	
3. Leake[6]:	Κορυδαλλός.	Ποικίλον.	

[1] Αἰγάλεως. Ἡρόδ. Η', 90. Αἰγάλεων Θουκ. Β', 19. Αἰγιάλεος Σχολ. Δημοσθένους κατὰ Τιμοκράτους, σ. 741. Aegialeus. Plin. Hist. Nat. IV, 7, 11, Solin. VII, 18. Aegaleos. Stat. Thebaïd. XII, 620. Ἐγκάλεον Tzetz. Chiliad. I. 978.

[2] Στράβ. Θ', σ. 395—99. Θεόφρ. παρ. Ἀθην. Θ', σ. 390.

[3] Ἀττ. λζ', 4.

[4] Unedited antiquities of Attica pl. I.

[6] Hellas τόμ. II, σ. 13 κ. ἑ.

[5] Demi of Attica ἔκδ. β', σ. 2 καὶ ἑξ.

4. Preller[1] καὶ Grotefend[2]	ΠΟΙΚΙΛΟΝ		
	Αἰγάλεως	Κορυδαλλός.	Ἰκάριος.
5. Preller ἕτερον σύστημα[3] καὶ Forbiger[4]:	Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ		
	Κορυδαλλός.	Ποικίλον.	
6. Ross[5]:	Αἰγάλεως.	Κορυδαλλός.	
7. Carte[6]:	Κορυδαλλός.	Αἰγάλεως.	Ἴκαρος.
8. Kiepert[7]:		Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ	
	Αἰγάλεως.	Κορυδαλλός.	Ποικίλον.
9. Kiepert: ἕτερον σύστημα[8]	Αἰγάλεως.	Κορυδαλλός.	Ποικίλον.
10. Kiepert: τρίτον σύστημα[10]	Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ[9]		
11. Hanriot[11]:	Κ Ο Ρ Υ Δ Α Λ Λ Ο Σ		
	Αἰγάλεως.	Ποικίλον.	

[1] Über die Lage der Attischen Berge Aegaleus, Corydallus, Poecilus u. Ikarius, ἐν τῷ ὑπὸ Zimmermann Zeitschrift für Alterthumwissenschaft 1836 n° 77 καὶ 78.

[2] Article Attica ἐν τῇ Real Encyclopaedie ὑπὸ Pauly.

[3] De via sacra disp. II, σ. 6.

[4] Handbuch der alten Geographie. τόμ. III σ. 928.

[5] Demen. σ. 79.

[6] Carte de la Grèce redigée et gravée au dépôt de la guerre d'après la triangulation et les levés exécutés par les officiers du corps d'État-Major. Paris, 1852.

[7] Atlas von Hellas pl. IX. Umgebung von Athenai.

[8] Neuer Atlas von Hellas 1872 pl. VI. Umgebungen von Athenai

[9] Αὐτόθι. [10] Αὐτόθι 4, pl. V.

[11] Recherches sur les dèmes σ. 38—44.

12. Stademann[1]

Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ		
Κορυδαλλός;	Ποικίλον;	Ἰκάριος;
νῦν ὄρος Δαφνίου Σχαραμαγκᾶ;	(νῦν ὄρος Στεφάνι;)	

13. Bursian[2]:

Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ	
Κορυδαλλός.	Ποικίλον.

14. Lenormant[3]:

Κ Ο Ρ Υ Δ Α Λ Λ Ο Σ	
Αἰγάλεως	Ποικίλον.

15. Ῥαγκαβῆς[4]:

Αἰγάλεως.	Κορυδαλλός. (νῦν Σχαραμαγκᾶ[5])	Ποικίλον. (νῦν βουνὸν Δαφνίου[6])

16. Σουρμελῆς[7]:

πρὸς Ἀνατ. Ἰκάριον (νῦν Κανιάρον **πρὸς Δυσμ.** Ἡράκλειον (νῦν Σχαραμαγκᾶς[8])	Ποικίλον (νῦν Δαφνίον[9])	**Ἀνατολ. πλευρὰ,** Κορυδαλλός. **Δυτικὴ** Αἰγάλεως[10]

17. Milchhöfer[11]:

Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ / Κ Ο Ρ Υ Δ Α Λ Λ Ο Σ[12]	
Κορυδαλλός[13].	Ποικίλον[14].

[1] Panorama von Athen, Atlas. Athènes et ses environs.

[2] Geographie von Griechenland. Τόμ. I, σ. 253.

[3] La voie sacrée σ. 445, πρβ. καὶ τὸν ἐν τέλει τοπογραφικὸν αὐτοῦ χάρτην.

[4] Ἑλλην. τόμ. Α', σ. 161.

[5] αὐτόθι σ. 162.

[6] αὐτόθι.

[7] Ἀττικὰ ἔκδ. α', σ, 142.

[8] αὐτόθι σ. 143.

[9] αὐτόθι σ. 148—9.

[10] αὐτόθι 142—3.

[11] Karten von Attika. Erläutend. text. Heft. II. σ. 11. 48.

[12] αὐτόθι σ. 46.

[13] αὐτόθι. σ. 11.

[14] αὐτόθι σελ. 46.

18. Baedeker[1]: ὄρη { τοῦ Σκαραμαγκᾶ καὶ τοῦ Δαφνίου | Ποικίλον.

19. Καθ' ἡμᾶς: Α Ι Γ Α Λ Ε Ω Σ[2]
Κορυδαλλός[3] | [4] | (νῦν Στεφανόβουνο)[5] | Ζαχαρίτσα[6]
Ποικίλον[7].

νῦν πρὸς Ἀνατ. Κάνιαρον[8]·
τὸ μέσον βουνὸν Δαφνίου[9]·
τὸ πρὸς Δυσμ. βουνὸν Σκαραμαγκᾶ[10].

Ὅτι δὲ ἅπασα ἡ πρὸς Δυσμὰς τῶν Ἀθηνῶν σειρὰ τῶν ὀρέων τούτων ἐκαλεῖτο **Αἰγάλεως**, ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐκ τοῦ Θριασίου πεδίου εἰς Ἀχαρνὰς εἰσβολῆς τοῦ Ἀρχιδάμου (431 π. Χ.), λέγει· «καὶ καθεζόμενοι ἔτεμνον πρῶτον μὲν Ἐλευσῖνα καὶ τὸ Θριάσιον πεδίον, καὶ τροπήν τινα τῶν Ἀθηναίων ἱππέων περὶ τοὺς Ῥείτους καλουμένους ἐποιήσαντο· ἔπειτα προὐχώρουν ἐν δεξιᾷ ἔχοντες τὸ **Αἰγάλεων** ὄρος διὰ *Κρωπειᾶς*, ἕως ἀφίκοντο ἐς *Ἀχαρνάς*» (Β', 19.)

Ὁ στρατὸς δ' οὗτος τοῦ Ἀρχιδάμου ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι διήλασεν ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τῆς Πάρνηθος, ἐκ τῆς τοποθεσίας τῆς νῦν καλουμένης Δέμα[11] ἢ Κατάδεμα[12], καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ στενοῦ τοῦ Δαφνίου ὡς νομίζει ὁ Lenormant[13]· τὸ μὲν διότι αὕτη ἐστὶν ἡ φυσικὴ καὶ κατ' εὐθεῖαν ὁδὸς τοῖς ἐκ τοῦ Θριασίου πεδίου εἰς τὰς

[1] Griechenland. Athen u. umgebung σ. 97.
[2] Θουκ. Β. 19. Ἡρόδ. Β', 8 9.
[3] Στράβ. Θ', σ. 395.
[4] Στενὸν Δαφνίου.
[5] Lenormant. La voie sacrée, σ. 426. Οὕτω κυρίως καλεῖται τὸ ὄπισθεν μέρος ἐκ τοῦ ποτὲ χωρίου Στεφάνι. Τοῦ ὄρους τούτου ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ ἐστὶ 452 γ. μ., ἡ δὲ ἐγγυτάτω πρὸς τὴν Μονὴν Δαφνίου κορυφὴ 270 γ. μ.
[6] Kaupert Atlas Bl. VI.
[7] Παυσ. Ἀττ. λζ'. 7.
[8] Σουρμ. Ἀττ. σ. 143.
[9] Lenormant. La voie sacrée. Stademann. Atlas.
[10] Σουρμ. Ἀττ. σ. 143.
[11] Milchhöf Heft II σ. 44. Lenorm. La voie sacrée σ. 426, 433.
[12] Σουρμ. Ἀττ. σ. 143.
[13] La voie sacrée, σ. 433, 438

Ἀχαρνὰς[1] πορευομένοις, τὸ δὲ διότι οἱ Ρειτοὶ καὶ τὸ στενὸν τοῦ Δαφνίου ἐστὶν ἀνεπιτήδεια ὅλως μέρη πρὸς διέλασιν ἐχθρικοῦ στρατοπέδου· πᾶσαι δὲ αἱ ἐχθρικαὶ εἰσβολαὶ ἐγίνοντο διὰ τῆς ἀνωτέρω ὁδοῦ ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τῆς Πάρνηθος, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ τὸ μέχρι τῆς σήμερον ἐκεῖ περισωθὲν ἀρχαῖον τεῖχος[2].

Ὅτι ὅμως καὶ ἡ ΝΔ πλευρὰ τῆς σειρᾶς ταύτης ἐκαλεῖτο ὡσαύτως Αἰγάλεως, ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἀναφέρων περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ξέρξου λέγει, «κατήμενος ὑπὸ τῷ ὄρει τῷ ἀντίον Σαλαμῖνος, τὸ καλέεται **Αἰγάλεως**» (Β΄, 8, 9), καὶ ὃν ἀκολουθῶν ὁ Τέτζης λέγει·

Αὐτὸς ὁ Ξέρξης ἄνωθι τοῦ Ἐγκαλέου ὄρους,
Ὅπερ ἀπὸ καταντικρὺ κείμενον Σαλαμῖνος,
Χρυσῷ θρόνῳ καθήμενος ὥρα τὴν ναυμαχίαν[3].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γενικῆς ὀνομασίας, ὅτι πᾶσα ἡ σειρὰ αὕτη ἐκαλεῖτο Αἰγάλεως· ὅτι ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ ΝΔ μέρος τοῦ Αἰγάλεω μερικώτερον ἐκαλεῖτο καὶ Κορυδαλλός, μανθάνομεν ἐκ τοῦ Στράβωνος, ὅστις ῥητῶς περὶ τοῦ ὄρους τούτου λέγει· «ὁ εἰς Σαλαμῖνα πορθμός... ὑπὲρ δὲ τῆς ἀκτῆς ταύτης ὄρος ἐστίν, ὃ καλεῖται **Κορυδαλλός,** καὶ ὁ δῆμος οἱ Κορυδαλλεῖς[4]». Τὸ ὄρος τοῦτο, οὗ ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ ἔχει ὕψος 353 γ. μ., ἡ δὲ πρὸς τὴν Μονὴν Δαφνίου 101 γ. μ.[5], νῦν καλεῖται βουνὸν τοῦ Δαφνίου[6], τὸ

[1] Τὸ νῦν Μενίδιον, ἐφ᾽ ᾧ ὑπὸ τῶν πλείστων ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ τίθεται ἡ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἀναφερομένη Κρωπεία. Ὅρα Lenorm. La voie sacrée σ. 426. Milchhöf. Heft. II, σ. 42. Stademann. Baedekers Athen u. Umgebung. σ. 97. Kiepert. Atlas von Hellas pl. V. 1872 Vorbericht. σ. 3· περὶ ταύτης, ὡς καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς γραφῆς Κρωπειᾶς καὶ Κεχροπείας καὶ τοῦ ἐν τῷ Θριασίῳ Κεχροπείου, ἰδὲ Milchhöf. Heft II, σ 40. Lenormant. La voie sacrée σ. 435.

[2] Kaupert Karten von Attika. Bl. VI. Milchhöf. Heft II, σ. 45. Ῥαγκ. Antiqu. Héllen. τόμ. I, σ. 583 κ. ἑ. Περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἑτέρου τείχους ἐν τῷ στενῷ Δαφνίου· ἴδε Lenormant. La voie sacrée σ. 474 no 3 καὶ 426. Kaupert Atlas Bl. VI. Lenormant ἔνθ᾽ ἀνωτέρω σ. 426.

[3] Χιλιάδ. I. στίχ. 977—979.

[4] Θ΄, σ. 395· πρβ. Milchhöf. Heft. II, σ. 11.

[5] Kaupert Atlas. Bl. VI.

[6] Lenorm. La voie sacrée, σ. 426. Ἰδὲ καὶ προηγηθέντα σχήματα σ. 29-32.

δὲ πρὸς τὴν θάλασσαν μέρος βουνὸ τοῦ Σκαραμαγκᾶ[1], ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἠρειπωμένη ἀρχαία Μονή. Ἤδη λέγομέν τινα περὶ τοῦ Ποικίλου ὄρους.

Ὁ Παυσανίας λέγων «γενομένοις δ' αὐτοῖς κατὰ τὸ Ποικίλον καλούμενον ὄρος, δράκων ἐφάνη σπουδῇ κατὰ τὸν φωλεὸν ἰών, καὶ Ἀπόλλωνι θύουσιν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ[2]», ὁρίζει μὲν περίπου τὴν θέσιν, ἥτις τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο Ποικίλον, καὶ ἥτις ἐστὶν ἡ ἑκατέρωθεν τῆς Μονῆς Δαφνίου στενὴ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ δίοδος[3], δὲν ὁρίζει ὅμως ἀκριβῶς ποῖον τῶν δύο ὀρέων τῆς στενῆς διόδου ἐκαλεῖτο Ποικίλον. Ὁ Lenormant δεχόμενος ὅτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, τὸ νῦν βουνὸν τοῦ Δαφνίου, ἐκαλεῖτο Αἰγάλεως, φρονεῖ ὅτι ὁ Παυσανίας Ποικίλον λέγων, νοεῖ τὸ πρὸς βορρᾶν ὄρος, τὸ νῦν Στεφανόβουνον καλούμενον[4]. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ μόνος ἐκ τῶν ἀρχαίων ὅστις τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἀναφέρει ἐστὶν ὁ Παυσανίας, οὗτος δὲ οὐδὲν ὡρισμένον περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ποικίλου ὄρους ἡμῖν ἀναφέρει, διὰ τοῦτο, ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἐν τῷ συστήματι ἡμῶν, περιοριζόμεθα ἁπλῶς ὅπως σημειώσωμεν τὴν θέσιν, ἣν ὁ Παυσανίας νοεῖ λέγων, **«κατὰ τὸ Ποικίλον»**, ἤτοι τὴν περὶ τὸ Δαφνίον χώραν[5].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν περὶ τὴν Μονὴν Δαφνίου ὀρέων.

Ἡ φυσικὴ δὲ καλλονὴ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἡ ἱερὰ αὕτη Μονὴ κεῖται, ἡ ποικιλία τῶν περὶ αὐτὴν ὀρέων, ὁ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μονῆς Δαφνίου, δίκην κώνου, ὑψούμενος λόφος τοῦ προφήτου Ἠλιού, τὸ διηνεκῶς ἐκεῖ συρίζον δάσος τῶν πεύκων, ἡ ἀρωματικὴ τοῦ ἐκεῖ δάσους καὶ τῶν ποικίλων θάμνων εὐωδία, ἡ μετὰ τῆς αὔρας τῆς μεταξὺ Ἐλευσῖνος καὶ Σαλαμῖνος ἐνδόξου θαλάσσης συνδιαχεομένη, ὁ ὑπεράνω τῆς σιωπηλῆς ταύτης κλεισωρείας ἐπεκτεινόμενος γλαυ-

[1] Αὐτόθι.

[2] Κεφ. λζ', 7.

[3] Milchhöf. Heft. II. σ. 46.

[4] La voie sacrée, σ. 444—445. Περὶ τῆς ὀνομασίας καὶ τοῦ ὕψους τούτου πρβλ. ὅσα ἐν σελ. 32, σημ. 5, εἴπομεν.

[5] Περίεργον γνώμην ἐκφράζει ὁ Chandler, ὅτι πιθανῶς ὁ κατωτέρω τοῦ Δαφνίου ναὸς τῆς φίλης Ἀφροδίτης ὠνομάζετο Ποικίλον. Chandler σ. 262. Περὶ τοῦ ναοῦ δὲ τούτου ἰδὲ Παυσ. λζ'. Cartius u. Caupert Atlas v. Athen σ. 30. Milchhöf. Heft. II, σ. 47. Burs. Geogr. I. σ. 326. Ῥαγκ. Ἑλλ. τόμ. Α', σ. 220.

κὸς θόλος τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ὑπ' αὐτὸν μεγαλοπρεπῶς ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα πεδία, ἡ ἀναπαράστασις τῶν ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ μεγάλων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ἀνάμνησις ὅτι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης πάλαι ποτὲ διήρχετο ἡ ἐπ' Ἐλευσῖνα ἱερὰ πομπὴ τῶν θεοσεβεστάτων Ἀθηναίων[1], ὅτι ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης, ἐφ' ἧς νῦν κεῖται ἡ Μονὴ Δαφνίου, τὸ πάλαι ἦν ὁ ἱερὸς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, προσφιλὴς σταθμὸς τῶν ἱερῶν πεζοπόρων, ἡ ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐκείνῃ θέα τοῦ ἐπὶ τοῦ θόλου τῆς Ἐκκλησίας Σταυροῦ τοῦ Κυρίου, ἡ μεγάλη αὕτη διαμαρτυρία τῶν χριστιανικῶν χρόνων καθ' ἅπαντος τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ κόσμου, αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις ὅτι ὑπὸ τοὺς θόλους τοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ σεπτοῦ τούτου οἰκοδομήματος καὶ λατινικαί ποτε προσευχαὶ ἠκούσθησαν, καὶ πένθιμος λιβανωτὸς ἐκ τῶν θυρίδων τοῦ ναοῦ τούτου ἀνέβη εἰς τὰ ὕψη τῆς Θείας Μεγαλειότητος ὑπὲρ τῶν ἐκεῖσε ἀναπαυομένων νεκρῶν τῶν Δουκῶν Ἀθηνῶν, πάντα ταῦτα, καὶ μύριοι ἕτεροι φυσικοὶ καὶ ἱστορικοὶ συνδυασμοὶ καὶ ἀναμνήσεις, οὐ μόνον ἀπαράμιλλον καλλονῇ τὴν θέσιν ταύτην καθιστᾶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀνέκφραστα τῇ ἀληθείᾳ αἰσθήματα πάσῃ φιλοσοφούσῃ ψυχῇ διεγείρουσιν.

Ἡ Μονὴ Δαφνίου φημίζεται πρὸς τούτοις οὐ μόνον διὰ τὸ ὑγιὲς καὶ εὐάερον τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς κεῖται, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ψυχρότατον καὶ διαυγέστατον αὐτῆς ὕδωρ· «ὁ τόπος οὗτος», γράφει ὁ Σουρμελῆς, «εἶναι ὅλος ὑγιεινός, τὸ ὕδωρ δὲ διαυγέστατον καὶ κάλλιστον τῶν ὑδάτων ἐγγυᾶται τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς τοῦ θέλοντος νὰ ζήσῃ αὐτόθι τὸν ἀνθρώπινον βίον»[2]. Ἕνεκα τούτου ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν προσκυνητῶν, πιστεύεται ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου περιίπτανται μορφαὶ ἀγγέλων, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ δημῶδες ᾆσμα:

«Στὴ Σεριανὴ σεριάνει, καὶ στὴ Μεντέλη μέλι,
«καὶ στὸ Δαφνὶ κρύο νερό, ποῦ πίνουν οἱ ἀγγέλοι[3].»

Ῥητέον ἤδη τινὰ περὶ τῆς ὀνομασίας Δαφνί.

[1] Σοφ. Οἰδ. ἐπὶ Κολωνῷ στίχ. 260· πρβλ. καὶ Πράξ. ιζ', 22.
[2] Ἀττ. σ. 149.
[3] Δ. Γρ. Καμπούρογλου ἐν τῷ Βυζαντ. ἡμερολογ. 1888, σ. 154.

Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΔΑΦΝΙ

Ἡ Μονὴ αὕτη καλεῖται **Μονὴ τοῦ Δαφνίου**, ἢ ἁπλῶς **Δαφνί**· ἀπὸ τῆς Μονῆς δὲ ταύτης καὶ ἡ περὶ τὴν Μονὴν περιοχὴ καὶ τοποθεσία καλεῖται ὡσαύτως περιοχὴ τοῦ *Δαφνίου*.

Δαφναῖος ἢ Δαφνηφόρος Ἀπόλλων.

Οἱ πλεῖστοι παραδέχονται, ὅτι ἡ ὀνομασία τῆς Μονῆς ταύτης προέρχεται ἐκ τοῦ ἐκεῖσε τὸ πάλαι τιμωμένου *Δαφναίου* ἢ *Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος*, οὗ ἱερὸν ἦν ἡ *Δάφνη*· οὕτως ὁ Σουρμελῆς λέγει· «*Δαφνίον* ἐκ τοῦ *Δαφνίου Ἀπόλλωνος*»[1]· καὶ ὁ Ῥαγκαβῆς τὸ αὐτὸ φρονεῖ ὅτι «ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος κεῖται τὸ μοναστήριον τοῦ Δαφνίου ἐκ τοῦ ποτε ἴσως αὐτόθι ἄλσους τῶν *Δαφνῶν*»[2]· φρονεῖ δὲ ὅτι ὁ ναὸς οὗτος πιθανῶς ἦν *Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου*[3].

Καὶ ὁ Buchon ἤδη, «ce nom seul» λέγει, «eveille le souvenir d'un lieu consacré à Apollon[4].»

Ὁ Spon καὶ ὁ Wheler τὴν Μονὴν ταύτην τῇ 15 Φεβρουαρίου τοῦ 1676 ἐπισκεφθέντες, ἀναφέρουσιν ἡμῖν περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Μονῆς ὅτι «On l'appelle Dafni, qui signifie un Laurier, à cause de l'abondance des Lauriers-roses qui sont vers la marine et que les Grecs appellent Picro-Dafni[5].»

[1] Ἀττ. σ. 149. Chateaubr. Itin. τόμ. Α', σελ. 166.

[2] Ἑλλ. τόμ. Α', σ. 220· πρβ. Milchhöf. Heft II. σ. 47. Depping. La Grèce τόμ. I, σ. 131.

[3] Χρηστομάθεια Ῥαγκαβῆ τόμ. Β', 1851, σ. 13, σημ. 244.

[4] La Crèce cont. σ. 173. Burs. Geogr. τόμ. Α', σ. 326.

[5] Spon τόμ. II, σ. 276· πρβ. καὶ Wheler τόμ. II, σ. 512.

Καὶ ὁ Buchon δέ, ὁ τῷ 1843 τὴν Μονὴν ταύτην ἐπισκεφθείς, ὡσαύτως ἀναφέρει ἡμῖν, ὅτι ὁ πρὸς τ' ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ χειμάρρους ἦν ἤδη πλήρης τοιούτων δαφνῶν. «Le lit», λέγει, «du torrent desséche, qui est creusé à gauche de la route, est encore parsemé de lauriers-roses[1]·» διὰ τοῦτο δ' ἴσως καὶ ὁ Depping καλεῖ αὐτὴν Μονὴν Δαφνίου ἢ τῶν Δαφνῶν «Couvent de Daphné ou des Lauriers[2].»

Ὑπὸ νεωτέραν δέ τινα εἰκόνα τῆς Μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου, ἐν τῷ ναῷ ὑπάρχουσαν, ἀναγινώσκομεν ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς οὕτως· «**Εἰκὼν τῆς Μονῆς Δαφνῶνος.**»

Σήμερον ὅμως οὐδαμοῦ ἐν τῇ Μονῇ ἢ περὶ τὴν Μονὴν διεσώθη τὸ φυτὸν τοῦτο τῆς Δάφνης.

Δελφίνιος Ἀπόλλων.

Ἐκ λατινικῶν ἐγγράφων τοῦ ιγ' αἰῶνος μανθάνομεν, ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν φράγκων ἐκαλεῖτο Delfino[3] καὶ Dalfinet[4].Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ κ. Burnouf φρονεῖ ὅτι ἡ ὀνομασία Delfino ἐστὶν ὀρθοτέρα, ὡς παραγομένη ἐκ τοῦ ἐκεῖσε πάλαι ποτὲ λατρευομένου Δελφινίου Ἀπόλλωνος «Au temps», λέγει «des de la Roche ce lieu s'appelait l'abbaye de Delphine, nom plus exact que celui de Daphni, puisque l'église byzantine avait été construite sur l'emplacement d'un temple d'Apollon Delphien ou Delphinien[5]».

Ἡμεῖς ὅμως δυσκόλως δυνάμεθα ἐπὶ μόνων τῶν φραγκικῶν τούτων ἐγγράφων στηριζόμενοι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ὀρθὴ τῆς Μονῆς ὀνομασία, τὸ μὲν διότι οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ὠνόμασεν αὐτὴν Μονὴν Δελφινίου, ἀλλὰ πάντες Μονὴν Δαφνίου ἐκάλεσαν αὐτὴν καὶ νῦν οὕτως καλοῦσιν, τὸ δὲ διότι οἱ φράγκοι πάντα τὰ Ἑλληνικὰ ὀνόματα παρεφθαρμένως ὅλως ἔλεγον, καὶ ὅπως ὑπ' αὐτῶν ἡ Ναύ-

1 La Crèce contin. σ. 173.
2 La Grèce τόμ. Ι', σ. 131.
3 Hopf. τόμ. 85, σ. 369. Buchon, La Grèce cont. σ. 131—132 καὶ σ. 175.
4 D. Martène. Thesaurus novus anecdotorum τόμ. IV, coll. 1422· πρβ. Revue archéol. τόμ. 24 σ. 232·
5 La Ville et l'Acropole d'Athènes σ. 54.

πακτος ἐκαλεῖτο Λέπαντο[1], ἡ Σπάρτη Μιστρᾶς[2] (ἐκ τοῦ Ville maistre(maître)= Ville dominante) καὶ Μισίστρα[3] καὶ Μεζυθρᾶς[4], ἡ Χαλκὶς Ἔγριπος[5], Νεγρεπόντε[6] καὶ Νιγρεπόντε[7], αὐταὶ δὲ αἱ ἰοστέφανοι Ἀθῆναι ἐκαλοῦντο Σετίνα καὶ Σεττίνε καὶ αἱ Θῆβαι Στίβες[8]· οὕτως οὐδόλως παράδοξον, ἂν καὶ ἡ Μονὴ αὕτη, ἀντὶ Μονὴ Δαφνίου, Μονὴ Δελφίνο καὶ Δαλφίνο ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐσφαλμένως ἐλέγετο.

Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ὅλως ἀνιστορήτως φρονοῦντες, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς Δαφνίου παράγεται ἐκ τῶν Dauphins τῆς Γαλλίας.

Ἡ Βασίλισσα Δάφνη.

Ὅπως δὲ διὰ πᾶν σπουδαῖον καὶ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ φέρεται καὶ μυστηριώδης τις μυθολογικὴ παράδοσις περὶ τῆς ἱδρύσεως τούτου, οὕτω καὶ περὶ τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, ὡς καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, φέρεται δημώδης τις παράδοσις παρὰ τῷ λαῷ, ἣν γραῖά τις Μοναχὴ Μάρθα, πρὸ δέκα πέντε καὶ πλέον ἐτῶν ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ ἐφησυχάζουσα, διηγήθη ἡμῖν.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην πλουσία τις Βασίλισσα **Δάφνη** καλουμένη, ναυαγήσασα εἰς τὴν κάτωθεν τοῦ Δαφνίου θάλασσαν, διεσώθη ἐν τῇ παρὰ τῷ Δαφνίῳ παραλίᾳ, μεθ' ἧς διεσώθησαν καὶ δώδεκα βυτίναι φλωρίων. Ἡ Βασίλισσα αὕτη εὐχαριστίας τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ αὐτῆς ἀναπέμπουσα, ἐκ τῶν μετ'αὐτῆς περισωθέντων χρημάτων ἱδρύσατο ἐνταῦθα τὴν ἱερὰν ταύτην Μονήν, παρέχωσε δέ που ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μονῆς περισσευσάσας τινὰς βυτίνας φλωρίων διὰ τὰς ἑκάστοτε ἀνάγκας τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου οἰκοδομήματος. Ἀπὸ τῆς Βασιλίσσης δὲ ταύτης **Δάφνης** καὶ ἡ ἱερὰ

[1] Ὑψηλάντου μετὰ τὴν ἅλωσιν σ. 191.
[2] Μελετίου Γεωγραφία ἔκδοσις 1728, σ. 375.
[3] Ὑψηλάντου μετὰ τὴν ἅλωσιν σ. 191.
[4] Buchon. Recherches hist. τόμ. Ι', σ. 1.
[5] Γ. Π. Κρέμου Φωκικά, τόμ. ΙΙ σ. 81.
[6] Μελ. Γεωγρ. σ. 398.
[7] Buchon. Nouvelles recherches Hist. τόμ. II, σ. 292.
[8] Buchon. αὐτόθι σ. 272.

αὕτη Μονή, Μονὴ τῆς **Δάφνης** καὶ **Δαφνί**, κατὰ τὴν λαϊκὴν ταύτην παράδοσιν ὠνομάσθη[1].

Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι ἐν Βυζαντίῳ ὑπῆρχον τὰ Παλάτια τῆς Δάφνης, ἐν ᾧ τὸ ὀκτάγωνον τῆς Δάφνης, ὁ ναὸς τῆς Παναγίας, τῆς ἁγίας Τριάδος, ὁ Βαπτιστὴρ ἢ τῶν τριῶν Σταυρῶν, ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Στεφάνου καὶ ὁ κοιτὼν τῆς Δάφνης[2], πλὴν οὐδεμίαν ἐν Βυζαντίῳ ἢ ἀλλαχοῦ, ἡμεῖς τοὐλάχιστον, γινώσκομεν Βασίλισσαν Δάφνην.

Περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς Μονῆς ταύτης, οὐδεμιᾶς ἄλλως αὐθεντικῆς μαρτυρίας ὑπαρχούσης περὶ τοῦ αὐτόθι ἀρχαίου ὀνόματος τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος, καὶ ἡμεῖς δεχόμεθα ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ πάλαι ποτὲ ἐκεῖ λατρευομένου θεοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ ἱερὸν φυτὸν ἦν ἡ Δάφνη, ἐξ ἧς καὶ ἡ προσιδιάζουσα αὐτῷ ἐπωνυμία Δαφναῖος ἢ Δαφνηφόρος Ἀπόλλων[3].

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς ὀνομασίας· μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας ταύτης Μονῆς.

[1] Δαφνὶ καλεῖται ὡσαύτως καὶ χωρίον κείμενον μεταξὺ τῆς ἀπὸ Γυθείου εἰς Σπάρτην ὁδοῦ· πρὸ τούτου δ' εὕρηται ἀρχαιοτάτη ἠρειπωμένη Ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γεωργίου λόγου ἀξία διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ κεραμοπλαστικὴν αὐτῆς διακόσμησιν.

[2] Πασπάτη. Βυζ. Ἀνάκτορα, σ. 206 καὶ ἑξ. Περὶ τῆς ὀνομασίας δὲ τῶν Παλατίων τούτων τῆς Δάφνης ὁ Κωδινὸς λέγει, ὅτι ἐκλήθησαν οὕτω «διὰ τὸ ἵστασθαι ἐν τῷ τόπῳ στήλην, ἥτις ἦν ἡ μαντικωτάτη ποτὲ Δάφνη τοῦ Ἀπόλλωνος». (σ. 100, 271 πρβ. καὶ Πορφυρ. τόμ. Α', σ. 550)· «λέγουσι δὲ καὶ τοῦτο περὶ τῆς Δάφνης (περὶ τοῦ Παλατίου τῆς Δάφνης) ὅτι ὑγιείας ἐργαστήριον ἐστίν· ὅθεν καὶ φύλλα αὐτῆς ἐπεδίδοντο τοῖς ἄρχουσι παρὰ τοῦ δήμου τῇ πρώτῃ τοῦ Ἰανουαρίου μηνός.»

Ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις τὸ ὄνομα Δάφνη ἦν σύνηθες ὡς κύριον ὄνομα γυναικῶν, καὶ νῦν δ' ἱκαναὶ πρεσβύτιδες ἐν Ἀθήναις καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ ἀκούουσι τοῦ ὀνόματος τούτου.

[3] Οὕτως ἐν τῷ ἐνταῦθα θεάτρῳ τοῦ Βάκχου ἐν τῇ ἕκτῃ μαρμαρίνῃ ἕδρᾳ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ ἀναγινώσκομεν:

ΙΕΡΕΩΣ ΑΠΟΛΛΩ-
ΝΟΣ ΔΑΦΝΗΦΟΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, οὐδεμίαν ἀτυχῶς αὐθεντικὴν ἱστορικὴν πληροφορίαν ἔχομεν.

Ὁ Spon ἀναφέρει, ὅτι τὴν Μονὴν ταύτην ἔκτισεν **ἡ ὡραία Μακελώνη** (la belle Maquelone)[1], ἣν ὁ Wheler καὶ ὡραίαν μετανοοῦσαν καλεῖ «la belle penitente Maquelone»[2]. Καὶ τίνα μὲν οἱ ἀνωτέρω περιηγηταὶ ἐννοοῦσιν ὡραίαν μετανοοῦσαν Μακελώνην, ἀγνοοῦμεν, γνωστὸν ὅμως ὅτι ἡ la belle Maquelone ἐστὶ μυθολογικὸν πρόσωπον τοῦ ιϐ′ αἰῶνος[3].

Ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ εὕρηται τετραγωνικὴ στήλη Ὑμηττείου λίθου ὕψ. 1,25, μῆκ. 0,30, καὶ πάχ. 0,64· ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν ταύτης εἰσὶν ἐγγεγλυμμέναι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται[4]·

1

ΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ	Α]ΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ
ΑΙΣΑΡ	Κ]ΑΙΣΑΡ[Ι]
....	....
ΥΣΕΒΕΙΕΥΤΥΧ	Ε]ΥΣΕΒΕΙ ΕΥΤΥΧ[ΕΙ]
ΕΒΑΣΤΩι	Σ]ΕΒΑΣΤΩι
ΞΑΣΤΕΩΣ	Ε]Ξ ΑΣΤΕΩΣ.

[1] Τόμ. II, σ. 276. [2] Τόμ. II, σ. 222.

[3] Grässe. Lehrbuch der allgemeinen Literärgesch. Dresden u. Leipzig 1842, τόμ. II. Abtheilung III. 1,386.

[4] Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1853, σ. 935—936, 1573. C. I, Att. Τόμ. III pars I. n⁰ 405, 406. Πανομοιότυπον τούτων ἰδὲ Souvenirs d'une excursion d'Athènes

2

DDNN	D. D[omini] N. N[ostri Augusti]
ARCADIV	ARCADIV[S]
THONOR	E]T HONOR[IVS]
SVBV̄C̄	SVBV[IRO] C[LARISSIMO]
TSPECTA	E]T SPECTA[BILI]
PROC	PROC[ONSVLE]
EYSEBIO	EYSEBIO
$\overline{S}$	$\overline{S}$

Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διάπλασιν ἀνυπάρκτου ὅλως μυθιστορίας περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ.

Ὁ Chandler πρῶτος ἐξήνεγκεν ὡς πιθανὴν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐμφαίνει τὴν ἐγκαίνισιν τοῦ ναοῦ τούτου διὰ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου, ἐπαρχεύοντος Εὐσεβίου τῆς Ἀχαΐας (σ. 262).

Τὴν γνώμην ταύτην, οὕτως ἐπιπολαίως ἐξενεχθεῖσαν, ὡς ἀκτῖνα φωτὸς παραλαβόντες οἱ Ἀθηναῖοι Πιττάκης καὶ Σουρμελῆς, τὰ ἑξῆς ὅλως ἄτοπα καὶ ἀτυχῆ περὶ τοῦ χρόνου τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐξήγαγον συμπεράσματα.

Ὁ μὲν Πιττάκης ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης εἰς ὡρισμένα ἔρχεται συμπεράσματα, ὅτι ἡ Μονὴ Δαφνίου ἱδρύθη ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου, τῇ ἐπιστασίᾳ Εὐσεβίου τινός, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν δύο Αὐτοκρατόρων ἐκ φθόνου ἐξηλείφθησαν ὑπό τινος τῶν μετὰ ταῦτα ἡγεμόνων τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ σκοπῷ

en Arcadie par M. Rangabé. Extrait du tome V. 1re serie 1re partie des mémoires présentés par divers savants. Paris 1847 σ. 2. Pl: I. fig. 1. Bulletino dell' Instituto di corrispondenza archéologica 1862. Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ M. G. Wescher πρὸς τὸν Henzen. σ. 26. Th. Mommsen C. I. L. III 572. Chandler Inscr. ant. nº 405—407. Δ. Σουρμελῆ «Ἀττικὰ ἢ περὶ δήμων», σ. 149. Τὴν ἐπιγραφὴν δὲ ταύτην τῷ 1765 ὁ Chandler εἶδεν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Μονῆς, σ. 263. Ταύτην δὲ φαίνεται ὅτι ἐννοεῖ καὶ ὁ Pouqueville ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «La Grèce» Τόμ. V, σ. 135.

ὅπως ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ περικαλλοῦς τούτου Ναοῦ, καὶ ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ἀγνοῶν τὴν Λατινικήν, ἐξήλειψε τὰ ὀνόματα τῶν ἀνωτέρω Αὐτοκρατόρων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μόνον ἐπιγραφῆς· ἐν τέλει ὁ κ. Πιττάκης συμπεραίνει ὅτι ἡ φράσις **ΕΞ ΑΣΤΕΩΣ** «σημαίνει ὅτι ἡ Πόλις τῶν Ἀθηνῶν εὐγνωμοσύνης ἕνεκα ἔπεμψε καὶ ἀνέθετο τὴν στήλην ταύτην εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἀδελφοὺς Αὐτοκράτορας, φιλοτιμηθέντας ὅπως τοιαύτην μεγαλοπρεπεστάτην οἰκοδομὴν ἐγείρωσι χάριν τῶν Ἀθηναίων.»

Ἐκ τῶν στοιχείων δὲ ϛ ϛ̄, τῶν κάτωθεν τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν σημειουμένων, καὶ τὸν χρόνον πρὸς τούτοις τῆς οἰκοδομῆς ταύτης ὁ Πιττάκης ὁρίζει, λέγων ὅτι ἡ οἰκοδομὴ αὕτη τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐγένετο τῷ ἑξακισχιλιοστῷ ἔτει ἀπὸ κτίσεως Κόσμου, ἤτοι τῷ 492 μ. Χ. ἔτει[1], δῆλον ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν ὄχι μόνον ἡ Βυζαντιακὴ αὕτη ἀρχιτεκτονικὴ ἦν ἄγνωστος, ἀλλ' οὐδὲ ἔζων πλέον οἱ ἀνωτέρω Αὐτοκράτορες, τοῦ μὲν Ἀρκαδίου ἀπὸ τοῦ 359—408 ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τοῦ δὲ Ὀνωρίου ἀπὸ τοῦ 395—423 ἐν τῇ Δύσει βασιλεύσαντος[2].

Ὁ δὲ Σουρμελῆς, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πάλιν ἐπιγραφῆς καὶ τῆς προεξενεχθείσης γνώμης τοῦ Πιττάκη στηριζόμενος, τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνων, λέγει· «τὸν ναὸν τοῦτον μετεποίησαν εἰς ναὸν τῆς Θεοτόκου οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος, παραχωρηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὅτε οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ ἐσπούδαζον ἐν Ἀθήναις· δηλοῦται δὲ τοῦτο ἐκ τῆς εὑρεθείσης ἐξ ἀνασκαφῆς ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ πλακός, φερούσης τὰς παραλλήλους ταύτας ἐπιγραφὰς τὴν μὲν Ἑλληνικὴν τὴν δὲ Λατινικὴν γεγραμμένας, ἔνθα δηλοῦται καὶ τοῦ ἐπιστάτου τὸ ὄνομα εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νέου χριστιανικοῦ μνημείου..... Ἐκτίσθη λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία περὶ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος[3].»

Τὴν γνώμην ταύτην τῶν ἀνωτέρω Ἀθηναίων ἠσπάσθη ἐν μέρει καὶ τρίτος νεώτερος Ἀθηναῖος ἱστοριογράφος, ὁ φίλος ἡμῶν κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλους[4]:

[1] Ἀρχ. Ἐφημ. 1853, σ. 935—936.

[2] C. M. F. von Breyer. Grundriss der Allegemeinen Geschichte in Tabellen. München 1820. Tafel. VI.

[3] Ἀττικὰ σ. 149.

[4] Βυζαντινὸν Ἡμερολόγιον 1888, σ. 152.

Τοιούτων μυθολογικῶν πλασμάτων αἰτία αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς στήλης ταύτης ἐγένοντο. Καὶ ὅμως ἡ στήλη αὕτη οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἀναθεματικὴ στήλη εἰς τοὺς ἀνωτέρω Αὐτοκράτορας· ἀγνοοῦμεν δὲ τὸν λόγον τῆς ἀναθέσεως, ὡς καὶ τὸν ἀρχικὸν τόπον, ἐφ' οὗ ἡ ἀναθεματικὴ στήλη αὕτη ἐστήθη.

Τὸ ὑπὸ τὰς ἐπιγραφὰς δὲ ταύτας στοιχεῖον Ϛ ϛ̄ ἤτοι 6,000, δὲν σημαίνει χρόνον, ὡς οἱ ἀνωτέρω εἶπον, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως 'Αθηνῶν ἀπόστασιν, ἤτοι τὴν ἀπόστασιν 6,000 βημάτων[1]

Νοοῦνται δὲ διπλᾶ βήματα, ὧν ἕκαστον ἰσοῦται πρὸς 5 πόδας, ἕκαστος δὲ ποῦς κατὰ τὸν κ. Dörpfeld[2] πρὸς 0,296 τοῦ μέτρου, κατ' ἀκολουθίαν 5×0,296=1 μ. 48· ὅθεν 6,000 διπλᾶ βήματα =8,880 μέτρα[3]. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι ἀγνοοῦμεν πόθεν ἄρχεται ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ σημειουμένη τῶν βημάτων καταμέτρησις, ὡς καὶ τὸν ἀρχικὸν τόπον τῆς στάσεως ταύτης, οὐχ ἧττον ὅμως αὕτη φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ που, περὶ τὴν Μονὴν Δαφνίου, ἥτις μικρὸν μετὰ τὸ ἔννατον στάδιον κειμένη, περὶ τὰς ἐννέα καὶ ὀλίγον ἐπέκεινα χιλιάδας μέτρων ὡσαύτως ἀπέχει τῆς πόλεως 'Αθηνῶν.

'Εν τῇ τρίτῃ πλευρᾷ τῆς στήλης ταύτης ἀναγινώσκομεν[4]:

ΣΤΟΙΣΒΑΛ	ΣΕΒΑ]ΣΤΟΙC ΒΑΛ[ΕΝ
ΤΙΝΙΑΝΩι	ΤΙΝΙΑΝΩι
ΚΑΙΒΑΛΕΝ	ΚΑΙ ΒΑΛΕΝ
ΤΙ	ΤΙ

'Εκτὸς δὲ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐπὶ ἐπιτυμβίου λίθου ὁ I. Schmidt καὶ τὴν ἑξῆς ὡς ἀναφέρει ἀνέγνω ἐπιγραφήν:

[1] «Hic numerus lapidem sex milia passuum ab Athenis abesse indicat». C I. Att. τόμ. III, n⁰ 405-407. «Au dessous de cette inscription on trouve le signe Ϛ indiquant comme celui de l'inscription latine, le numero 6, correspondant au nombre des milles parcourues de la ville d'Athènes jusqu'à Daphné.» Bulletino dell'Instit. di corrispond. archéol. 1862, σ. 26. Milchhöfer, die Karten von Attika. Erl. text. Heft. II, σ. 47.

[2] Mittheil. des Deutsch. Archäol. Inst. τόμ. VI, σ. 278.

[3] Πρβ. καὶ Milchhöfer. Ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 47.

[4] C. I. Att. τόμ. III, no 406. Bullet. dell'Instituto di corrisp. archéol 1362, σ. 26.

ΧΙΠΠΗ	ΑΡ]ΧΙΠΠΗ
ΑΝΔΡΟΥ	ΑΛΕΞ]ΑΝΔΡΟΥ
ΤΡΕΩΣ	ΛΑΜΠ]ΤΡΕΩΣ[1]

ὁ δὲ κ. Κουμανούδης ταύτην τὴν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφήν:

ΣΙΜΙΑΣ
ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ[2]

Καὶ αὗται μέν, αἱ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀνιστόρητοι κρίσεις, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀτυχῆ ὅλως συμπεράσματα.

1263. Πρώτην ἱστορικὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου εὑρίσκομεν ἐν λατινικῷ ἐγγράφῳ τοῦ ιγ' (1263) αἰῶνος, δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ D. Martène ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τῶν Citeaux[3].

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου δὲ τούτου δύο τινὰ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου μανθάνομεν, πρῶτον ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη ἐκαλεῖτο Μονὴ Delphino, καὶ δεύτερον ὅτι αὕτη κατείχετο ὑπὸ τῶν δυτικῶν μοναχῶν τοῦ τάγματος τῶν Citeaux[4]· καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ ὄνομα εἴπομεν ἤδη τὰ δέοντα ἐν τῷ προηγηθέντι περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς Μονῆς κεφαλαίῳ· ὡς πρὸς δὲ τὸ μοναχικὸν τοῦτο τάγμα σημειοῦμεν ὅτι, τὸ τάγμα τοῦτο τῶν Citeaux ἢ τῶν Cistercienser, ἱδρυθὲν τῷ 1098 ἐν Citeaux, ὑπὸ τοῦ Βενεδικτίνου ἡγουμένου Ῥοβέρτου, ἐπὶ σκοπῷ τῆς αὐστηροτέρας τηρήσεως τῶν κανόνων τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου, ἦν κλάδος τοῦ τάγματος τούτου τῶν Βενεδικτίνων. Οἱ μοναχοὶ δὲ τοῦ κλάδου τούτου πρὸς διάκρισιν τοῦ λοιποῦ τάγματος τῶν Βενεδικτίνων ἔφερον λευκὸν ἔνδυμα καὶ μέλαιναν ζώνην[5].

Τὸ τάγμα τοῦτο τῶν Citeaux, μεγάλως ἐργασθὲν ὑπὲρ τῶν ἀνὰ

[1] Mittheil des Deut. Archäol. Inst. τόμ. VI, σ. 346, nº 27.

[2] Κουμ. Ἀττ. ἐπιγρ. ἐπιτύμβ. 3,302.

[3] D. Martène. Thesaurus novus anecdotorum. Τόμ. IV, coll. 1422. Revue archéol. Τόμ. 24, σ. 232.

[4] Buchon. Recherches hist. Τόμ. I, σ. 472, σημ. 2. La Grèce cont. σ. 131. Recherches et materiaux τόμ. I, σ. 235. Revue Archéol. Τόμ. 24, 1872. σ. 239. Hopf. De historiae ducatus Atheniensis fontibus, σ. 81.

[5] Περὶ τοῦ τάγματος τούτου ἰδὲ DOHME. Die Kirchen des Cistercienseror-

τὴν Ἀνατολὴν ἐπιδραμόντων Σταυροφόρων, ἐνεκαθιδρύθη ἐν Ἑλλάδι τὸν ιγ' αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Πάπα Ἰνοκεντίου τοῦ Γ' [† 1216] [1]. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βουργονδίου Ἱππότου Ὄθωνος de la Roche κατάληψιν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν [1205], φαίνεται ὅτι παρεχωρήθη εἰς τὸ ἀνωτέρω μοναχικὸν τάγμα ἡ Μονὴ Δάφνίου, ὡς ἀντιμισθία τῶν ὑπὲρ τῶν Σταυροφόρων ἐνεργειῶν καὶ ἀγώνων αὐτοῦ. Ἐνῷ δὲ ἕτερα Λατινικὰ μοναχικὰ τάγματα, ὡς τὸ τάγμα τῶν Haute-Combe ἐν Πάτραις, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου ἐπανάκτησιν [1260] ἐγκατέλιπον τὰς ὑπ' αὐτῶν βίᾳ κατασχεθείσας Μονὰς τῶν Ὀρθοδόξων [2] τοὐναντίον τὸ τάγμα τοῦτο τῶν Citeaux, τὸ ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου ἐγκατασταθέν, παρέμενεν ὅλως ἀνενόχλητον ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ, μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν Ἀθηνῶν καταλήψεως ὡς ἐν τοῖς κατωτέρω θέλομεν ἴδει.

1276. Τρία ἔτη μετὰ τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον τῷ 1276, ἐν τοῖς ἀνωτέρω πρακτικοῖς ἀναφέρεται πάλιν ἡ ΜονὴΔαφνίου, ὡς κατεχομένη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μοναχικοῦ τάγματος τῶν Citeaux.

Ἐκ τοῦ λατινικοῦ δὲ τούτου ἐγγράφου μανθάνομεν ὅτι ἡ Μονὴ Δαφνίου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ διεύθυνσιν τοῦ λατίνου Ἡγουμένου Bella-Valle [3].

1277. Τελευταῖον δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω πρακτικοῖς γίνεται μνεία ἁπλῆ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1277 [4].

1308. Τὸ πάντων ὅμως ἐπισημότατον ἱστορικὸν μνημεῖον, ἐξ οὗ πολλὰς σπουδαιοτάτας εἰδήσεις περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀρυόμεθα, ἐστὶν ἔγγραφον, γραφὲν ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ὀκτωβρίου τοῦ 1308 ἐπὶ τοῦ Λατίνου ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Frère Jacques, τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ ὑπογραφομένου

dens. Leipzig. 1869. WINTER Die Cistercienser des Nordöstlichen Deutschland. Gottha. 1868—1871. Τόμ. 3. BRUNNER. Cistercienserbuch. Nürzburg. 1381.

[1] Lenormant Notes et Croquis σ. 4.

[2] Revue arch. τόμ. 24, σ. 238.

[3] D. Martène. Thesaurus novus anecdotorum Τόμ. IV. col. 1453. Revue archéol. σ. 238.

[4] Αὐτόθι. col. 1458. Revue archéol. τόμ. 24, σ. 238. Ἀτυχῶς ἐν οὐδεμιᾷ τῶν Ἀθήνησι βιβλιοθηκῶν ἐντυχόντες τὴν συλλογὴν τοῦ D. Martène, τὰ Λατινικὰ ταῦτα ἔγγραφα γινώσκομεν μόνον ἐκ τῆς ἐν τῇ Revue archéologique, τόμ. 24 πραγματείας τοῦ Lenormant.

«Frère Jacques abbé de Dalphinet ordre de Citeaux diocèse d'Athènes».

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο μέχρι μέν τινος ἐφυλάσσετο ἐν τῷ ἀρχείῳ τοῦ Mons ὑπ' ἀριθμὸν J. 59 [1], δυστυχῶς ὅμως, ἀπολεσθέντος τοῦ πρωτοτύπου, τὸ περιεχόμενον τούτου νῦν μανθάνομεν ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Godefroy, τοῦ ὑπὸ τοῦ J. de Saint-Genois δημοσιευθέντος [2].

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἦν ἐπίσημον πρακτικόν, δι'οὗ οἱ ὑπογεγραμμένοι Enris[3] archevêque d'Athènes. Pièrre doyen de l'archevêché d'Athènes. Gilles[4] chantre. Laurent trésorier de la même église[5]. Frère Jaques, abbé de Dalphinet ordre de Citeaux diocèse d'Athènes. André Gafors[6]. Nicolas de L'Ille[7]. Guillaume de Vaicy. Ysembert de Plaicy, ἀνέφερον εἰς τὸν Γουλιέλμον κόμητα de Hainaut ὅτι ὁ *Guy*, **δοὺξ Ἀθηνῶν ἀποθανὼν τῇ 5 Ὀκτωβρίου 1308, τῇ ἐπαύριον 6 Ὀκτωβρίου κατετέθη ἐν τῷ τάφῳ τῶν ἑαυτοῦ προγόνων ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου** (Dalfinet) καὶ ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ Mauhaut (Ματθίλδη) δούκισσα Ἀθηνῶν, ἐξαδελφὴ δ' αὐτοῦ, ἤδη μείνασα χήρα, ἔχει ἀνάγκην τῆς προστασίας αὐτοῦ[8].

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου λοιπὸν τούτου τὰς σπουδαιοτάτας ταύτας

[1] Buchon Recherches historiques. Τόμ. I, σ. 473, σημ. 2.

[2] Revue archéol. τόμ. 24, σ. 239.

Saint-Genois. Monuments anciens essentiellemement utiles à la France aux Provinces de Hainaut, Flandre Brabant etc. Τόμ. I, σ. 338

[3] Ὁ Lenormant ἐν τῇ Revue archéol. Τόμ. 24, σ. 239, ὀνομάζει αὐτὸν de Eris, νομίζων δ' ὅτι παρασιωπᾶται οὗτος ὑπὸ τοῦ Le Quiens ἐν τῷ συγγράμματι «Oriens Christianus» τόμ. III, σ. 841, τίθησιν αὐτὸν μεταξὺ τῶν Ἐπισκόπων Στεφάνου καὶ Ἀνανίου τοῦ Α'.

Ὁ Buchon ὡς καὶ ὁ Hopf, τόμ. 85, σ. 368, ὀνομάζουσιν αὐτὸν *Ἐρῖκον* [Enris. Heinrich].

[4] Κατὰ τὸν Hopf, οὗτος καλεῖται «Aigidius», τόμ. 85, σ. 368.

[5] Δηλαδὴ τοῦ Παρθενῶνος.

[6] Κατὰ τὸν Hopf, οὗτος ἦν Γενουήνσιος. Τόμ. 85, σελ. 368.

[7] Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ κ. Godefroy καλεῖται Nicolas de Lile. Revue arch. τόμ. 24. σ. 239. Οὕτως ὀνομάζει αὐτὸν καὶ ὁ Hopf, τόμ. 85, σ. 368.

[8] Buchon. Recherches hist. τόμ. I. σ. 473. σημ. 2. Recherches et Materiaux etc. τόμ. I. σ. 235. La Grèce cont. σ. 131. Revue archéol. τόμ.

περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου εἰδήσεις ἀρυόμεθα, ὅτι ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ τῇ 6 Ὀκτωβρίου τοῦ 1308 κατετέθη ὁ νεκρὸς τοῦ Δουκὸς Ἀθηνῶν Guy, ὅτι οὗτος ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ κατατιθέμενος, κατετίθετο ἐν τῷ τάφῳ τῶν ΕΑΥΤΟΥ ΠΡΟΓΟΝΩΝ, ὅτι ἐν τῇ ἡσυχαστικῇ ἐκείνῃ ἐρημίᾳ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἡ Μονὴ Δαφνίου ἦν τὸ ἱερὸν τῶν Δουκῶν Ἀθηνῶν *μαυσωλεῖον*, ἐν ᾧ οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν de La Roche νεκροὶ κατετίθεντο, ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκαλεῖτο Μονὴ Δαλφίνο (Dalfinet), ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1308 ἡγούμενος τῆς Μονῆς Δαφνίου ἦν ὁ Frère Jaques, ἀνήκων εἰς τὸ αὐτὸ τάγμα de Citeaux εἰς ὃ καὶ οἱ μοναχοὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου, καὶ ὅτι ἡ Μονὴ Δαφνίου ὡς Λατινικὸν Μοναστήριον, ἐξήρτᾶτο καὶ ὑπήγετο ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας Ἀθηνῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἐγγράφου περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου μανθάνομεν, περὶ δὲ τοῦ ἐν αὐτῷ ἀναφερομένου Guy, τοῦ βίου καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς Αὐλῆς αὐτοῦ ἱκανὰ γινώσκομεν ἐκ τῶν ἀκριβεστάτων περιγραφῶν τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἱσπανοῦ Ramon Muntaner [1].

Ὁ Δοὺξ οὗτος ἐφημίζετο ὡς εἷς τῶν καλῶν καὶ φρονίμων Δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν· ἐν τῷ βιβλίῳ δὲ τῆς Κουγκέστας ἀναγινώσκομεν περὶ αὐτοῦ:

«Καὶ θέλω ν' ἀφηγήσωμαι περὶ τὸν μέγαν κύρην
Μισὺρ Γυλιάμον τὸ ὄνομα τὸ ἐπίκλην ντε Λαρότζε
Ὁποῦ ἦτον δοῦκας Ἀθηνῶν, καλὸς αὐθέντης ἦτον [2].»

Καὶ κατωτέρω:

Διαβόντα γὰρ ὀλίγος ὁ καιρὸς ἀπόθανε καὶ ὁ Δούκας
Ἐκεῖνος γὰρ τῶν Ἀθηνῶν ὀνόματι Γυλιάμος.
Ζημιὰ μεγάλη ἐγίνετον ἀπὸ τὸν θάνατόν του,
Διὰ τὸ ἦτον αὐθέντης φρόνιμος φιλάνθρωπος εἰς πάντας.
Μεγάλη θλίψι ἐγίνετον σ'τὸ πριγκηπάτο ὅλον. [3]

24. σ. 239 Hopf. τόμ. 85. σ. 368. Hertzberger. Gesch. Griech. τόμ. II. σ. 205. Σταματιάδου. Οἱ Κατ. ἐν Ἀνατολῇ σ. 220. Κωνσταντινίδου. Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν σ. 376. Hopf. De Historiæ Ducatus etc. σ. 81.

[1] Κεφ. 237, 238 καὶ 244· πρβ. καὶ Buchon. Recherch. et Mater. τόμ. I, σ. 334—335.

[2] Buchon. Recherch. Hist. τόμ. II σ. 287, στίχ. 6622—6685.

[3] Buchon· ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 289, στίχ. 6677—6681. Ὁ Σταματιάδης ἐν τῷ

Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ χρονικῷ βιβλίῳ τῆς Κουγκέστας ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ματθίλδη καλεῖται «Μαάτα».

«Διὰ τὴν ὁμόζυγον αὐτοῦ ὁποῦ ἦτον κληρονόμος,
Ἐκείνην ὅπου ὠνόμαζον καὶ ἐκράζασιν Μαάταν [1].

Καὶ κατωτέρω:

«Μαάταν τὴν ἐλέγασιν οὕτως τὴν ὠνομάζαν[2].

Τῷ ὄντι δὲ ἐν τῷ Νάρθηκι τῆς Μονῆς Δαφνίου περιεσώθησαν δύο λάρνακες, ὧν ἡ μὲν ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου ἔχουσα:

βιβλίῳ αὐτοῦ «Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ» σ. 220 λέγει ὅτι τὸ ἀνωτέρω χρονικὸν τῆς Κουγκέστας καθὼς καὶ ὁ Buchon, συγχέουσι τὸν Γούη μετὰ τοῦ Γουλιέλμου. Ὁ Buchon ὅμως ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Recherches et Mat. τόμ. I. ἐν τῷ ἐν τέλει πίν. V. Duché d'Athènes.

Α'. Maison de la Roche· σημειοῖ ὅτι ὁ αὐτὸς ἐλέγετο Γούης καὶ Γουλιέλμος (Guy et Guillaume). Ἐν δὲ τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Nouvelles rech. hist. τόμ. I, σ. LXXXIX, ὀνομάζει αὐτὸν Guy καὶ Guido· πρβλ. ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι.

Β'. Genéalogie Rectefiée.

Νομίσματα τοῦ Guy τούτου ὅρα ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι περίοδ. 6', 1872, σελ. 392. De Saulcy. Numismatique des Croisades pl. XVII, n⁰ 4. 5. Buchon. Atlas pl. XXV, n⁰ 6· ἐν τῇ μιᾷ πλευρᾷ τοῦ νομίσματος ἀναγινώσκομεν «G. DUX ATENES», ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ «CIVIS TEBES»· πρβλ. τοῦ αὐτοῦ Buchon Rech. et mat. τόμ. I, σ. 332.

[1] Αὐτόθ. στίχ. 5938—5939.

[2] Αὐτόθ. στίχ. 6648.

Ἡ Ματθίλδη αὕτη κόρη τῆς Ἰσαβέλλας, θυγατρὸς τοῦ Βιλλαρδουΐνου, ἐγεννήθη τῇ 30 Νοεμβρίου 1293· εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν τῷ 1298 ἐμνηστεύσατο τὸν Guy II de La Roche, τῇ 30 Νοεμβρίου 1305 ἐκηρύχθη ἐνῆλιξ καὶ ἐκυρώθη ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Guy, ὅστις μετὰ τρία ἔτη († 1308) ἀφῆκεν αὐτὴν χήραν· μετὰ μίαν δὲ ἀτυχῆ μνηστείαν καὶ δύο ἀτυχεστέρους γάμους ἡ Ματθίλδη, κατηγορηθεῖσα ὡς συνωμότις κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτου, καθείρχθη ἐν ταῖς φοβεραῖς φυλακαῖς τοῦ ἐν Νεαπόλει φρουρίου d'Uovo, ἐκεῖθεν δὲ μετηνέχθη εἰς Ἀμβέρσαν, ἔνθα ὑπὸ σκληρὰν αἰχμαλωσίαν τῷ 1331 ἀπέθανεν ἐν ἀνθηρᾷ ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν, διαμαρτυρομένη πάντοτε κατὰ τῆς προσγινομένης αὐτῇ φοβερᾶς καὶ ἀδίκου συκοφαντίας. Ἰδὲ Buchon, Recherch. et Mater. τόμ. I, σ. 335. Hopf, τόμ. 85, σ. 367. Ἰ. Κ. Καμπούρογλου. Ἔκθεσις τῆς κρίσεως τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος, σ. 92—93.

μήκ. 2,13, πλάτ. 0,80, ὕψ. 0,65 καὶ πάχ. 0,12· ἡ δὲ ἐξ Ὑμηττείου μαρμάρου ἔχουσα μῆκ. 2,17, πλ. 0,90, ὕψ. 0,78 καὶ πάχ. 0,10. Ἐπὶ τῆς τελευταίας δὲ ταύτης λάρνακος ὑπάρχει ἀναγεγλυμμένη ἡ παράστασις αὕτη:

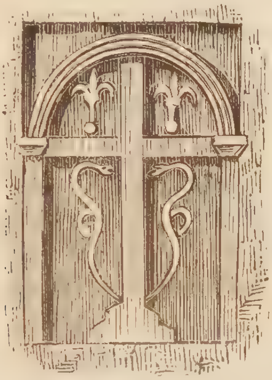

Ἡ ἀπεικόνισις αὕτη, κατὰ τὸν Buchon, ἐστὶ τὸ ἐπίσημον οἰκόσημον τῆς οἰκογενείας τῶν de la Roche[1], καὶ ἰδίᾳ Guy τοῦ II[2]· κατ' ἄλλους ὅμως τοῦτό ἐστιν ἁπλοῦν ἐπιτάφιον κόσμημα[3].

Ἐκ τῆς παραστάσεως μάλιστα ταύτης ὁ Buchon συμπεραίνει, ὅτι ἡ λάρναξ αὕτη ἐστὶν ἡ αὐτὴ ἐκείνη, ἐφ' ἧς τῇ 6 Ὀκτωβρίου τοῦ 1308 κατετέθη ὁ νεκρὸς Guy τοῦ II[4]. Εἰς τὰς κρίσεις ὅμως ταύτας τοῦ Buchon ἀπαντῶν ὁ Lenormant, λέγει· «Par malheur, tout ceci n'a jamais existé, que dans l'imagination trop fécond de Buchon. Aucun texte n'en parle, et aucun monument ne confirme ce petit roman[5]».

Καὶ ταῦτα μὲν γενικῶς ὁ Lenormant παρατηρεῖ τῷ Buchon, ὅτι ὅμως ἡ παράστασις αὕτη οὐκ ἔστιν οἰκόσημον Guy τοῦ II ἢ τῶν de la Roche, τοῦτο σαφῶς οὐ μόνον ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τῆς διατάξεως αὐτοῦ καταφαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν

¹ La Grèce cont. σ. 132—133,

² Buchon. Atlas, pl. XXXI, σημ. 6.

³ Ἑλλην. Ῥαγκ. σ. 221. Finlay Griechenland im Mittelalter. übersetz. von Reiching. Revue archéol. τόμ, 24, σ. 286.

⁴ Buchon. La Grèce cont. σ. 132-133 τοῦ αὐτοῦ. Atlas, pl. XXXVIII, nº 2.

⁵ Revue archéol. τόμ. 24, σ. 286. Hopf, τόμ. 85, σ. 368—369.

σημάτων καὶ ἐκ νομίσματος τοῦ ἀνωτέρω Δουκός, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Buchon ἐν τῷ Ἄτλαντι αὐτοῦ δημοσιεύει (Pl. XXV, nº 7), ἐν ᾧ σαφῶς καταφαίνεται ποῖον τὸ τοῦ Δουκὸς τούτου ἐπίσημον οἰκόσημον. Καθ' ἡμᾶς, ἡ παράστασις αὕτη ἐστὶν ἰδιαιτέρα ὅλως σύνθετος ἐπιτάφιος συμβολικὴ παράστασις, ἀποτελουμένη τὸ μὲν ἐξ ἐκκλησιαστικῶν συμβόλων, τὸ δὲ ἐκ μέρους τῶν σημάτων τῆς οἰκογενείας τῶν de la Roche· καὶ ἐκκλησιαστικὰ μὲν σύμβολά εἰσιν ὁ Σταυρὸς καὶ οἱ ἀπὸ τῆς βάσεως τούτου ἐξερχόμενοι ὄφεις· οἰκογενειακὸν δὲ τῶν de la Roche σύμβολόν ἐστιν οἱ ἑκατέρωσε τοῦ Σταυροῦ κρῖνοι (fleur de lis), οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἓν τῶν οὐσιωδεστάτων γνωρισμάτων τῶν οἰκοσήμων τῶν Γάλλων τούτων δουκῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δὲ συμβολικῇ ὁ ὄφις, ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἐστὶ σύμβολον τῆς πανουργίας καὶ τῆς κακίας[1], ἐν δὲ τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ ἕνεκα τῶν λόγων τοῦ Κυρίου «γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί[2]», ὁ ὄφις ἐστὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τῆς φρονήσεως, ὅστις ἄλλως καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, πρὸ τῆς πτώσεως, ὡσαύτως ὀνομάζεται «φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς[3].» Ἐπειδὴ δὲ ὁ εἰρημένος οὗτος Guy ὁ II ἐφημίζετο ὡς «φρόνιμος» καὶ ὡς «καλὸς αὐθέντης[4]», πιθανὸν ἡ συμβολικὴ αὕτη παράστασις ν' ἀφορᾷ τὸν Guy τοῦτον, καὶ οἱ μὲν κρῖνοι νὰ ὦσι δηλωτικοὶ τοῦ σήματος τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ (fleur de lis), οἱ δὲ ὄφεις τῆς πεφημισμένης αὐτοῦ φρονήσεως[5]. Περὶ τούτου ὅμως ἰδίαν ὅλως ἐκφράζομεν γνώμην,

[1] Γεν. 6', 14—15.

[2] Ματθ. ι', 16.

[3] Γεν. 6', 1.

[4] Βιβλ. τῆς Κουγκέστας στίχ. 6625 καὶ 6680· πρβλ. καὶ Κωνσταντινίδου Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν σ. 876.

[5] Εἰς τοὺς κρίνους τούτους δὲν ἀποδίδομεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν συμβολικὴν ἔννοιαν τῆς καθαρότητος καὶ ἁγνότητος, τὸ μὲν διότι γνωστὸν ὅτι οὗτοι ἀποτελοῦσι μέρος τῶν σημάτων τοῦ οἴκου τῶν de la Roche, τὸ δὲ διότι τὸ αὐτὸ χρονικόν, ὅπερ ὀνομάζει τὸν Guy φρόνιμον καὶ καλὸν αὐθέντην, τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς στίχ. 6714—6718 κατηγορεῖ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ, καὶ ἐν γένει αἱ περὶ τοῦ ἤθους αὐτοῦ ἱστορικαὶ πληροφορίαι εἰσὶν ὅλως ἀντίθετοι τῆς συμβολικῆς ἐννοίας τῶν κρίνων. Περὶ τῶν ἠθῶν τοῦ Guy πρβλ. Buchon. Recherches histor. ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Κουγκέστας τόμ. II, σ. 290· τοῦ αὐτοῦ Recherch. et Mater. Τόμ. I, σ. 332.

οὐδὲν ἐξ ἱστορικῶν μελετῶν θετικὸν καὶ βέβαιον περὶ τούτου γινώσκοντες.

Αἱ λάρνακες αὗται ὑπῆρχον ἐν τῇ ὑπὸ τὸν νάρθηκα ὑπογείῳ κρύπτῃ. Εἰς ταύτην δὲ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1889 μετὰ τοῦ ἐμοῦ θείου κ. Ι. Πλατῆ, ἐκ καθόδου ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ τοῦ Ναοῦ κειμένης κατελθόντες, καὶ ἐπιμελῶς ταύτην ἀνερευνήσαντες, εὕρομεν ἐν αὐτῇ ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου τμῆμα ἐπικαλύμματος λάρνακος μήκ. 0,91, πλάτ. 0,90, ὅπερ ἐνταῦθα καὶ δημοσιεύομεν.

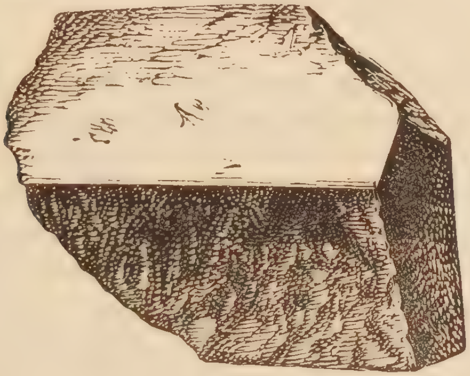

Τοῦ τμήματος τούτου τὸ μὲν κάτω μέρος ἐστὶν ὁριζόντειον, τὸ ἄνω δὲ ἀπολήγει εἰς ὀξύ, ἐν μέσῳ ἔχον πάχος 0,18, ἐν τοῖς ἄκροις δὲ 0,8 $^1/_2$. Ὑπὸ τὸ ἐπιτύμβιον δὲ τοῦτο κάλυμμα εὕρομεν ἀρχαιότατον ἀνθρώπινον ὀστοῦν, οὗ μικρὸν τεμάχιον καὶ ἐλάβομεν διὰ τὴν κατ' οἶκον χριστιανικὴν ἀρχαιολογικὴν ἡμῶν συλλογήν. Πλὴν τοῦ τεμαχίου δὲ τοῦ ἐπικαλύμματος τούτου, ἀνεύρομεν μεγάλην τετραγωνικὴν στήλην ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου, ἕτερον κίονα ἐξ Ὑμηττείου λίθου μήκ. 0,83 καὶ διαμέτρου 0,39, πρὸς δὲ ἱκανὰς ψηφίδας μετὰ μουσειακῶν ὑποχρισμάτων, μεταξὺ σωροῦ χώματος ἄνωθεν ῥιφθέντος ἐκ τοῦ Ναοῦ. Πλὴν δὲ τοῦ ἐν τῇ ὑπογείῳ κρύπτῃ ἀνευρεθέντος ἐπιτυμβίου τούτου ἐπικαλύμματος, ἄνω ἐν τῇ ἐπιστρώσει τοῦ ἐδάφους τοῦ νάρθηκος τοῦ Ναοῦ εὕρηται κατεστρωμένον καὶ ἕτερον ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου τμῆμα ἐπικαλύμματος ἄλλης λάρνακος μήκ. 0,41 καὶ πλάτ. 0,26, ὅπερ κοσμεῖται ὑπὸ σειρᾶς φυλλωμάτων, ὡς ἐν τῇ ὄπισθεν δημοσιευομένῃ ἀπεικονίσει τοῦ τεμαχίου τούτου φαίνεται.

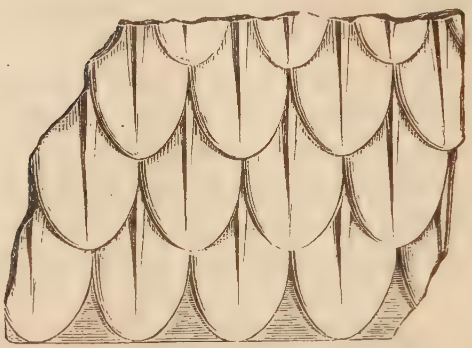

Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἔξω τῆς Μονῆς παρὰ τὸ φρέαρ εὕρηται καὶ ἑτέρα μαρμάρινος λάρναξ μήκ. 2,15, πλάτ. 0,73 καὶ ὕψ. 0,55 τοῦ μέτρου. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου λαρνάκων, καὶ περὶ ταύτης, ὡς μαυσωλείου τῶν Γάλλων Δουκῶν 'Αθηνῶν de la Roche. Ἂν δὲ καὶ οἱ διάδοχοι τῶν Δουκῶν de la Roche, οἱ Καταλανοί, οἱ μετὰ τὸν Gautier de Brienne ἐπὶ 76 ἔτη τῶν 'Αθηνῶν ἄρξαντες [1311—1887][1] ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ τοὺς ἑαυτῶν τάφους εἶχον, ἀγνοοῦμεν· ὁ πρῶτος ὅμως Δοὺξ τῶν 'Αθηνῶν τοῦ ἀπὸ Φλωρεντίας οἴκου τῶν Acciaili, ὁ Nerio Acciailo [† 1394] διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ, τῆς ἐν Κορίνθῳ τῇ 17 Σεπτεμβρίου τοῦ 1394 γραφείσης, ὡς τόπον τῆς ταφῆς αὐτοῦ ὁρίζει, οὐχὶ ὡς οἱ de la Roche τὴν Μονὴν Δαφνίου, ἀλλὰ τὸν ἐν Παρθενῶνι ναὸν τῆς Θεοτόκου. «In prima, λέγει ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ, ricomandamo l' anima nostra all' omnipotente Iddio, lo quale l' aoro. Lo corpo nostro inditamo, che sia sepellito all' ecclesia di Santa Maria di Athene[2].»

'Εν τῇ διαθήκῃ δ' αὐτοῦ ταύτῃ, ἐν ᾗ εἰς τὸν ἐν Παρθενῶνι ναὸν τῆς Θεοτόκου ἀφιεροῖ «τὴν πόλιν τῶν 'Αθηνῶν μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων καὶ κτήσεων αὐτῆς», καὶ ἐν ᾗ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ «ὅπως ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχουσι διαρκῶς εἴκοσιν ἱε-

[1] Κωνσταντινίδου Ἱστορία τῶν 'Αθηνῶν σ. 395.

[2] Buchon. Nouvelles Recherches historiques. Diplomes relatifs etc. Paris, 1846, τόμ. II, σ. 254. Revue archéol. τόμ. 24, 1872, σ. 245. Μετάφρασιν τῆς Διαθήκης ταύτης ἰδὲ Σταματιάδου. Οἱ Καταλανοὶ ἐν τῇ 'Ανατολῇ σ. **237—245.**

ρεῖς, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν κανονικῶν καὶ τῶν ἐφημερίων, καὶ ὅτι οἱ εἴκοσιν οὗτοι ἱερεῖς πρέπει νὰ ὦσι Λατῖνοι τοῦ καθολικοῦ θρησκεύματος, νυχθημερὸν δὲ νὰ ἐπιτελῶσι λειτουργίας ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ[2], ἐν τῇ διαθήκῃ, λέγομεν, αὐτοῦ ταύτῃ, ἐν ᾗ πολὺν περὶ τοῦ ἐν Παρθενῶνι ναοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ περὶ ἑτέρων ἐν Κορίνθῳ, ἐν Ἄργει, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἁγίας Μονῆς ποιεῖται λόγον, περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου οὐδὲν ἀπολύτως ἡμῖν ἀναφέρει.

1412. Δεκαοκτὼ ὅμως ἀπὸ τῆς διαθήκης ταύτης ἔτη, ἐπὶ τῶν ῥαβδώσεων τῶν δυτικῶν στύλων τοῦ Παρθενῶνος ἐν ἐπιγραφῇ δι' ἀκίδος κεχαραγμένῃ εὑρίσκομεν τὸ ὄνομα ἑτέρου Λατίνου ἡγουμένου τῆς Μονῆς Δαφνίου, τοῦ ἡγουμένου Πέτρου, ἀποθανόντος τῇ 21 Αὐγούστου τοῦ 1412. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲ ταύτης μανθάνομεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Acciaili ἡ Μονὴ Δαφνίου διετηρεῖτο ὡς Λατινικὸν Μοναστήριον, ὠνομάζετο δὲ «Μονὴ Delphini». Ἡ δι' ἀκίδος δ' αὕτη ἐπιγραφή, ἡ πανομοιοτύπως ὑπὸ τοῦ Πιττάκη[1] καὶ τοῦ Lenormant δημοσιευθεῖσα[2], ἐστὶν ἡ ἑξῆς:

MILLESIMO QUADRINGENTESIMO DUODECIMO
FRATER PETRUS [;]
ABBAS DALPHINI
DIEM CLAUSIT EXTRE-
MUM VIGESSIMO PRIMO AUGUSTI
CUJUS ANIMA REQUIESCAT
IN PACE· AMEN·

Ἕνεκα δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ Νερίου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παρθενῶνος προσθήκης τῶν εἴκοσιν ἱερέων, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴπομεν, πιθανῶς οἱ ἑκάστοτε Λατῖνοι Ἡγούμενοι τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἢ πιθανῶς μόνον ὁ Ἡγούμενος οὗτος παρέμενε πάντοτε ἐν Ἀθήναις, ὁπόθεν ἴσως τὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου διηύθυνε, καὶ τὰ περὶ ταύτης ἐφρόντιζε. Κατὰ τὸ ἔτος δὲ τοῦτο εὑρίσκομεν καὶ τὴν τελευταίαν ἱστορικὴν πληροφορίαν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὡς ὑπὸ τοῦ Λατινικοῦ τούτου τάγματος κατεχομένης, καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ ἔτος 1415, ὡς λέγει ὁ

[1] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1866, ἀριθ. 2995.
[2] **Revue archéol.** τόμ. 24, σ. 279.

Lenormant, ἐπὶ τῶν κατωτέρω δύο ἐπιγραφῶν στηριζόμενος, ἃς ἐπὶ τῶν κιόνων τοῦ Παρθενῶνος ὅ τε Πιττάκης καὶ ὁ Lenormant ἀνέγνωσαν καὶ ἐδημοσίευσαν. Αὗται δ' εἰσὶν αἱ ἑξῆς:

MILLESIMO QUADRINGENTESIMO DECIMO QUINTO
[PRESBITER NICOLAUS
DECANUS ATHENARUM· DIEM CLAUSIT
EXTREMUM SECUNDA DIE MARTII
CUJUS ANIMA REGUIESCANT (sic) IN PACE AMEN[1].

Ἡ δὲ ἄλλη

MILLESIMO QUADRINGENTESIMO
DECIMO QUINTO PRES-
BITER NI-
COLAUS D[E
CANUS [ATH
ENARUM
DIEM CL[A
USIT E[X
TREM[UM
II DIE MA-
RCII· CUJUS
ANIMA REQU
IESCANT (sic)
[IN PACE]·
[AMEN][2].

ἐξ ὧν σαφῶς καταφαίνεται ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἀναφέρονται εἰς τὸν Πρεσβύτερον Νικόλαον «decanum» τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, οὐδὲν δ' ἀπολύτως ἡμῖν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου γνωρίζουσιν.

Οὕτω λοιπὸν αἱ ἱστορικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὡς Μονῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατεχομένης, ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ 1263 παύουσι τῷ 1412.

Ἐπειδὴ ὅμως τῷ 1676 οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler τὴν Μονὴν ταύτην ἐπισκεφθέντες, εὗρον αὐτὴν ὑπὸ ὀρθοδόξων καλογήρων [Kaloyer] κατεχομένην[3]· ἐπειδὴ ἐν τῷ μεσημβρινῷ τοίχῳ τοῦ ναοῦ ἐξωτερικῶς εὕρηται ἐπιγραφὴ τοῦ ιε΄ αἰῶνος, φέρουσα χρονολογίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἧς ἀμέσως κατωτέρω ἐροῦμεν τὰ δέοντα, καὶ ἐπειδὴ γινώσκομεν τὸ μῖσος, ὅπερ Μωάμεθ ὁ Β΄ γενικῶς ἐναντίον τῶν Φράγκων ἔτρεφεν, ἐκ πάν-

[1] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1856, ἀριθ. 2994.
[2] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1856, ἀριθ. 2996. Revue arch. τόμ. 24, σ. 279
[3] Spon σ. 276.

των τούτων συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ Μονὴ Δαφνίου διέμενεν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Λατίνων μέχρι τέλους τῆς κυριαρχίας τῶν Acciaili (1458)[1], ἤτοι μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε ὡς οὗτος ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους χριστιανοὺς τὸν ἐν τῷ Παρθενῶνι ναὸν τῆς Θεοτόκου, ἐκδιώξας τοὺς κατέχοντας αὐτὸν Λατίνους[2], οὕτως, εἰκάζομεν, ὅτι ἀπέδωκεν αὐτοῖς καὶ τὴν Μονὴν Δαφνίου, τέως ὑπὸ τῶν Λατίνων ὡσαύτως κατεχομένην.

Λέγομεν δ' ὅτι εὐθὺς τότε ὁ Μωάμεθ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸν ἐν τῷ Παρθενῶνι ναὸν τῆς Θεοτόκου, διότι τινὲς νομίζουσιν ὅτι οὗτος ἀμέσως μετέβαλε τοῦτον εἰς Ὀθωμανικὸν τέμενος, ἐνῷ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγένετο δύο ἔτη ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν βραδύτερον, ἤτοι τῷ 1460 πρὸς τιμωρίαν τῶν κατ' αὐτοῦ ἐπαναστάντων Ἀθηναίων[3].

1532. Τὴν γνώμην δ' ἡμῶν ταύτην, ὅτι ἡ Μονὴ Δαφνίου ἀπεδόθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῖς ἡμετέροις, ἐνισχύει καὶ ἡ δι' ἀκίδος ἐπιγραφὴ αὕτη

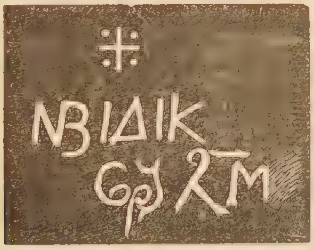

ἤτοι † Ν[οεμ]β[ρίου] ἰ[ν]δικ[τιῶνος] ἔτους ΖΜ̄..[;] =7040=1532 μ. Χ., ἣν ἀναγινώσκομεν ἐξωτερικῶς ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἥτις ὡς ἐκ τῆς ἰνδικτιῶνος καὶ τῆς ἀπὸ κτίσεως Κόσμου χρονολογίας οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐχαράχθη ὑπὸ χειρὸς ὀρθοδόξου καὶ δή, πιθανῶς ὑπό τινος

[1] Hertzberz. Τόμ. II, σ. 568.

[2] Hertzberz. Τόμ. II, σ. 570. Michaelis der Parthenon. Leipzig 1871 σ. 54—55. Wachsmuth die Stadt Athen. Leipzig 1874 σ. 13. Ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Hopf ἐν τόμ. 86, σ. 128, ὅστις τὴν μεταβολὴν ταύτην τίθησιν ἀμέσως τῷ 1458· πρβ. καὶ Michaelis ἔ νθ' ἀνωτέρω σημ. 214.

[3] Hertzberg. Τόμ. II, σ. 580. Michaelis. Der Parthenon σ. 55. Wachsmuth. Die Stadt Athen σ. 13.

τῶν ὀρθοδόξων μοναχῶν, εἰς οὓς ἤδη εἶχε περιέλθει ἡ Μονὴ Δαφνίου.

1661. Κατωτέρω δὲ τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς ἀναγινώσκομεν ὡσαύτως δι' ἀκίδος

166 [1 ;]
νεόφη[τος].

Πιθανῶς τὸ ὄνομά τινος τῶν ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡσυχαζόντων μοναχῶν.

1676. Τῇ 15 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους τούτου καὶ οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler ἐπεσκέφθησαν τὴν Μονὴν ταύτην, περὶ ἧς ἀναφέρουσιν ἡμῖν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Μονὴ Δαφνίου ἦν σχεδὸν ἐγκαταλελειμμένη, ὅτι μόλις εἷς ἢ δύο μοναχοὶ παρέμενον ἐν τῇ Μονῇ, φόβῳ τῶν ἐκ τῆς παραλίας ἐπὶ τὴν Μονὴν ἐπιτρεχόντων πειρατῶν, ὅτι τούτου ἕνεκα οἱ λοιποὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου πατέρες διέτριβον ἐν ἑτέρῳ Μοναστηρίῳ ἐκεῖ που κειμένῳ[1], καὶ ὅτι παρὰ τῶν ἐκεῖσε μοναχῶν ἤκουσαν, ὅτι τὴν Μονὴν ταύτην ἔκτισεν ἡ ὡραία Μακελώνη, περὶ ἧς ἤδη ἀνωτέρω, ἐν σ. 40, εἴπομεν τὰ δέοντα.

1764. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐπὶ πορίνου κινητῆς πλακὸς μήκ. 0,41, πλάτ. 0,41 καὶ πάχους 0,5 εὕρηται λίαν ἐπιμελῶς κεχαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη :

Η ΠΑΡ]ΟΥϹΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗ ΓЄΓΟ
ΝЄ] ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗϹ ΚΑΙ ϹΥΝΔΡΟ
Μ]ΗϹ ΤΟΥ ΦΙΛΟΧΡΗϹΤΟΥ ΡΟΥΦЄΤΙΟΥ
ΤΩΝ ΜΠΑΚΑΛΙΔΩΝ ЄΙϹ ΜΝΗΜΟ
ϹΥΝΟΝ ΑΥΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠЄΡ ΨΥΧΙ
ΚΗϹ Ϲ[ΩΤΗΡ]ΙΑϹ ΚΑΙ ЄΥΤΥΧЄΙΑϹ ΤΩΝ ΤΗΔЄ
ΠΡΩΤЄΥΟΝΤΩΝ ΑΥΤΟ[ΙϹ] [Ι]ΩΑΝΝ]ΗϹ ΑΡΓΥΡ
ΟΥ ΚΑΙ [ΔΗΜΗ]ΤΡΙΟΥ Μ[ΟΥ]ϹΤΑ]ΚΑ ЄΝ
ЄΤЄΙ ΑΨΞΔ ΦЄ[ΒΡΟΥΑΡΙΟΥ] ΚΑ[Θ]
ΗΓΟΥΜЄΝЄΥΟΝΤΟϹ ΑΝΑΝΙΟΥ.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὅλως ἀνακριβῶς ἀνέγνω καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Lenormant[2]· τὸ ἐν αὐτῇ ΑΨΞΔ (=1764) ἔτος ἐσφαλμένως ἀντὶ τοῦ ϚΨΞΔ (=6764) ἀπὸ κτίσεως Κόσμου ἐκλαβών, ἤτοι

[1] Spon τόμ. II, σ. 276, Wheler τόμ. II, 512.
[2] Revue archéol. τόμ. 24, σ. 284.

ἀντὶ τοῦ 1256 μ. Χ. ἔτους, ὅπερ ὅμως ὁ κ. Δ. Γ. Καμπούρογλους ὀρθῶς ΑΨΞΔ ἀνέγνω, καὶ πρῶτος ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐν ἀνθηρᾷ λέξει τὸν ὡς πρὸς τοῦτο πολὺ πλανηθέντα Lenormant ἐπηνώρθωσεν[1]. Χάριν ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ὅμως εἰρήσθω, ὅτι καὶ ὁ κ. Καμπούρογλους ἀνακριβῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ 7 καὶ 8 στίχου τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐν τῇ Ἐφημερίδι ἐδημοσίευσε, παραλιπὼν τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενα κύρια ὀνόματα[2].

Ἂν δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἦν ποτε ἐντετειχισμένη εἰς οἰκοδομήν τινα τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἢ ἀλλαχόθεν αὕτη ἐκεῖσε μετηνέχθη, περὶ τούτου οὐδὲν μετὰ βεβαιότητος γινώσκομεν· ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου, τότε δύο τινὰ ἐκ ταύτης περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου μανθάνομεν· πρῶτον τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Ἡγούμενον τῆς Μονῆς Δαφνίου, καὶ δεύτερον ὅτι τὸ ῥουφέτιον τῶν «μπακκάλιδων[3]» ἀνήγειρεν οἰκοδομήν τινα ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ, εἰς ἣν πιθανῶς καὶ ἐνιαυσίαν τινὰ ἑορτὴν ἐτέλει, ὡς σήμερον τοιαύτην ἑορτὴν τελεῖ ἐν Δαφνίῳ τὸ σωματεῖον τῶν Ἀθήνησιν ἁμαξηλατῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἡ οἰκοδομὴ δ' αὕτη, περὶ ἧς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀναγινώσκομεν, ἂν ἐγένετο ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου, ἐγένετο βεβαίως ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μονῆς καὶ οὐχὶ ἐν τῷ οἰκοδομήματι τοῦ Ναοῦ, ἢ ἴσως ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ τοῦ Ναοῦ, ὡς λέγει ὁ κ. Καμπούρογλους, τὸ μὲν διότι διὰ τῆς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἐκφράσεως «Ἡ παροῦσα οἰκοδομὴ γέγονεν...» δὲν νοεῖται ἐπισκευὴ μέρους τινός, ὡς λέγει ὁ κ. Καμπούρογλους, ἀλλ' οἰκοδομὴ αὐτοτελὴς καὶ ἀνεξάρτητος, τὸ δέ, ὅπερ καὶ σπουδαιότατον, διότι οὐδαμοῦ ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ τοῦ Ναοῦ φαίνεται μεταγενεστέρα τις ἐπισκευή, πλὴν τῆς ἐξωτερικῆς ἐντειχίσεως τετραγωνικῶν τινων πορίνων λίθων, περὶ ὧν κατωτέρω ἐροῦμεν τὰ δέοντα. Ἂν δὲ περὶ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς νῦν ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου εὑρισκομένης, οὐδεμίαν

[1] Ἐφημερίς. Φιλολογικὸν παράρτημα Κυριακῆς 1882, ἀριθ. 8· πρβλ. Βυζ. Ἡμερολόγιον 1888.

[2] Ἐφημερίς. Ἔνθ' ἀνωτέρω.

[3] Περὶ τῆς λέξεως ῥουφετίου καὶ ῥουσφετίου ἰδὲ τὴν ἀξιόλογον πραγματείαν τοῦ πολυμαθοῦς καὶ σεβαστοῦ ἡμῖν φίλου κ. Χ. Ν. Φιλαδελφέως δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ «Παρνασσῷ» τόμ. Α', φυλλάδ. 9, ἔνθα παράγει τὴν λέξιν ῥουφέτι ἐκ τῆς ἀραβικῆς λέξεως Urfet καὶ κοινῶς rufet, σημαινούσης θίασον».

αὐθεντικὴν ἀπόδειξιν ἔχομεν, ὅτι ἀρχικῶς ἀνῆκε τῇ Μονῇ Δαφνίου, πολὺ ὀλιγώτερον ἐκ μόνου τοῦ ὕφους ἐπιγραφῆς τινος καὶ τῆς ταὐτότητος δύο ὀνομάτων κρίνοντες, μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ ἡ ἐν Μασσαλίᾳ εὑρεθεῖσα ἐπιγραφὴ αὕτη

† Η ΠΑΡΟΥϹΑ ΟΙΚΟΔΟΜΙϹ
ΓЄΓΟΝЄ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗϹ ΚΑΙ ϹΗΝ-
ΔΡΟΜΗϹ ΤΟΥ ΦΙΛΟΧΡΙϹΤΟΥ
ΡΟΥΦЄΤΙΟΥ ΤΩΝ ΜΠΑΚΑΛΙΔΩΝ
ЄΙϹ ΜΝΗΜΟϹΥΝΟΝ ΑΥΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠЄΡ
ΨΥΧΙΚΗϹ Ϲ[ΩΤΗ]ΡΙΑϹ ΚΑΙ ЄΥΤΥΧЄΙΑϹ
ΤΩΝ ΤΗΔЄ ΠΡΩΤЄΥΟΝΤΩΝ
ΑΥΤΟΙϹ ΙΩΑΝΝΗϹ ΑΡΓΥΡΟΥ ΚΑΙ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΟΥϹΤΑΚΑ ЄΝ ЄΤЄΙ
.... ΔЄΚЄΜΒΡΙΟΥ] ΚΑ΄.
ΗΓΟΥΜЄΝЄΥΟΝΤΟϹ ΝΙΚΥΦΟΡΟΥ[1].

ὡρισμένως ἐκ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐκεῖσε μετηνέχθη, ὡς μετὰ πεποιθήσεως ὁ κ. Καμπούρογλους φρονεῖ τοῦτο[2].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

1765. Ὀγδοήκοντα ἐννέα δὲ ἔτη ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου ἐπισκέψεως τῶν περιηγητῶν Spon καὶ Wheler, ἤτοι τῷ 1765, καὶ ὁ Chandler τὴν Μονὴν ταύτην ἐπισκεφθείς, τὰ αὐτὰ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀναφέρει ἡμῖν, ὅσα ἤδη καὶ οἱ ἀνωτέρω περιηγηταὶ ἡμῖν ἀναφέρουσιν, ὅτι δηλαδὴ αὕτη ἠνωχλεῖτο πολὺ ὑπὸ τῶν πειρατῶν καὶ λοιπῶν ἐπιδρομέων, ὅτι ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἡ Μονὴ Δαφνίου ἦν σταθμὸς τῶν ληστοπειρατῶν τούτων, ὅτι ὡς ἐκ τούτου αὕτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦν σχεδὸν ἔρημος, καὶ ὅτι μόλις εὗρεν ἐν αὐτῇ ἕνα ἱερέα μεθ' ἑνὸς ἢ δύο μοναχῶν[3].

Οὐδόλως λοιπὸν ἀληθεύει ἡ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Ἡμερολογίῳ[4] γνώμη τοῦ κ. Καμπούρογλου ὅτι «καθ' ἅπασαν τὴν Τουρκοκρατίαν οἱ Ἕλληνες μοναχοί, μηδεμιᾶς ἐναντίας πληροφορίας ὑπαρχούσης,

[1] Ἐφημερὶς τῆς Πρεσβυγκίας Supplement τῆς 12 Μαρτίου 1785, σ. 288. Histoire et memoires de l'Institut Royal de France, τόμ. II, σ. 1815.

[2] Ἐφημερίς. Φιλολογικὸν παράρτ. τῆς Κυριακῆς 1882, ἀριθ. 8.

[3] Chandler σ. 262.

[4] Βυζαντινὸν Ἡμερολ. 1888 σ. 154.

εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ *ἐβίουν ἡσύχως* ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου ἐργαζόμενοι, τρεφόμενοι, δοξάζοντες τὸν Θεόν κλ.», ἀφοῦ ῥηταὶ ὑπάρχουσι παρὰ τῶν ἀνωτέρω περιηγητῶν πληροφορίαι, ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Μονὴ Δαφνίου δεινῶς ἔπασχε, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦν σχεδὸν ἐγκαταλελειμμένη καὶ ἔρημος.

1770. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐκ τῆς περὶ τῶν Ἀθηνῶν χρονογραφίας[1] μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου κατέφυγεν ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Βαρθολομαῖος, ὅστις καὶ ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅτι ἤθελε φονευθῇ, ἐὰν ἤθελεν ἐπανέλθει εἰς Ἀθήνας. Ἰδοὺ ὡς ἔχει ἡ τῆς ἐν λόγῳ χρονογραφίας ταύτης περικοπή.

«Εἰς τοὺς 1770 περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους, ἐν ἀκμῇ οὔσης τῆς μάχης μεταξὺ Τούρκων καὶ Μοσχόβων, ἦλθεν ὁ κὺρ Βαρθολομαῖος ἀπὸ Λεβαδείας εἰς τὸ Δαφνί. Οἱ Τοῦρκοι ἐσηκώθησαν ἐπὶ ποδῶν νὰ τὸν θανατώσουν, ἂν ἤθελεν ἔμβῃ εἰς τὴν πολιτείαν· ὅθεν ἐπέρασεν εἰς Κούλουρην, κἀκεῖθεν εἰς Τζίαν, ἔνθα διέτριψε πέντε χρόνους, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπορεύθη εἰς τὴν Βασιλεύουσαν[2].»

1788. Ἔν τινι ὑπὸ τὸν ἐλαιῶνα, παρὰ τὴν ὁδὸν Χαϊδαρίου, μικρᾷ μονοκόγχῳ ἐρημοκκλησίᾳ, μήκ. 10,40 καὶ πλάτ, 5,10, καλουμένῃ Παναγίᾳ Μουσταπίδενᾳ, εὕρομεν τὴν ἐπομένην πολύτιμον δι' ἀκίδος αὐτόγραφον ἐπιγραφὴν ἑνὸς τῶν Ἡγουμένων τῆς Μονῆς Δαφνίου·

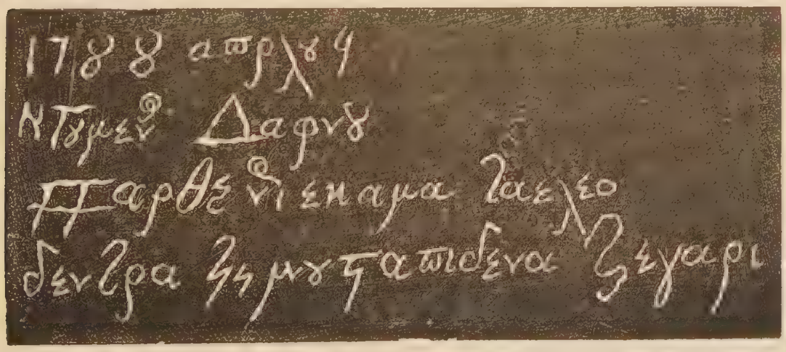

ἤτοι:

1788 Ἀπρ[ι]λ[ί]ου 9
Ἡγούμενος Δαφν[ί]ου
Παρθένιος ἔκαμα τὰ ἐλαιόδενδρα τῆς Μουσταπίδενα[ς] ζε[υ]γάρι.

[1] Σταματιάδου. Οἱ Καταλανοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐπίμετρον σ. 285.
[2] Πρβλ. καὶ Δ. Καμπούρογλου. Ἱστορικὰ μνημεῖα τόμ. Α', σ. 101.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἐξ ἧς ἱκανῶς νομίζομεν διδασκόμεθα ὁπόσης προσοχῆς καὶ μελέτης ἄξιαί εἰσιν αἱ ἐν ταῖς ἐρημοκκλησίαις δι' ἀκίδος κεχαραγμέναι ἐπιγραφαὶ αὗται, τρία τινὰ μανθάνομεν, πρῶτον ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξηκολούθει ἔτι ἡ Μονὴ Δαφνίου ἔχουσα μοναχοὺς καὶ Ἡγούμενον, δεύτερον ὅτι ὁ Ἡγούμενος ταύτης ὠνομάζετο Παρθένιος, καὶ τρίτον ὅτι οὗτος κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους τούτου ἐκαλλιέργησε τὰ ἐλαιόδενδρα τῆς ἀνωτέρω Παναγίας τῆς Μουσταπίδενας· ἂν δὲ ἡ Μουσταπίδενα αὕτη ἦν κτῆμα τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἢ ἐὰν ἐπὶ ἰδίᾳ ἢ κοινῇ μετὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου ὠφελείᾳ, ὁ Ἡγούμενος Δαφνίου ἐκαλλιέργησε τὰ ἐλαιόδενδρα ταύτης, ἀγνοοῦμεν· τοῦτο μόνον θετικῶς ἐκ τοῦ «ἔκαμα» τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς γινώσκομεν, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐχαράχθη ἰδίαις χερσὶ τοῦ Ἡγουμένου Δαφνίου Παρθενίου, καὶ ὅτι ἑπομένως ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ ὑπὸ τὸν ἐλαιῶνα ἐρημοκκλησίᾳ, ὡς ἐν σεβαστῷ καὶ μεγαλοπρεπεστάτῳ τινὶ Ἀρχείῳ, εὕρηται ἓν τῶν πολυτίμων ἱστορικῶν κειμηλίων, τὸ μόνον ἴσως ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΝ ἑνὸς τῶν Ἡγουμένων τῆς πολιᾶς καὶ εὐκλεοῦς ταύτης Μονῆς τοῦ Δαφνίου.

1790. Καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἐνομίζομεν, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ θέλει διαμένει ὡς ἡ μόνη ἱστορικὴ πηγὴ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνωτέρω Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Δαφνίου Παρθενίου, ὅτε ἐν κοινωτικῷ ἀφιερωτικῷ γράμματι τοῦ 1790, δι' οὗ οἱ προὔχοντες τῶν Ἀθηνῶν ἀφιέρουν τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν τὴν Μονὴν Καισαριανῆς, ὑπὸ τοῦ κ. Γρ. Μπουρνιᾶ τὸ πρῶτον ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ «Σωτῆρος» δημοσιευθέντι[1], εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Καμπούρογλου ἐν τοῖς ἱστορικοῖς αὐτοῦ Μνημείοις[2], μετὰ τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Ἡγουμένου Πεντέλης Κυρίλλου, τοῦ Ἡγουμένου Πετράκη Ἀνθίμου, τῆς Μονῆς Πισπίρη Διονυσίου, τῶν Κλειστῶν Ἰωακεὶμ καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Μελετίου, εὑρίσκομεν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Ἡγουμένου τούτου, ὑπογραφομένου· «Ἡγούμενος Δαφνίου Παρθένιος», ὅστις οὐδεμίαν, νομίζομεν, καταλείπει ἀμφιβολίαν, ὅτι ἐστὶν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον μετὰ τοῦ ἐν τῇ Μουσταπίδενᾳ δι' ἀκίδος ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου Παρθενίου. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης οὐδεμίαν πλέον ἱστορικὴν μαρτυρίαν εὑρίσκομεν περὶ τῆς Μονῆς

[1] Τόμ. Ι', τεῦχ. 6', 1887, σ. 63.
[2] Τόμ. Α', σ. 137.

Δαφνίου ὡς ὑπὸ μοναχῶν οἰκουμένης ἢ διὰ ζώσης παραδόσεις, ὡς τὰς περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε καὶ ἐπῆλθεν ἡ παντελὴς ἐρήμωσις καὶ ἐγκατάλειψις τῆς γεραρᾶς καὶ σεβασμίας ταύτης Μονῆς.

1821. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἰδοὺ πῶς διηγοῦνται ὅτι ἡλώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ἄλλως ὡς ἀπόρθητος θεωρουμένη Μονὴ τοῦ Δαφνίου· ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ ὑπάρχουσι τέσσαρα ἀβαθῆ φρέατα, ὧν ἓν ἔξω τῆς Μονῆς, δύο ἐντὸς τῆς πρώτης αὐλῆς τῆς Μονῆς καὶ τέταρτον ἐν τῇ ὀπίσω αὐλῇ ταύτης· καὶ τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα φρέατα συγκοινωνοῦσιν, ὡς λέγουσιν, ὑπογείως. Τὸ μυστικὸν τοῦτο, διὰ πολλῶν δώρων καὶ ὑποσχέσεων δελεασθεὶς εἷς τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς, ὀνόματι, ὡς λέγουσι, Παΐσιος, προὔδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους ὡς ἑξῆς· λαβὼν κάδον ἐβύθισεν αὐτὸν ἐντὸς ἑνὸς τῶν φρεάτων τῆς πρώτης αὐλῆς τῆς Μονῆς, ἀφοῦ ἤδη προσέδεσεν ἰσχυρῶς ἔξωθεν τὸ σχοινίον τοῦ κάδου, συνέθετο δὲ μετὰ τῶν Τούρκων ὅπως οὗτοι κατέλθωσιν εἰς τὸ φρέαρ τὸ ἔξω τῆς Μονῆς, εἶτα δὲ προχωροῦντες ὑπογείως μεχρισοῦ εὕρωσι τὸν κάδον, διὰ τοῦ σχοινίου τούτου ἀνέλθωσιν ἐπὶ τῆς αὐλῆς τῆς Μονῆς, ὅπερ καὶ ἐγένετο, καὶ οὕτως οἱ Τοῦρκοι διὰ μιᾶς, ἐντὸς τῆς Μονῆς εὑρεθέντες, ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Τὸ σῶμα δὲ τοῦ προδότου τούτου μοναχοῦ, μεῖναν μετὰ θάνατον, ὡς λέγουσιν, ἄλυτον, διετηρεῖτό που ἐν τῇ Μονῇ ἱστάμενον, πρὸς ἐμπαιγμὸν δὲ οἱ ἑκάστοτε ἐπισκέπται ἔρριπτον λιθάρια ἀπὸ τοῦ στόματος τούτου, ἅτινα μετ' ἐκδικήσεως κροκαλίζοντα ἔβλεπον ἐξερχόμενα κάτωθεν· ὁ σκελετὸς δ' οὗτος τοῦ προδότου μοναχοῦ ἐσώζετο ἐν τῇ Μονῇ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀγγλογάλλων (1854), οἵτινες, ὡς ἠκούσαμεν, καὶ διεσκόρπισαν τοῦτον. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὐδεμίαν αὐθεντικὴν ἱστορικὴν μαρτυρίαν ἔχομεν, οἵας δὲ φρικτὰς βλάβας ὁ πολύτιμος οὗτος τῆς χριστιανικῆς τέχνης Βυζαντιακὸς ναὸς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν δεινὴν ταύτην ἐποχὴν ὑπέστη, ταύτας καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν βλέπομεν, καὶ παρὰ τοῦ μακαρίτου Πιττάκη μανθάνομεν, ὅστις τὰ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀφηγούμενος, λέγει· «Ἡ δὲ μεγαλοπρεπεστάτη αὕτη οἰκοδομὴ διετηρήθη ἀκέραιος μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε οἱ Τοῦρκοι θεωροῦντες τὰς εἰκόνας τοῦ θόλου ὁλοχρύσους, ὡς οὔσας ἐσχηματισμένας ἐκ ψήφων ἐχόντων χρυσῆν τὴν ἐπιφάνειαν, *ἄναψαν πῦρ* ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, νομίζοντες ὅτι

θέλει ἀναλύσει ὁ χρυσὸς καὶ χυθῇ κατὰ γῆς ἵνα τὸν λάβωσι[1].»

Οὕτως οἰκτρῶς ἡ Μονὴ Δαφνίου πυρποληθεῖσα καὶ ἐγκαταλειφθεῖσα, ἔκτοτε γοργῷ τῷ ποδὶ ἀφ' ἑαυτῆς καταρρεῖ καὶ ἐπὶ τὴν πλήρη καταστροφὴν αὐτῆς βαίνει, οὐδεμιᾶς προσοχῆς ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ΑΜΑΘΕΣΤΑΤΩΝ ἁρμοδίων ἀξιουμένη· αἱ ἐσχάτως δὲ ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας διενεργηθεῖσαι ἐπισκευαί, ἐπήνεγκον αὐτῇ τὸ μέγα καὶ ἀθεράπευτον τραῦμα, περὶ οὗ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἐροῦμεν τὰ δέοντα.

1840. Οὕτως ἐγκαταλελειμμένην καὶ ἔρημον εὗρεν αὐτὴν τῷ 1840 ὁ Buchon, ὅστις πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ναοῦ ἐσώζοντο τεμάχια μουσειακῆς ἐπιστρώσεως[2], ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι καὶ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου συνίστατο ἐκ μουσειακῆς ἐπιστρώσεως, ὡς αἱ ἐν Πανόρμῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Σικελίας Νορμανδικαὶ Ἐκκλησίαι, ὡς ὁ ἐν Βενετίᾳ ναὸς τοῦ ἁγίου Μάρκου, αἱ ἐν Μιστρᾷ ἀρχαῖαι Βυζαντιακαὶ Ἐκκλησίαι, ὁ ἐν Σαμάρῃ παρὰ τὴν Ἰθώμην ναὸς τῆς Ζωοδόχου πηγῆς κλ.[3].

1854. Ἐν καιρῷ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀγγλο-Γάλλων κατοχῆς τοῦ Πειραιῶς, ὅτε ἐνέσκηψεν ἡ φοβερὰ ἐπιδημία τῆς χολέρας[4], ἡ Μονὴ Δαφνίου πρὸς ἀποφυγὴν τῆς νόσου ἐχρησίμευσεν ὡς στρατὼν τοῦ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Γάλλου colonel de Vasoignes γαλλικοῦ τάγματος. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν δὲ τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου, οἱ γάλλοι στρατιῶται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐνήργουν καὶ ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὰ πέριξ τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ μέρη[5].

1883. Εἰς ἐπίμετρον δὲ τῶν δεινῶν αὐτῆς ἡ Μονὴ Δαφνίου

[1] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1853, σ. 936.

[2] Buchon. La Grèce cont. σ. 175.

[3] Τοιαῦτα ὡραῖα τεμάχια μουσειακῆς ἐπιστρώσεως διεσώθησαν καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Μητροπόλει τῆς Νεμέας ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἅτινα εἴδομεν κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους τούτου 1889.

[4] Τὰ περὶ τῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐνσκηψάσης φοβερᾶς ταύτης ἐπιδημίας, ἰδὲ ἐν τῇ ἐκτενεῖ πραγματείᾳ τοῦ κ. Ἀννίνου «Ἡ χολέρα τοῦ 1854» ἐν τῇ Ἑβδομάδι, τόμ. Α', 1884, ἀριθ. 22, 23, καὶ 24.

[5] Lenorment. La voie sacrée, σ. 461, 463, ἔνθ' ἀναφέρει καὶ τὰς κατὰ ἡτν ἐποχὴν ταύτην εὑρεθείσας ἐπιγραφάς, ἀγάλματα κτλ.

κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μετετράπη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΝ, τῶν ἀσθενῶν 2 Μαΐου τὸ πρῶτον ἐν τῇ Μονῇ εἰσελθόντων, καὶ ὅπερ διετηρήθη μέχρι τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου 1885, ὡς ἐπληροφόρησεν ἡμᾶς ὁ ἁρμόδιος ἀστυΐατρος κ. Σπ. Γούζαρης[1].

Κατὰ τὴν ἀτυχῆ καὶ λυπηρὰν ταύτην ἐποχὴν ἐπιδιωρθώθησαν τὰ κελλία τῆς Μονῆς οὐχὶ πλέον ὅπως δεχθῶσι μοναχούς, ἀλλὰ φρενοβλαβεῖς, ἀπηγορεύθη εἰς τὸ κοινὸν ἡ κυρίως τῆς Μονῆς εἴσοδος, καὶ ἠνεῴχθη ἑτέρα ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς, καὶ προσετέθησαν διάφοροι τοῖχοι τήν τε αὐλὴν παραμορφοῦντες καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην καὶ θέαν τοῦ περιφήμου τούτου χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος σπουδαίως τοὐντεῦθεν παραβλάπτοντες. Ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς δὲν ἀνήρχετο πλέον λιβανωτὸς εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, οὐδὲ ἠκούοντο αἱ προσευχαὶ τῶν μοναζόντων, ἀλλ' οἱ ποικιλόφθογγοι κρωγμοὶ τῶν φρενοβλαβῶν εἰς βαθυτάτην ἀθυμίαν τοὺς ἀκροωμένους βυθίζοντες. Οὐδεμία δ' ἐποχὴ συνετέλεσε τοσούτῳ εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, ὅσῳ ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς εἰς Φρενοκομεῖον μετατροπῆς ταύτης· διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔπαυσαν αἱ πρὸς τὴν Μονὴν ἐπισκέψεις, καὶ ἐμαράνθησαν αἱ πανηγύρεις αὐτῆς, αἵτινες πρότερον ἐν ἀπεριγράπτῳ ζωηρότητι τῇ 23 Αὐγούστου ἐτελοῦντο, τοῦ πλήθους ὑπὸ τὴν βαθεῖαν σκιὰν τοῦ ἐκεῖσε πευκῶνος διασκορπιζομένου.

Ὅτε δέ, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν τῷ κλάδῳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῇ Γερμανίᾳ σπουδῶν ἡμῶν ἐπανήλθομεν εἰς τὴν ποθητὴν ἡμῶν Πατρίδα, κατ' Αὔγουστον τοῦ ἔτους τούτου, 1883, μακρὸν ἀμέσως ἐν τῷ «Αἰῶνι»[2] ἐδημοσιεύσαμεν ἄρθρον περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν παρ' ἡμῖν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ σπουδαίως προεκαλοῦμεν τὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως πρὸς διάσωσιν τῆς πολυτίμου ταύτης Μονῆς τοῦ Δαφνίου· πλὴν ἐξ αὐτῆς τῆς βαλβῖδος ἐδείχθη εἰς οἷον ἄχαριν ἀγῶνα ἐμέλλομεν ὅπως εἰσέλθωμεν φωνοῦντες εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων.

[1] Λυπηρὰς τῶν ἐν αὐτῷ ἀσθενῶν σκηνὰς ἴδε ἐν τῇ Ἑβδομάδι, Τόμ. Α', 1884, ἐν τοῖς Δελτίοις, ἀριθ. 21, 22 καὶ 23. Κατὰ πληροφορίας δὲ τοῦ αὐτοῦ ἰατροῦ κ. Σπ. Γούζαρη ἡ Μονὴ Δαφνίου ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐχρησίμευσε καὶ ὡς πυριταποθήκη, περὶ τούτου ὅμως ἡμεῖς οὐδεμίαν ἱστορικὴν πληροφορίαν ἔχομεν.

[2] «Αἰὼν» 30 Σεπτεμβρίου 1883.

1884. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους τούτου, Μαρκησίου Bute, τοῦ ἐνθέρμου φίλου καὶ γνώστου τῆς χριστιανικῆς τέχνης εὐγενῶς χορηγοῦντος, μετέβημεν εἰς Σικελίαν πρὸς σπουδὴν καὶ μελέτην τῶν ἐκεῖσε χριστιανικῶν ναῶν, τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μουσειογραφιῶν τῆς Μαρτοράνας (1132), τῆς Καπέλλας Παλατίνας (1140), τῶν Μητροπόλεων τοῦ Monreale (1189), τῆς Cefalù (1148), τῆς Μεσσήνης (1330), καὶ ἰδίᾳ πρὸς σύγκρισιν τῶν μουσειογραφιῶν τούτων πρὸς τὰς ἀμιμήτους, ὡς θέλομεν ἴδει, μουσειογραφίας τῆς Μονῆς Δαφνίου. Μετὰ δὲ τὴν ἐκ Σικελίας ἐπιστροφὴν ἡμῶν μετέβημεν μετὰ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Δ. Βουλπιώτου εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου, ἔνθα διὰ μακρῶν κατεδείξαμεν αὐτῷ καὶ πάλιν τὴν ἀξίαν τοῦ πολυτίμου τούτου οἰκοδομήματος καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς διασώσεως τούτου· ἐντολῇ δὲ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ καὶ μακρὸν αὐτῷ ὑπεβάλομεν ὑπόμνημα «περὶ τοῦ τρόπου τῆς διασώσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἰδίᾳ τῆς πολιᾶς καὶ εὐκλεοῦς Μονῆς τοῦ Δαφνίου», δημοσιευθὲν ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς «Ἑβδομάδος»[1]. Ἐν τῷ ὑπομνήματι δ' ἡμῶν τούτῳ κατεδείκνυμεν Α΄) τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ναοῦ τούτου ἀξίαν· Β΄) τὴν ἀξίαν τῶν ἐν αὐτῷ ψηφοθετημάτων· Γ΄) τὴν κατάστασιν τούτων καὶ ἐν γένει τὴν κατάστασιν τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων· Δ΄) γενικὰ μέτρα πρὸς διάσωσιν τούτων· καὶ Ε΄) τρόπους πρὸς διάσωσιν τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Δαφνίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ψηφοθετημάτων.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν διάσωσιν τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων προὐτείνομεν· α΄) ὅπως καταστῇ ἐφορία ἐφ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος[2]· β΄) ὅπως τεθῶσι θύραι εἰς τοὺς λόγου ἀξίους ἀθύρους ἀρχαίους χριστιανικοὺς ναούς· γ΄) ὅπως ἐπισκευασθῶσι τὰ ἑτοιμόρροπα τῶν ἀρχαίων ναῶν μέρη· δ΄) ὅπως δι' ἐγκυκλίου τῆς Κυβερνήσεως περισυλλεχθῶσιν αἱ τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμέναι χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες, ἱδρυομένου Μουσείου τῆς χριστιανικῆς τέχνης· ε΄) ὅπως ἀποτειχισθῶσιν αἱ λόγου ἄξιαι ἁγιογραφίαι καὶ ὅπου τοῦτο ἀδύνατον νὰ ἀντιγραφῶσιν αὗται καὶ νὰ

[1] Τόμ. Α', 1884, σ. 189 καὶ 193.

[2] Καὶ ὁμολογοῦμεν μὲν ὅτι πρὸς μικρὸν ἀνετέθη ἡμῖν ἡ ἐφορεία αὕτη, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ μεγαλειτέρα ΕΙΡΩΝΕΙΑ τῆς ἀναθέσεως ταύτης, ἀφοῦ ΟΥΔΕΝ ἀπολύτως ἐνηργήθη ἐξ ὅσων ποτὲ τῇ προϊσταμένῃ ἡμῶν Ἀρχῇ ἀνεφέρομεν;

κατατεθῶσιν ἐν τῷ Χριστιανικῷ Μουσείῳ, χρησιμεύουσαι ὡς βάσις ἐπιστημονικῆς σχολῆς τῆς Βυζαντιακῆς ἁγιογραφίας· καὶ ς΄. ὅπως αὐστηρῶς ἀπαγορευθῶσιν αἱ ὑπὸ τῶν ἀμαθῶν αὐθαίρετοι ἐπισκευαὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιῶν, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, ἣν κατ' ἀνάγκην πρέπει ὅπως ἀποτελῶσιν 1) εἰδικὸς γνώστης ἔφορος τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, 2) εἷς ἀρχιτέκτων γνώστης τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ 3) εἷς τῶν δοκιμωτέρων ἁγιογράφων τῆς Βυζαντιακῆς Χριστιανικῆς τέχνης.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν διάσωσιν τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου προὐτείνομεν α΄) ὅπως ἐμποδισθῶσι τὰ ἀπὸ τῆς στέγης ἐν τῷ ναῷ εἰσρέοντα ὕδατα· β΄) ὅπως ἀπαγορευθῇ ἡ ἐπὶ τῆς στέγης χάριν διασκεδάσεως ἄνοδος· γ΄) ὅπως ἄνευ οὐδεμιᾶς παραμορφώσεως ἐπιδιορθωθῶσι τὰ ἑτοιμόρροπα τοῦ ναοῦ μέρη· δ΄) ὅπως ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ αἱ μεταγενέστεραι βαρβαρικαὶ προσθῆκαι, καταλλήλου προσώπου γνωματεύοντος πρότερον περὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν τοίχων καὶ τῶν θόλων στερεώσεως· ε΄) ὅπως ζητηθῇ παρὰ τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως εἷς τῶν ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας περιφήμων ψηφοθετῶν ἀδελφῶν Bonanno Zuccaro πρὸς στερέωσιν τῶν ἑτοιμορρόπων ψηφοθετημάτων [1], ς΄) ὅπως πλυθῶσιν αἱ εἰκόνες

[1] Χάριν τῆς προσωπικῆς ταύτης συστάσεως, καὶ τότε καὶ νῦν, ὑποσημειοῦμεν τὰ ἑξῆς: Τοὺς ἀδελφοὺς Giuseppe καὶ Santi Bonanno, ὅτε ἦμεν ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας, συνέστησεν ἡμῖν ὁ ἐν τῷ ἐκεῖσε Πανεπιστημίῳ καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ διευθυντὴς τοῦ μουσείου κ. Antonino Salinas, ὡς εἰδικοὺς καὶ αὐστηροὺς τῆς Βυζαντιακῆς μουσειογραφίας τεχνίτας· καὶ τῷ ὄντι, πολλάκις καὶ κατ' οἶκον, καὶ ἐργαζομένους τοὺς ἀξιολόγους τούτους ἀδελφοὺς ἐπισκεφθέντες, ἐθαυμάσαμεν, οὐ μόνον τὰς περὶ τὴν ἀρχαίαν Βυζαντιακὴν μουσειογραφικὴν τέχνην γνώσεις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φυσικὴν αὐτῶν περὶ τὴν τέχνην δεξιότητα, καὶ τὰς ὑπὲρ ταύτης εὐφυεῖς αὐτῶν ἐφευρέσεις· ἐνῷ δὲ ἐν Ῥώμῃ, ἐν Βενετίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας, οἱ τεχνῖται κατὰ πολύ, ἢ μᾶλλον ἐντελῶς τῆς ἀρχαίας Βυζαντιακῆς τέχνης ἀφίστανται, οἱ ἀδελφοὶ Bonanno, αὐστηρῶς καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς ἰδιοτροπίας τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης παρακολουθοῦσι καὶ παραφυλάττουσιν· ἀσφαλὲς δὲ τῶν λεγομένων ἡμῖν μαρτύριον τὰ ἐν τῇ Martorana καὶ ἀλλαχοῦ μουσειακὰ αὐτῶν ἔργα, καὶ ἰδίᾳ ἡ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Παρισίων τῷ 1878 ὑπ' αὐτῶν ἀποσταλεῖσα πολλοῦ λόγου ἀξία εἰκὼν τοῦ Βυζαντιακοῦ Ἀγγέλου, (ὑψ. **1.33**, πλ. 0.88), περὶ ἧς ἰδὲ «Esposizione universale. di Parigi, dell' anno 1878.—Sezione Italiana—Gruppo 3°, classe 18ª. Sala 9ª N. di Matricola 5.—Quadro a Musaico rappresen-

ἐκεῖναι, ὧν αἱ ψηφῖδες οὐδένα κίνδυνον διατρέχουσιν· ζ′) ὅπως ἐπικολληθῇ διαφανὴς χάρτης ἐπὶ τῶν διασειομένων ψηφίδων πρὸς πρόληψιν τῆς πτώσεως τούτων, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ παρεμποδίζηται ἡ θέα τῆς παραστάσεως· η′) ὅπως ΠΕΡΙΣΥΛΛΕΓΩΝΤΑΙ πᾶσαι αἱ καταπίπτουσαι ψηφῖδες, ἵνα ἐπικολληθῶσί ποτε καὶ πάλιν[1]· θ′) ὅπως μετατοπισθῶσιν αἱ λάρνακες τῶν Δουκῶν Ἀθηνῶν, αἱ ἐπὶ τῆς καθόδου τῆς ὑπογείου κρύπτης ἐπικείμεναι, ἀφιεμένης οὕτως ἐλευθέρας τῆς εἰς τὴν κρύπτην καταβάσεως. Ταῦτα προὐτείνομεν, πλὴν ἐκ πάντων τούτων ΟΥΔΕΝ ΑΠΟΛΥΤΩΣ ἐγένετο.

1885. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἕνεκα τῶν συνεχῶν καὶ ῥαγδαιοτάτων βροχῶν τοῦ χειμῶνος, μεγάλη ἀτυχῶς ἐπῆλθε βλάβη εἰς ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Ναοῦ· κατ' Ἀπρίλιον δὲ πολλὰ τεμάχια τοῦ ψηφοθετήματος κατέπεσον[2]· ἐπειδὴ δὲ ἤδη τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἔτους τούτου ἱδρύθη ἐν Ἀθήναις τὸ σωματεῖον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας [3], ἐπὶ σκοπῷ τῆς ἐκ παντὸς τρόπου διασώσεως καὶ περιγραφῆς τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, τὸ συμβούλιον τῆς Ἑταιρίας ταύτης, εἰς ἔκτακτον συνελθὸν συνεδρίαν, ἀνέθετο τῷ κ. Βρούτῳ καθηγητῇ, τῷ κ. Ζέζῳ ἀρχιτέκτονι καὶ

tante un Angelo studio sui Musaici Siciliani del sec. XII. eseguito dal Musaicista Giuseppe Bonanno Zuccaro di Palermo».

Ἐνῷ δὲ οἱ ἀρχαιότεροι ψηφοθέται μετεχειρίζοντο τὸ ῥωμαϊκὸν λεγόμενον ὑπόχρισμα (μαστίχην), τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τοῦ λινελαίου, ὅπερ περιεῖχε, μετέβαλλε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ χρῶμα τῶν ψηφίδων, οἱ ἀδελφοὶ Bonanno ἐφεῦρον ἴδιον ὑπόχρισμα, τὴν Sabia di Montagna, ἥτις ἀφοῦ τεχνικῶς προετοιμασθῇ, στερεοῖ τὰς ψηφῖδας, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ μεταβάλῃ τὸ χρῶμα τούτων· τὸ ὑπόχρισμα τοῦτο, ὡς τοιοῦτον, φέρει τήν τε ἔγκρισιν καὶ τὴν σύστασιν τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως. Ἕνεκα τῶν σπουδαιοτάτων λοιπὸν λόγων τούτων, εἰς τὴν σύστασιν ἑνὸς τῶν περιφήμων τούτων ψηφοθετῶν προέβημεν, πλὴν ἀτυχῶς καὶ εἰς τὴν σύστασιν ἡμῶν ταύτην ΟΥΔΕΜΙΑ προσοχὴ ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ἐδόθη!

[1] Δυστυχῶς ἡ κατάπτωσις καὶ ἡ ἐξεπίτηδες καταστροφὴ καὶ κατασώτευτευσις ἀναριθμήτων ψηφίδων ἐστὶν ἀπερίγραπτος· ἕκαστος τῶν τὴν Μονὴν ἐπισκεπτομένων ἀποσπᾷ, λαμβάνει ὅσας τούτων θέλει, τίς ὁ κωλύσων; ΜΑΘΗΝ δ' ἐφωνοῦμεν πάντοτε, ὅπως αὗται μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ διαφυλάσσωνται!

[2] «Ἑβδομ.» τόμ. Β′ 1885, σ. 172. «Αἰὼν» 19 Ἀπριλ. 1885.

[3] «Σιὼν» 2 Ἰανουαρ. 1885. «Ν. Ἐφημερὶς» 2 Φεβρουαρ. 1885. «Λόγος» 2 Μαρτίου 1885. Society of Christian Archaeology at Athens. By The Rev. Jos Hirst. «The Reliquen» 29 Vol 1 N° 1 January. 1887. London

ἡμῖν, ὅπως, μεταβάντες ἐπὶ τόπου, ἀντιληφθῶμεν τῶν γινομένων καταστροφῶν, καὶ γνωματεύσωμεν τίνα τὰ ληπτέα μέτρα πρὸς διάσωσιν τοῦ τε οἰκοδομήματος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ψηφοθετημάτων. Τῆς ἐπιστημονικῆς δὲ ἐξετάσεως γενομένης, ἡ ἐπιτροπεία ὑπέβαλε τῷ Προέδρῳ κ. Α. Βαρούχᾳ, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ Συμβούλιον καὶ εἰς τὰ μέλη τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας τὴν ἑξῆς ἔκθεσιν.

«*Κύριε Πρόεδρε*,

«Αἱ κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας τοῦ χειμῶνος εἴς τε τὸ οἰκοδόμημα καὶ εἰς τὰ ψηφοθετήματα τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐπελθοῦσαι βλάβαι εἰσὶ δυστυχῶς δειναί, καὶ παρ' ἐλπίδα μεγάλαι, γοργῷ τῷ βήματι ὁδηγοῦσαι τὸ ὅλον οἰκοδόμημα εἰς τὴν παντελῆ αὐτοῦ καταστροφὴν καὶ ἀφάνειαν.

«Ἐν τῷ ἱερῷ, μέγα μέρος λαμπροῦ καταχρύσου ψηφοθετήματος κατέπεσεν· ὡρισμένως δὲ κατέπεσε τὸ ἄνω μέρος τῆς περιφήμου τοῦ Δαφνίου Πλατυτέρας, τὰ ὑπεράνω τῆς ταινίας τοῦ τόξου γράμματα, μέγα μέρος καταχρύσου ψηφοθετήματος ἑκατέρωθι τῆς Πλατυτέρας ὑπάρχοντος, καὶ ἕτερον ὅμοιον τοῦ ὑπεράνω τῆς ἁγίας τραπέζης σταυροθολίου. Ὡσαύτως μέγα τεμάχιον καταχρύσου ψηφοθετήματος ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, ἐν τῷ αὐτῷ μέρει τοῦ ἱεροῦ ὑπάρχοντος, ἂν μὴ ἤδη κατέπεσε, μετ' οὐ πολὺ βεβαίως πίπτει. Αὗται εἰσὶν αἱ τελευταῖαι καὶ ἐπαισθηταὶ βλάβαι, αἱ ἐπελθοῦσαι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ψηφοθέτημα.

«Τὰ εἰς τὸ ὅλον δὲ οἰκοδόμημα ἐπελθόντα ῥήγματα καὶ αἱ διάφοροι βλάβαι ὡσαύτως δὲν εἶναι μικραί, οὐδ' ἄνευ φόβου ταχίστης καταστροφῆς. Ὡρισμένως ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἄνω, ἔνθα ποτὲ εἰκονίζετο ἡ λαμπρὰ Πλατυτέρα, ἐσωτερικῶς διερράγη ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον, ἐξωτερικῶς δὲ ἀπεχωρίσθη τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος διὰ μεγάλου καὶ ἐπικινδύνου ῥήγματος, ἀπειλοῦσα ταχίστην πτῶσιν. Τὸ ὑπεράνω τῆς ἁγίας τραπέζης σταυροθόλιον διερράγη λίαν ἐπικινδύνως· ὡσαύτως ὁ μέγας θόλος [τροῦλλος] καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς τοῦ ναοῦ πλευρᾶς φραγκικὸν κωδωνοστάσιον, οὗτινος διερράγησαν καὶ κατέπεσον αἱ κλεῖδες τοῦ μεγάλου τόξου, ἐφ' οὗ ὁ βαρὺς τετραγωνικὸς ὄγκος τοῦ κωδωνοστασίου ἑδράζεται. Ὡσαύτως εἰς διάφορα μέρη τῶν τοίχων ἐγεννήθησαν μικρότερα μέν, ἱκανὰ ὅμως ῥήγματα, συντελέσαντα εἰς τὴν γενικὴν τοῦ οἰκοδομήματος ἐξασθένησιν καὶ χαλάρωσιν. Ὁ ναὸς καθ' ὅλον τὸν παρελθόντα χειμῶνα, πανταχόθεν ἦν ἀνοικτὸς εἰς τὰς προσβολὰς τῶν σφοδρῶν ἀνέμων καὶ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Αἱ θυρίδες τοῦ μεγάλου θόλου, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἡ κολοσσιαία μορφὴ τοῦ Παντοκράτορος, εἰσὶν ἄνευ ὑαλοπινάκων, τὰ δὲ ὕδατα τῶν βροχῶν, ἀκωλύτως καὶ ἀφθόνως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ καταρρέοντα, φοβερὰν προξενοῦσι ζημίαν εἴς τε τὸ οἰκοδόμημα καὶ εἰς τὸ κατάχρυσον λαμπρὸν ψηφοθέτημα. Ἐν τῷ δυτικῷ τοίχῳ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει λαμπρὰ σύνθεσις τῆς Κοιμήσεως τῆς

Θεοτόκου, ἀκριβῶς δὲ ὑπεράνω καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ λαμπροῦ τούτου ψηφοθετήματος ὑπάρχει ἀνοικτὴ θυρίς, δι' ἧς, ὡς δι' ὀχετοῦ, ἀκωλύτως τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν κατέρχονται, τὴν ἀπὸ χρόνων ἰλὺν αὐτῶν ἐπὶ τῆς παραστάσεως ταύτης ἐπαφίνοντα· καὶ τὸ μὲν κέντρον τῆς εἰκόνος ταύτης, ἐκ τῶν ἀπὸ πολλῶν χρόνων εἰσρεόντων ὑδάτων, ἀσπλάγχνως κατεστράφη, καὶ βαναύσως ἐπεχρίσθη, τὰ ἄκρα δὲ μόνον τῆς παραστάσεως πρόκεινται εἰς διάσωσιν, ἐν οἷς ἐσώθησαν λαμπραὶ μουσειακῆς τέχνης κεφαλαί, οἷα ἡ τῆς Θεοτόκου καί τινων Ἀποστόλων, τὴν νεκρικὴν κλίνην τῆς Θεοτόκου περικυκλούντων. Ἐν συνόλῳ ἡ κατάστασις τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης μουσειακοῦ καλλιτεχνικοῦ ἀριστουργήματος εἶναι οἰκτρά, λύπην καὶ βαρυθυμίαν ταῖς ψυχαῖς τῶν τὴν ἀξίαν τοῦ ναοῦ τούτου ἐννοούντων ἐμβάλλουσα.

«Ναὸς τοιαύτης ἀρχιτεκτονικῆς ἀξίας, τοιαῦτα ἀμίμητα ἔργα τέχνης ἐν ἑαυτῷ περιέχων, ὥραν περίπου μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν ἀπέχων, κατεδικάσθη οὕτως εἰς καταστροφὴν καὶ εἰς ἀπώλειαν. Πρὸ τῆς πτώσεως τῶν ὑπεράνω τῆς Πλατυτέρας γραμμάτων ἐφρόντισέ τις ἆρά γε τῶν ἁρμοδίων, ὅπως ἀντιγράψῃ ταῦτα καὶ οὕτω διασώσῃ ταῖς ἐπερχομέναις γενεαῖς τί ἂν ἐπὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης καταχρύσου ἀψῖδος ἐπεγέγραπτο; Μεγάλη δ' ἀληθῶς χάρις καὶ εὐγνωμοσύνη ὑπὸ σύμπαντος τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου θὰ ὠφείλετο εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἠδύνατο σήμερον, ἐν πανομοιοτύπῳ ἐπιγραφῇ, νὰ δείξῃ ἡμῖν τίς ἦν ἡ διὰ παντὸς ἀπολεσθεῖσα αὕτη τῆς Πλατυτέρας παράστασις. Δυστυχῶς ἡ αὐτὴ τύχη ἀναμένει καὶ τὰ λοιπὰ ὁπωσδήποτε διασωθέντα ψηφοθετήματα.

«Ἡ Ἐπιτροπεία δὲν περιωρίσθη μόνον νὰ ἐξετάσῃ τὴν παροῦσαν τοῦ ναοῦ κατάστασιν καὶ νὰ ὑποδείξῃ τὰ πρὸς διάσωσιν μέσα, ἀλλ' αὐτὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψει πάντα περίπου τὰ φημιζόμενα ψηφοθετήματα συγχρόνων ναῶν τῆς Δύσεως, οἷα τὰ τοῦ S. Marco τῆς Βιέννης, τῶν ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας περιφήμων ναῶν τῆς Martorana [πάλαι Santa Maria dell' Amiraglio, 1132], τῆς Καπέλλας Παλατίνας [Cappella Palatina 1140-1143], τῶν μητροπόλεων τοῦ Monreale [1189], τῆς Cefalù [1148], τῆς Μεσσήνης [1330], καὶ συγκρίνασα ταῦτα πρὸς τὰ τοῦ Δαφνίου, εὗρε ταῦτα ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ὑπέρτερα, λαμπρότερα καὶ ἐξοχώτερα κατά τε τὸ σχέδιον, τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Μάτην ἐν τοῖς σχεδιογραφήμασι καὶ τοῖς ἀποτυπώμασι τῶν διαφόρων ψηφοθετημάτων τῆς Δύσεως ἀνεζητοῦμεν τοιαύτας παραστάσεις, οἵας τὸ σεπτὸν τοῦτο οἰκοδόμημα τοῦ Δαφνίου περιέχει· μάτην ἀνεζητοῦμεν ἐν ψηφοθετήμασι τῆς Δύσεως παράστασιν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, οἵαν ἐν τοῖς ψηφοθετήμασι τοῦ Δαφνίου βλέπομεν. Ἡ ἐν Δαφνίῳ ἀμίμητος καὶ λαμπρὰ πτυχολογία τοῦ τὴν Παρθένον εὐαγγελιζομένου Ἀγγέλου, ἡ ἀπὸ μεγάλης πτήσεως οἱονεὶ στιγμιαία αὐτοῦ στάσις, τὸ σεμνὸν τῆς Θεοτόκου παράστημα, ἡ ἐλευθερία τῶν περὶ τὰ σώματα γραμμῶν, ἡ λαμπρὰ καὶ ἁρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν λευκοῦ χρώματος ψηφίδων τοῦ Ἀγγέλου πρὸς τὰς κυανᾶς τῆς Θεοτόκου, καθιστῶσι τὴν παράστασιν ταύτην, βεβαίως διὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὸ εἶδος τῆς τέχνης, *μοναδικὴν* ἐν τῷ κόσμῳ. Ὡσαύτως ἡ σύνθεσις τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ λαμπρὰ κλίσις τῆς κεφαλῆς τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ παραστάσει τῆς Κοιμήσεως,

ἡ ἀμίμητος στάσις καὶ ἡ πτυχολογία Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου ὑπὸ τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἕτεραί τινες περὶ τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου κεφαλαὶ τῶν Προφητῶν, εἰσὶ τῇ ἀληθείᾳ πρότυπα τέχνης τῶν ἀρίστων Ἑλλήνων ψηφοθετῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ σπουδὴ τῶν μουσειογραφιῶν τῆς Μονῆς Δαφνίου, εἶναι ὁ ἄριστος σύγχρονος ὁδηγὸς τοῦ ἐπιστήμονος, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τῆς βυζαντιακῆς τέχνης ζωγράφοι τὰ πάντα, στάσιν, θέσιν, πτυχολογίαν ἠρύοντο ἐκ τῆς ἐγκρίτου τέχνης τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Τοιαύτη ἡ τοῦ πολυτίμου τούτου ναοῦ κατάστασις καὶ τηλικαύτη ἡ τῶν ἐν αὐτῷ ψηφοθετημάτων ἀξία.

«Μεθ' ἱκανὴν δὲ καὶ ὥριμον περὶ τῆς διασώσεως τοῦ πολιοῦ τούτου ναοῦ σκέψιν, ἡ Ἐπιτροπεία, ὡς πρώτης καὶ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης μέτρα, ἐγνωμάτευσε τὰ ἑξῆς:

«Α') *ἐξωτερικῶς*· 1) τὴν παρεμπόδισιν τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων· 2) τὴν πλήρωσιν τῶν διαφόρων ῥηγμάτων τῶν τοίχων· 3) τὴν κατεδάφισιν τοῦ κωδωνοστασίου, ἂν ἡ συντήρησίς του ἀποβῇ ἀδύνατος· 4) νὰ φραχθῶσι διὰ μυνίου οἱ ἁρμοὶ τοῦ ἐξώστου, ὅστις συγχρόνως εἶναι καὶ στέγη τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ· 5) νὰ τεθῶσιν ὑαλοπίνακες εἰς τὰς τέως ἀνοικτὰς θυρίδας· 6) ν' ἀνανεωθῶσιν οἱ κακῶς ἔχοντες κέραμοι τῆς στέγης τοῦ ἱεροῦ βήματος· 7) ν' ἀφαιρεθῶσι τὰ ἐπὶ τῆς στέγης καὶ ἰδίως τὰ ἐπὶ τοῦ τρούλλου χόρτα, πληρουμένων τῶν τῆς στέγης ῥηγμάτων δι' ἀμμοκονιάματος· καὶ 8) μετὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ ἐπιδιορθωθῇ ὁ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀποχωρισθεὶς μύαξ τοῦ ἱεροῦ.

«Β') *ἐσωτερικῶς*· 1) πρὸς τὸ παρὸν ἡ διὰ γύψου στερεοποίησις καὶ σύνδεσις τῶν ἀποτοιχισθέντων ψηφοθετημάτων μετὰ τῶν τοίχων, ὑπὸ ἐπιτηδείου τεχνίτου καὶ τῇ ἐπιβλέψει καταλλήλου καλλιτέχνου· 2) ἡ ἐπικόλλησις διαφανοῦς χάρτου ἐπὶ τῶν παραστάσεων ἐκείνων, ὅσων αἱ ψηφῖδες κατὰ μικρὸν καταπίπτουσι· 3) πρὸς πρόληψιν παντὸς νέου δυσαρέστου, ἡ πιστὴ ἀντιγραφὴ ὅλων τῶν μουσειακῶν παραστάσεων, αἵτινες δὲν εἶναι πλέον πολλαί· καὶ 4) ἡ ἐκ Σικελίας ταχίστη πρόσκλησις τῶν δεινῶν περὶ τὴν βυζαντιακὴν μουσειογραφίαν ψηφοθετῶν ἀδελφῶν Bonanno, πρὸς ἐπιστημονικὴν καὶ διαρκῆ στερροποίησιν τῶν εἰς τὴν ταχίστην αὐτῶν καταστροφὴν βαινόντων ψηφοθετημάτων.

«Τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν ἐγχειρίζουσα ὑμῖν ἡ Ἐπιτροπεία, κύριε πρόεδρε, εὔχεται, ὅπως ἐννοηθῇ ἐπὶ τέλους ἡ πολύτιμος ἀξία τοῦ μεσαιωνικοῦ χριστιανικοῦ τούτου οἰκοδομήματος, καὶ ἐξευρεθῶσιν οἱ πόροι πρὸς διάσωσιν τούτου.»

Ἡ Ἐπιτροπεία

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΡΟΥΤΟΣ καθηγητὴς τῆς γλυπτικῆς ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ Ἀθηνῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΕΖΟΣ ἀρχιτέκτων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας.

Ὑπὸ τὴν ἔκθεσιν δὲ ταύτην, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ «Αἰῶνι» [1] ἡ σύνταξις ὑπεσημείωσε τὰ ἑξῆς:

ΣΗΜ. ΑΙΩΝΟΣ. Διὰ τῆς ὡς ἀνωτέρω ἐκθέσεως, νομίζομεν, ὅτι ἂν ὁ βαρύτιμος ναὸς τοῦ Δαφνίου καταπέσῃ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένων ῥηγμάτων καὶ τῆς ἐλεεινῆς καταστάσεως, εἰς ἣν ἐξ ἀσυγγνώστου ἀμελείας τῶν ἁρμοδίων τὸ ὅλον οἰκοδόμημα καὶ αἱ ἐν αὐτῷ λαμπραὶ μουσειογραφίαι περιῆλθον, ἡμεῖς νομίζομεν τοὐλάχιστον, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία εἶναι ἀρκούντως δεδικαιολογημένη ἀπέναντι τοῦ δικαίου ψόγου τῶν ἐπερχομένων γενεῶν· διότι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σταδίου αὐτῆς μόλις εὑρισκομένη, καὶ μὴ ἔχουσα μεγάλα χρηματικὰ κεφάλαια ὅπως διαθέσῃ ὑπὲρ σκοποῦ τοσοῦτον δαπανηροῦ, οὐδὲν ἕτερον ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἀντάξιον τοῦ προγράμματος αὐτῆς, ὅπερ ἐνώπιον τοῦ ἔθνους ἀνέλαβεν, ἢ νὰ γνωρίσῃ εἰς πάντας τίς ἡ τοῦ πολυτίμου καὶ ἱστορικοῦ τούτου ναοῦ ἀξία, καὶ τίς ἡ οἰκτρὰ κατάστασις, καὶ ὅτι μετ' ὀλίγον θέλει καταπέσει, πρὸς ἀνεπανόρθωτον βλάβην τῆς τε τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Πλὴν ἀτυχῶς καὶ πάλιν ΟΥΔΕΝ ΑΠΟΛΥΤΩΣ ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ πολυτίμου τούτου Χριστιανικοῦ ναοῦ ἐγένετο. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο ἔτος, νέας Κυβερνήσεως ἐπὶ τὰ πράγματα ἐλθούσης, νέαν αὖθις ἔκθεσιν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου τῷ τότε Ὑπουργῷ τῆς Παιδείας κ. Ζυγομαλᾷ ὑπεβάλομεν, ὅστις ἀληθὲς μὲν ὅτι ὑπὲρ ταύτης τὰ δέοντα τοῖς κκ. μηχανικοῖς Μπαλάνῳ καὶ Βλάχῳ διετάξατο, πλὴν ΟΥΔΕΝ ἀτυχῶς καὶ πάλιν ἐν ἔργοις ἐγένετο. Ὅτε δὲ διὰ Β. Διατάγματος τῆς 12 Ἰουλίου ἰδίου ἔτους δημοσιευθέντος τῇ 16 ἰδίου μηνός, ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 178 φύλλῳ τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως, ἀνετέθη ἡμῖν ἡ τῶν χριστιανικῶν ΙΔΙΩΣ ἀρχαιοτήτων ἐφορεία, τῇ 27 ἰδίου μηνὸς καὶ πάλιν ἑτέραν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἔκθεσιν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας ὑπεβάλομεν, πλὴν ἄνευ ΟΥΔΕΝΟΣ καὶ πάλιν ἀποτελέσματος.

1886. Τῇ 15 Αὐγούστου τοῦ ἔτους τούτου ἰσχυρὸς καὶ λίαν καταστρεπτικὸς σεισμός, ἰδίᾳ εἰς τὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου συμβάς, μεγάλην ἐπήνεγκε βλάβην τῷ τε ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ τοῖς ψηφοθετήμασι τούτου. Μετὰ πολλῆς δὲ τῆς προσοχῆς τὰς ἐπελθούσας βλάβας ἐξετάσαντες, τῇ 25 ἰδίου μηνὸς μακράν, πέμπτην ταύτην ἔκθεσιν τῇ γενικῇ ἐφορίᾳ τῶν Ἀρχαιοτήτων καθυπεβάλομεν· πλὴν ΟΥΔΕΝ καὶ πάλιν ΑΠΟΛΥΤΩΣ ἐγένετο.

[1] 20 Ἀπριλ. 1885, πρβλ. καὶ «Ἑβδομάδα», τόμ. Β' 1885, σ. 196.

1887. Ἡ Μονὴ μετεβλήθη εἰς ποιμνιοστάσιον· ὁ δὲ αἰδέσιμος Ἄγγλος λόγιος ἱερεὺς Joseph Hirst, ἱκανὸν Ἀθήνησι διατρίψας, καὶ τὴν Μονὴν Δαφνίου ἐπισκεφθείς, ἐν Ἀγγλικῷ περιοδικῷ τοῦ ἔτους τούτου ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἐρήμωσις καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, ὥραν μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν κειμένης καὶ τοσαύτης ἀξίας ψηφοθετήματα κατεχούσης, **ἐστὶν αἶσχος τῷ χριστιανικῷ αἰσθήματι τοῦ ἔθνους,** «is a disgrace to the Christian sentiment of the nation [1]».

1888. Τῇ 22 Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου, τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου μετὰ τοῦ ἱκανῶς γνώστου καὶ φίλου τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων καλλιτέχνου θείου ἡμῶν κ. Ι. Πλατῆ ἐξετάζοντες, ἐπὶ τῆς παρὰ τῇ θύρᾳ τοῦ Ναοῦ ἀρκτικῆς παραστά-

δος, ὑπὸ ἐπίχρισμα ἀσβέστου, παρετηρήσαμεν ἀμυδρὸν ἴχνος γραμμῆς τινος· ἱκανὸν δὲ ἐπίχρισμα ἀπὸ τῆς παραστάδος ταύτης ἀφαιρέσαντες, αἴφνης ὑπ' αὐτὸ ἀνεύρομεν [2] λόγου ἀξίαν ἐφ' ὑγροῖς εἰκόνα Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, περιβεβλημένου ἅπασαν τὴν

[1] «The Reliquary» London. January, 1887, σ. 30.

[2] «Ν. Ἐφημερίς» 24 Μαΐου 1888.

Αὐτοκρατορικὴν αὐτοῦ στολήν, φέροντος στέμμα, τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς λώρους[1], καὶ ἐν χερσὶ κρατοῦντος εἰλητάριον, ἢ χρυσόβουλλον λόγον, ὡς ἐν τῇ ἀπεικονίσει ταύτῃ καταφαίνεται (σ. 71).

Ἡ γραμμὴ δέ, ἣν ὑπὸ τὸ ἀσβεστῶδες γαλάκτωμα τὸ πρῶτον παρετηρήσαμεν, ἀπετέλει μέρος, ὡς μετὰ ταῦτα εἴδομεν, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ στεφάνου τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου.

Ἐὰν ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνεφέρετό ποτε ὡς κτίτωρ τοῦ Ναοῦ, ἢ ὡς χορηγητὴς προνομίων, ὡς ἐν πολλαῖς Μοναῖς τοιοῦτοι Αὐτοκράτορες ἀναφέρονται καὶ εἰκονίζονται [2], ἀγνοοῦμεν· τοῦτο μόνον θετικῶς ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ στεφάνου γινώσκομεν, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν ἁγίων Βασιλέων τῆς Ἐκκλησίας. Ὀκτὼ δὲ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναφέρονται ὡς ἅγιοι, οἱ ἑξῆς·

Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, (Μαΐου 21).
Θεοδόσιος ὁ Μέγας, (Ἰανουαρ. 17).
Θεοδόσιος ὁ Νέος, (Ἰουλίου 29).
Μαρκιανός, (Φεβρουαρίου 17).
Λέων ὁ Μέγας, (Ἰανουαρ. 20).
Ἰουστῖνος, (Νοεμβρίου 15).
Ἰουστινιανός, (Αὐγούστου 2) καὶ
Κωνσταντῖνος ὁ Νέος, (Σεπτεμβρίου 3) [3].

Τίς δὲ ἔστιν ὁ ἐν Δαφνίῳ ἅγιος οὗτος Βασιλεύς; ὡσαύτως ἀγνοοῦμεν· οὐδόλως δέ, ἢ μᾶλλον δυσκόλως δεχόμεθα ὅτι ἐστὶν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, καθόσον οὗτος πάντοτε σχεδὸν εἰκονίζεται κρατῶν τὸ ξύλον τοῦ τιμίου Σταυροῦ μετὰ τῆς Μητρὸς αὐτοῦ Ἑλένης.

Ἔστιν ἆράγε ἡ εἰκὼν Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, οὗτινος ἐν τῇ ἐν τῷ νάρθηκι ἐπιγραφῇ ἀναφέρονται οἱ δύο υἱοὶ Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος; [4] ὡσαύτως ἀγνοοῦμεν [5].

[1] Κωνστ. Πορφ. περὶ Βασιλείου τάξεως. Ἔκδ. Βόννης σ. 25.

[2] Οὕτως ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ μέχρι τινος ἐσώζετο ἡ εἰκὼν τοῦ Αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (959—963), θεωρουμένου ὡς ἱδρυτοῦ τῆς Μονῆς, καὶ ἣν οἱ ἐκεῖ μοναχοὶ ὡς ἐφθαρμένην καὶ παλαιὰν ἐκάλυψαν δι' ἀσβέστου! Ἰχνογραφίαν τούτου ἰδὲ Γ. Κρέμου Φωκικὰ τόμ. Β' σ. 37—40.

[3] Κατὰ τὸν Συναξαριστὴν πιθανῶς οὗτός ἐστιν ὁ τέταρτος υἱὸς τοῦ Βασιλέως Ἡρακλείου. Τόμ. Α'. Σεπτεμβρίου Γ'. σ. 13 σημ. 2.

[4] Ἰδὲ περὶ τούτων ὅσα ἐν σελ. 40 καὶ ἐφεξῆς εἴπομεν.

[5] Πιθανῶς ἡ εἰκὼν αὕτη ἐστὶν ἔργον τοῦ ιε'. αἰῶνος, ἤτοι τῶν ἀπὸ τῶν Λατίνων τὴν Μονὴν κατασχόντων (1453) ὀρθοδόξων Μοναχῶν πρβλ. σ. 55.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ δυτικοῦ τοῦ Ναοῦ τοίχου, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν φραγκικῶν τοίχων, παρετηρήσαμεν ὡσαύτως ἴχνη ἁγίων ἐφ' ὑγροῖς, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἡ αὐλὴ αὕτη τὸ πάλαι ἦν ἐστεγασμένη.

Κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους τούτου, ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισεν ὅπως προβῇ εἰς ἐπισκευὴν τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου· αἱ ὑπὸ τῆς γενικῆς ἐφορίας τῶν Ἀρχαιοτήτων ὅμως διενεργηθεῖσαι ἐπισκευαί, οὕτω ΣΚΑΙΩΣ καὶ ΧΥΔΑΙΩΣ ἐγένοντο, ὥστε ΑΚΡΙΒΩΣ τούτων ΕΝΕΚΑ ἐπῆλθεν ἡ γενικὴ τοῦ οἰκοδομήματος χαλάρωσις καὶ ἀνεπανόρθωτος συμφορά. Ὅπως δὲ μὴ δόξωμεν ταῦτα ἁπλῶς ἐκ κακῆς ὑπολήψεως λέγοντες, ἀναφέρομεν ὧδε τὰ κατὰ τὰς διενεργηθείσας ταύτας ἐπισκευάς· κατὰ ταύτας ἀνεξετάστως ἀφήρεσαν πάσας τὰς κεράμους τῆς στέγης! καὶ τὰ ἀρχαιότατα ταύτης ὑποχρίσματα! ἅτινα συνεκράτουν τὴν στέγην καὶ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ! ἀντικατέστησαν δὲ ταύτας διὰ κεράμων, πολλῷ τῶν ἀφαιρεθεισῶν εὐτελεστέρων καὶ εὐθραυστοτέρων! ὡσαύτως ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιστημονικῆς προσοχῆς ἀντικατέστησαν τὰς κεράμους τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ κωδωνοστασίου! μὴ δυνηθέντες δὲ νὰ ἐπαναφέρωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν σχῆμα, ὅλως ἀδεξίως καὶ ἀτέχνως διήρεσαν αὐτοὺς εἰς τέσσαρα κεκυρτωμένα καὶ πεπιεσμένα μέρη!! τὸν ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου μάλιστα θόλον, ἀπὸ ὡραίου ἡμικυκλικοῦ θόλου, εἰς **τετραγωνικὸν** μετέβαλον ἐπιστέγασμα!!! Τὰς ἰσομεγέθεις θυρίδας τοῦ τυμπάνου τοῦ θόλου περιέφραξαν ἀνίσως! αὐτὸ δὲ τὸ ἀρχαῖον τοῦ θόλου τύμπανον ἐπέχρισαν καὶ ἐχρωμάτισαν!!! Ἀρχαίας δι' ἀκίδος ἐπιγραφὰς παρέβλαψαν! μικρὰς μονοθύρους θυρίδας, δι' ὧν ἐφωτίζετο ἡ διὰ κοχλίου εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ναοῦ ἄνοδος, ὡς καὶ ἑτέραν θυρίδα παρὰ τοὺς τάφους τῶν De La Roche, ἀντὶ ΡΗΓΜΑΤΩΝ ἐκλαβόντες, ἐνετείχισαν καὶ ἐπέχρισαν!!! τὴν θύραν τοῦ φραγκικοῦ πύργου ἄνευ λόγου ἐνετείχισαν, ἀρχαιότερον πρὸς τοῦτο διάζωμα τῆς αὐλῆς καταστρέψαντες! Τὴν ἄνω ἐπὶ τοῦ δώματος δυτικὴν τοῦ ναοῦ πλευράν, ἐφ' ἧς μεγάλαι σπουδαὶ καὶ μελέται καταβάλλονται πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀρχικῆς τοῦ ναοῦ προσόψεως, ταύτην ἐκάλυψαν, δι' ἀσβέστου καὶ ἄμμου ἐπιχρίσαντες!!! τὸν ἐπὶ τῆς παραστάδος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῇ 22 Μαΐου ἀποκαλυφθέντα Αὐτοκράτορα, ὡς καὶ τοὺς πλησίον τοίχους, οὓς προὐτιθέμεθα ἀκριβῶς ὅπως ἐξετάσωμεν[1], μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν

[1] «Ν. Ἐφημ.» 24 Μαΐου 1888.

ἡμῶν ἐκ ταξειδίου, ὅπερ τῇ Ὑψηλῇ Διαταγῇ τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης ἀνὰ τὸ Κράτος ἐποιοῦμεν, ἀντὶ οὗτοι νὰ ἐρευνήσωσιν, ἢ ν' ἀφίσωσιν ὡς εἶχεν, ἐκάλυψαν διὰ παχέος ἐπιχρίσματος !!! ἐλάχιστον μέρος τῆς εἰκόνος ἐλεύθερον ἀφίσαντες !!!

Τὰ ὡραιότατα κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἀντὶ τεχνητῶς νὰ ἐπιδιορθώσωσι, ταῦτα βαρβάρως ἐπέχρισαν καὶ ἐκάλυψαν ! ! ! Ἐν γένει δὲ, αἱ λόγῳ ἐπισκευῶν εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην Μονὴν ἐπελθοῦσαι καταστροφαὶ ἀληθῶς οὔτε λέγονται, οὔτε περιγράφονται ! ! Διὰ τοῦτο, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἀτυχῶν τούτων ἐπισκευῶν, διεκηρύξαμεν [1] ὅτι, αἱ ἀρξάμεναι ἐπισκευαὶ οὐκ εἰσὶν αἱ δέουσαι ἐπισκευαί· εἰς τὴν διακήρυξιν ὅμως ἡμῶν ταύτην ἐλαχίστη, ἢ μᾶλλον ΟΥΔΕΜΙΑ προσοχὴ ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ἐδόθη· ὅτε δὲ εἴδομεν συντελουμένας τὰς πλείστας τῶν ἀνωτέρω καταστροφῶν ἐκ νέου καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀρκοῦσι πλέον αἱ ἐπισκευαὶ τοῦ Δαφνίου,» διεκηρύξαμεν [2], ὅτι μεγαλειτέρα **γελωτοποίησις** εἰς τὸ γηραιὸν τοῦτο τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης μνημεῖον δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ τῶν διενεργουμένων ἐπισκευῶν· εἰς τὴν ἄφευκτον δὲ καταστροφὴν τοῦ ναοῦ ἀφορῶντες, δημοσίως τοὺς ἁρμοδίους παρεκαλοῦμεν ὅπως αἱ ἐπισκευαὶ μείνωσιν **ἕως ἐδῶ**· καὶ εἴθε νὰ ἔμενον· ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν ἔμειναν, ἀλλὰ ἀτυχῶς καὶ πάλιν δὲν εἰσηκούσθημεν, καὶ οὕτως ἐπῆλθε τὸ ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων οἱονεὶ ἐπιζητούμενον **μοιραῖον τέλος.**

1889. Καίτοι δὲ οὐπώποτε τὸ **κρήγυον** τῇ ἱερᾷ ταύτῃ Μονῇ ἐπαυσάμεθα λέγοντες, οὐχ ἧττον **μάντεις κακῶν**, ὡς μὴ ὤφελε, ἐγινόμεθα· τῇ 10 Ἰανουαρίου, τῇ 6 1/2 π. μ. [3] σεισμὸς ἐπελθὼν, καὶ ἐκ τῶν ἀνηλεῶν κτυπημάτων τῶν ἐργατῶν, ἐκ τῶν ἀδεξίων καὶ ἀτέχνων ἐπισκευῶν, τῆς ἀφαιρέσεως τῶν κεράμων τῶν ἀρχαίων ὑποχρισμάτων κτλ. ὅλως ἐξησθενημένον καὶ διατεταραγμένον τὸ οἰκοδόμημα εὑρὼν, μεγάλην καταστροφὴν ἐπήνεγκε τῷ τε ναῷ καὶ τοῖς ψηφοθετήμασι· κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦτον εἰς ἀναρίθμητα μέρη διερράγη ὁ θόλος!! ὅπερ δὲ μέγιστον, ΚΑΤΕΠΕΣΕ μέγα μουσειακὸν τμῆμα τοῦ Παντοκράτορος ! ! ! Ἀντὶ πάσης ἄλλης τότε διακηρύ-

[1] «Ν. Ἐφημερίς» 25 Νοεμβρίου 1888.

[2] «Ν. Ἐφημερίς» 7 Δεκεμβρίου 1888.

[3] «Ν. Ἐφημερίς» 11 Ἰανουαρίου 1889.

ξεως ἐδημοσιεύσαμεν [1] ὅ,τι ποτὲ εἰς ὁμοίαν περίστασιν ὁ Γάζης Προκόπιος ἔγραψεν ἐν τῇ μονῳδίᾳ αὐτοῦ, περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, παθούσης ὑπὸ σεισμοῦ [2]· καὶ ταῦτα ἐνῷ ἐν Βυζαντίῳ τοσαύτη φροντὶς κατεβάλλετο ὑπὲρ τῆς λαμπρᾶς συντηρήσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας! Μετὰ δύο ἡμέρας τῇ 12 Ἰανουαρίου, ὥρᾳ 1,30′ π. μ. ἕτερος σεισμὸς περὶ τὰ 3″ διαρκέσας [3] νέας ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου ἐπήνεγκε καταστροφάς.

Κατὰ τοὺς σεισμοὺς τούτους, πλὴν τῆς μεγάλης καταστροφῆς τοῦ θόλου, ὁ κυρίως μύαξ ἐσωτερικῶς διερράγη εἰς πλεῖστα μέρη, ἐξωτερικῶς δὲ ἔτι πλέον ἐχωρίσθη τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος, τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς Προθέσεως διεσχίσθη, ἡ ἐν τῷ κυρίως Ναῷ μεγάλη δυτικὴ ἐντοίχισις μεταξὺ τῶν δύο ὑπὸ τὸν θόλον παραστάδων ἀπεχωρίσθη καθ' ὁλοκληρίαν τῆς μιᾶς ἰδίως παραστάδος, ἡ ἀψίς, ἔνθα τὸ ψηφοθέτημα τοῦ ἁγίου Ἀκινδύνου, ἀπεχωρίσθη τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος· ὡσαύτως καὶ ἡ ἀπέναντι ἀψίς, ἔνθα τὸ ψηφοθέτημα τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου· ἅπασα ἡ ἀριστερὰ παραστὰς τοῦ νάρθηκος διερράγη ὡσαύτως, πολλὰ μέρη τοῦ νάρθηκος καὶ ἰδίᾳ τὸ ἀριστερὸν ἔπαθε σπουδαιοτάτας καὶ ἀνεπανορθώτους ἴσως βλάβας, τὰ ἐπὶ τῆς στέγης κελλία καὶ ἰδίᾳ τὸ δεξιὸν διεσχίσθη καθ' ὁλοκληρίαν, τὸ τύμπανον τοῦ θόλου διερράγη εἰς πλεῖστα μέρη μέχρι τῆς βάσεως αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄνω μέρος τοῦ κωδωνο-

[1] «Ν. Ἐφημερὶς» 13 Ἰανουαρίου 1889.

[2] «Ἦν,» λέγει, «καὶ συμφορὰ συμφορᾶς καὶ πάθος πάθους, καὶ λύπη λύπης, καὶ οἰμωγὴ οἰμωγῆς, καὶ θρῆνος θρήνου μείζων τε καὶ ἀργαλεώτερος. καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῶν παθημάτων, ὅσα καὶ βίβλοι καὶ μνῆμαι φέρουσι πόλεων κατασκαφάς, ναῶν ἐρημώσεις, οἰκιῶν ἐρειπώσεις, ἀγαλμάτων συμπτώσεις, μεταναστάσεις, ἀπαγωγάς, αἰχμαλωσίας, ἔγνωμέν τε καὶ οἴδαμεν. Εἴδομέν τε ἃ οὐκ ἂν ἠλπίσαμεν, οὐκ ἂν προσεδοκήσαμεν, οὐκ ἂν εἰς νοῦν ποτε ἀνετυπώσαμεν, καὶ οὗ μεῖζον οὐκ ἦν κακὸν ἢ ἰδεῖν ἢ ἀκοῦσαι, καὶ οὗ προαποθανεῖν πᾶς ἂν ηὔξαιτο· τί τοῦτο; τὸν κόσμον ἡμῶν, τὸν οὐρανὸν ἡμῶν, τὸν ἥλιον, τὴν σκέπην, τὴν καταφυγήν, τὴν ἐλπίδα, τὴν μόνην ψυχαγωγίαν, τὴν μόνην ἀντίληψιν, τὸ ἔρεισμα, τὸ ἱλαστήριον, τὸν περικαλλῆ Ναόν, τὸν ἀσύγκριτον οἶκον, ὃν ᾠκοδόμησεν ἡ Σοφία ἐπὶ τῷ ἑαυτῆς ὀνόματι . . . . ὁ διώνυμος ἔπεσε . . . . ὢ! τοῦ πάθους! ὢ! τῆς συμφορᾶς! ὢ! τοῦ μεγέθους τῶν κακῶν! ὢ! τῆς Ἰλιάδος! καὶ οὐκ ἂν τὴν γλῶσσαν ἐνδάκοι, ὥστε μὴ εἰπεῖν;» Προκόπ. Γάζ. ἐν τῇ Πατρολογ. Migne, τόμ. Γ′, 2840.

[3] «Ν. Ἐφημερὶς» 13 Ἰανουαρίου 1889.

στασίου καὶ ἐν γένει ἡ στέγη τοῦ Ναοῦ ἔπαθε συμφορὰν ὅλως ἀνεπανόρθωτον. Ἐκ δὲ τῶν μουσειακῶν, πλὴν τοῦ πεσόντος μεγάλου τμήματος ἐκ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ Παντοκράτορος, κατέπεσον μέρος τῆς Πλατυτέρας, τμῆμα τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, μέγα τμῆμα τῆς ἑτοιμασίας τοῦ θρόνου ὑπεράνω τῆς ἁγ. Τραπέζης, τμῆμα τοῦ ἀπαραμίλλου ψηφοθετήματος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τμῆμα τῆς Βαϊοφόρου, τμῆμα τῆς ἱερᾶς Μεταμορφώσεως, τμῆμα τοῦ ἁγίου Εὐγενίου, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, καὶ πλῆθος ἑτοιμορρόπων ψηφίδων καὶ ὑποχρισμάτων [1]. ΜΕΤΑ **τὴν ἐπελθοῦσαν φρικαλέαν ταύτην καταστροφὴν** τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐσχημάτισεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Ε. Τσίλλερ, Α. Μπαίρα καὶ Ν. Γαζῆ, ὅπως αὕτη προτείνῃ τίνα τὰ ληφθησόμενα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Ναοῦ [2], μετεκαλέσατο δὲ ἐξ Ἰταλίας τὸν μουσειογράφον κ. Νοβέλλη [3] πρὸς ἐπιδιόρθωσιν **τῶν ἀθεραπεύτους βλάβας ὑποστάντων ψηφοθετημάτων** !!! [4] καὶ ὃς ἀνεχώρησεν ἄπρακτος [5].

Ταῦτα περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὸ περὶ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ περικαλλεστάτου τούτου τῆς χριστιανικῆς τέχνης Βυζαντιακοῦ Ναοῦ.

[1] Ἀτυχῶς μετὰ τὸν σεισμόν, ὡς ἐπληροφορήθημεν, ἐγένετο εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου στρατιωτικὸς περίπατος· τῶν στρατιωτῶν δ' ἕκαστος ἀπεκομίσατο ὅσα ἂν ἤθελε τεμάχια τῶν καταπεσόντων ψηφοθετημάτων· ἕτερα, ὡς καὶ κατὰ τὸν σεισμὸν τῆς 15 Αὐγούστου 1886, ἐντὸς σάκκων (!!!) μετηνέχθησαν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, καὶ ἄλλα, ὡς ἄχρηστα, ἐρρίφθησαν ἔξω ἐν ταῖς αὐλαῖς τῆς Μονῆς !!.

[2] «Ν. Ἐφημερὶς» 4 Φεβρ. 1889. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἐφημερίδα ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη προὔτεινεν α) ὅπως ἐπιδιορθωθῇ τὸ ἐπικάλυμμα τῆς *ταράτσας* καὶ ἀποκλεισθῇ ἡ διὰ ταύτης εἰσροὴ τῶν ὑδάτων ἐν τῷ ναῷ, β) ὅπως *ἐπιδιωχθῇ* ἡ στερέωσις τοῦ *μουσαϊκοῦ* ἐπὶ τῶν θόλων, δι' ἐγχύσεως γύψου ἐπὶ τῶν ῥηγμῶν αὐτοῦ, ἐκτελουμένης καὶ τῆς ἐργασίας ταύτης μετὰ πολλῆς ὑπομονῆς καὶ τέχνης. Τί ἄλλο δὲ ἡμεῖς πρὸ ἓξ ἤδη ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ 1883 προὐτείνομεν καὶ ἐλέγομεν;

[3] «Ν. Ἐφημερὶς» 19 Φεβρουαρίου 1889.

[4] Ἐκ τῶν Βουλευτῶν συμπαθῇ ἐν τῇ Βουλῇ ὑπὲρ τῶν παθημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου ἧρατο φωνὴν ὁ ἐκ Κεφαλληνίας βουλευτὴς κ. Γ. Τυπάλδος Κοζάκης.

[5] «Ἀκρόπολις» 13 Ἀπριλίου 1889.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν τῶν Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων περίοδον. Ὅπως δὲ ἀκριβέστερον τὴν περίοδον ταύτην, καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ναοῦ κατανοήσωμεν, προτάσσομεν γενικά τινα περὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν περιόδων τῶν Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων.

Τὰ Χριστιανικὰ οἰκοδομήματα διαιροῦνται εἰς τρεῖς μεγάλας ἀρχιτεκτονικὰς περιόδους τὰς ἑξῆς·

Περίοδος Α΄.

Κατὰ τὴν πρώτην ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων περίοδον, ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ **δ΄** μέχρι τοῦ **στ΄** αἰῶνος [1], πάντες οἱ Χριστιανικοὶ Ναοὶ ἔφερον τὸν τύπον τῶν Βασιλικῶν, αἵτινες ἦσαν ἐπιμήκη οἰκοδομήματα (Ναοὶ δρομικοί) [2], διὰ δύο σειρῶν κιόνων εἰς τρία κλίτη, ἢ διὰ τεσσάρων σειρῶν κιόνων, εἰς πέντε κλίτη διαιρούμεναι, ἀπέληγον δὲ εἰς εὐρὺν ἡμικυκλικὸν μύακα, ὡς ἐν τῇ παρεντιθεμένῃ κατόψει τῆς ἐν τῇ Μεγάλῃ Χώρᾳ [3], παρὰ τὸ Ἀγρίνιον μεσαιωνικῆς Βασιλικῆς καταφαίνεται·

[1] Τὴν πρὸ τοῦ δ΄ αἰῶνος ἐποχὴν δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν, καθόσον ἡ Ἐκκλησία διωκομένη, ὡς ἑταιρία ἀθέμιτος (collegium illicitum), καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν κρυπτομένη εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν οἴκων, εἰς τὰ σκότη τῶν κατακομβῶν ἢ εἰς τὰ βάθη τῶν σπηλαίων, δὲν ἠδύνατο δημοσίᾳ ὅπως ἔχῃ ἴδια τῆς λατρείας αὐτῆς οἰκοδομήματα.

[2] Κώδ. περὶ τῶν κτισμ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔκδ. 1729, σ. 30.

[3] «Ἑβδομάς», 1886

Ἐκλήθησαν δὲ Βασιλικαί, τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἀπὸ τῆς Ἀθήνησι *Βασιλείου Στοᾶς*, ἣν ὁ Παυσανίας δεξιᾷ τοῦ Κεραμεικοῦ τίθησιν[1], καὶ ἐν ᾗ ὁ ἄρχων Βασιλεὺς ἐκαθέζετο τῷ λαῷ ἀπονέμων τὸ δίκαιον.

Ἐκεῖ δέ, ἔνθα τὸ πάλαι ὁ ἄρχων Βασιλεὺς ἐκαθέζετο, ἐτέθη ἡ ἁγία Τράπεζα, καὶ ὑπ' αὐτήν, κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ ὑπόγειον κρύπτην, βραδύτερον δέ, ὡς μέχρι τῆς σήμερον, ὑπὸ τὴν πλάκα τῆς ἁγίας τραπέζης ἐτίθεντο τὰ ἱερὰ τῶν μαρτύρων λείψανα, πρὸς οὓς κυρίως οἱ πρῶτοι Χριστιανικοὶ Ναοὶ ἀφιεροῦντο, ἐφ' ᾧ οὗτοι καὶ ΜΑΡΤΥΡΙΑ (Memoriæ martyrum) ἐκαλοῦντο[2]. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐπὶ τῆς στέγης ἐδέσποζε τὸ ξύλον [Ναοὶ ξυλόστεγοι καὶ ξυλότρουλλοι][3]·

[1] «Πρώτη δὲ ἔστιν ἐν δεξιᾷ καλουμένη στοὰ Βασίλειος, ἔνθα καθίζει Βασιλεὺς ἐνιαυσίαν ἄρχων ἀρχὴν καλουμένην βασιλείαν.» Ἀττικ. κεφ. γ'. Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον τῆς Βασιλείου Στοᾶς ἱδρύθησαν ἐν Ῥώμῃ τελειότερα τοιαῦτα ἀρχιτεκτονικὰ οἰκοδομήματα φυλάξαντα τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ὄνομα «Basilica»· καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ «Βασίλειος Στοὰ» ἐκαλεῖτο ἐν Βυζαντίῳ τὸ καθίδρυμα, ἔνθα ἐδίκαζον οἱ δικασταί. Νεαρ. 28, κεφ. γ'.

Μεταξὺ τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἀσχολουμένων, μεγάλη ὑπάρχει διαφωνία, ἐὰν αἱ Χριστιανικαὶ αὗται Βασιλικαὶ ἐμορφώθησαν ἐκ τῶν ἐθνικῶν τούτων στοῶν, ἢ ἐξ ἄλλων τοιούτων ἀρχαιοτέρων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἀλλαχοῦ οἰκοδομημάτων· ἰδὲ Lübke Kunstgesch. Stuttgart. 1879, τόμ. I, σ. 242· καὶ ἐν γένει περὶ τῶν Βασιλικῶν Στοῶν ἰδὲ F. von Quast, Die Basilika der Alten. Berlin. 1845. A. Zestermann, Die antiquen u. die christlichen Basiliken. Leipzig. 1847. J. A. Messmer. Uber den Ursprung die Entwicklung u. Bedeutung der Basilika in der christlichen Baukunst. Leipzig. 1854. W. Weingärtner. Ursprung u. Entwicklung des christlichen Kirchengebäudes. Leipzig. 1858. O Mothes. die Basilikenform bei den Christen der ersten Jahrhunderte. Leipzig. 1865. F. Reber. Die Urform der röm. Basilika, in den Mitth. der Centr. Comm. zu Wien, 1869 Guttensohn. u. Knapp. Die Basiliken Roms. Bunsen. Die Basiliken des christlichen Roms.

[2] Εὐσέβ. ἐν Βίῳ Μεγάλου Κωνσταντίνου, βιβλ. Γ, κεφ. 48. Ἐντεῦθεν καὶ τὸν Ναόν, ὃν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ᾠκοδόμησεν, ὠνόμασε *Μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος*, ὡς τοῦ Σωτῆρος πρώτου καὶ ἁγιωτάτου Μάρτυρος ὑπάρξαντος, *Ἀποστολεῖα* δὲ καὶ *Προφητεῖα* ἐκαλοῦντο οἱ Ναοί, οἱ ἀφιερωμένοι πρὸς τιμὴν τῶν Ἀποστόλων ἢ τῶν Προφητῶν. Σωζόμ. Ἐκκλ. Ἱστορ. θ', 10. Siegel, Handbuch der Christlich=Kirchlichen Alterth. τόμ. II, σ. 386.

[3] Κωδ. περὶ τῶν κτισμ. τῆς Κωνσταντ. ἔκδ. 1729, σ. 30, 36, 58.

ὁ θόλος ἦν σπάνιος, καὶ κυρίως χρῆσις τούτου ἐγίνετο ἐπὶ τῶν Βαπτιστηρίων [1] καὶ τῶν ἐπιταφίων μνημείων [2]· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων τούτων, οὗτος ἦν χθαμαλώτατος, ἐσωτερικῶς σχηματίζων ἡμισφαίριον, ἐνῷ ἐξωτερικῶς μικρὸν μόλις τμῆμα τούτου ἐφαίνετο [3].

[1] Lenoir τόμ. II, σ. 102—103, 291.

[2] A. Springer. Textbuch zu den kunsthist. Bilderbogen, σ. 98.

[3] α'. *Ἀρχαῖαι Βασιλικαί.* Ἐν Ῥώμῃ. Τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου θεμελιωθεῖσα, κατὰ δὲ τὸν ιε' αἰῶνα ἐκ νέου ἀνεγερθεῖσα. Τοῦ ἁγίου Παύλου, ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως (fuori le mura) ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ Ὀνωρίου τῷ 386 ἱδρυθεῖσα. Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος. Τῆς S. Sabina. S. Maria Maggiore. S. Maria in Cosmedin. S. Giovanni in Laterano. S. Lorenzo. S. Agnese. S. Pietro in Vincoli κτλ.

Ἐν Ῥαβέννῃ. Ἡ τοῦ S. Apollinare in Classe, περὶ τὰ μέσα τοῦ ς' αἰῶνος ἱδρυθεῖσα. Τοῦ S. Apollinare nuovo, τὸ πάλαι S. Martinus in coelo aureo.

Ἐν Ἀνατολῇ. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐγερθεῖσα Βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Τάφου. Ἡ ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἑλένης ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικὴ τῆς Θεοτόκου. Αἱ ἐν Ἀφρικῇ Βασιλικαὶ τοῦ ἐπισκόπου Reparati ἐν Orléansville, τῷ 325 οἰκοδομηθεῖσα, ἡ ἐν Tefaced, ἡ ἐν Deir-Abu-Fâneh, καὶ αἱ ἐν τῇ κεντρῴᾳ Συρίᾳ, ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ ς' αἰῶνος ἱδρυθεῖσαι Βασιλικαὶ ἐν Haurân, Aleppo, Ἀντιοχείᾳ, Ἀπαμαίᾳ κτλ. πρβλ. Lübke. Kunstgesch. ἔκδ. 1879, τόμ. Ι', σ. 245—252. Ant. Springer. Leipzig 1881. Textbuch. σ. 93, 96, 100. Bucher. Kunstgesch. σ. 103, 104, 110. Ἀρχαία τοιαύτη Βασιλικὴ ἐν Ἑλλάδι ἐστὶ καὶ ἡ ἐν Χαλκίδι Βασιλικὴ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἥτις, ὡς ἐκ τῶν Ῥαββινικοῦ ῥυθμοῦ κιονοκράνων αὐτῆς μετὰ τῶν μεγάλων φυλλωμάτων καὶ τοῦ μονογράμματος «Ἰησοῦς Χριστὸς» καταφαίνεται οὐκ ἔστιν ἔργον τῶν Φράγκων, ὡς ἄλλοτε εἴπομεν ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» («Ἑβδομὰς» 1884, σ. 267, 268), ἀλλά, δευτέραις μελέταις πειθόμενοι, τοῦ ς', ἴσως δὲ καὶ τοῦ ε' αἰῶνος, ἣν ὅμως οὐσιωδῶς οἱ Φράγκοι κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα ἀνεκαίνισαν. Κατὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦτον τῶν ἀρχαίων Βασιλικῶν ἀνηγέρθη καὶ ἡ ἐν Μονάχῳ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Βονιφατίου, καὶ Ἀθήνησιν ὁ καθολικὸς ναὸς Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

β'. *Πρῶτα θολωτὰ Χριστιανικὰ οἰκοδομήματα.* Ἐν Ῥώμῃ. Πρὸ τῆς «Porta Pia» ἡ S. Constanza, ἐπιτάφιος ναὸς ἐν ᾧ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας κατέθηκε τὸ σῶμα τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς Κωνσταντίας. Τὸ Βαπτιστήριον τοῦ Λατεράνου S. Stefano rotondo. Ἐν Ῥαβέννῃ. Τὸ ὀκτάπτερον βαπτιστήριον S. Giovanni in fonte, ἱδρυθὲν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς Ε' ἑκατ. Ὁ ἐπιτάφιος ναὸς τῆς «Galla Placidia», ἀδελφῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Ὀνωρίου, περὶ τὸ 440 ὑπ' αὐτῆς ἐν σχήματι Σταυροῦ ἱδρυθείς, νῦν δὲ S. Nazario e Celso. Ὁ S. Vitale (528—547). Ὁ τάφος τοῦ Θεοδωρίχου, νῦν S. Maria della Rotonda, ἔχων μονόλιθον θόλον

Περίοδος Β'.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιόδῳ, τῇ κατά τινας μὲν ἀπὸ τοῦ **στ'—η'** αἰῶνος [1], κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ τοῦ **ε'—ια'** αἰῶνος [2] ἐκτεινομένῃ, ὁ θόλος, ὅστις ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ ἦν σπάνιος· ἤδη καθίσταται τὸ κύριον τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων γνώρισμα.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ, ἕνεκα τῶν θαμινῶν πυρκαϊῶν, αἱ τέως ξύλινοι στέγαι ἀντικαθίστανται διὰ πλίνθων, πανταχοῦ δὲ ἐπὶ τῆς στέγης ἐπικρατεῖ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σύστημα τοῦ θόλου, [Τροῦλλος], ὅτε καὶ αἱ πρῶται γίνονται ἀπόπειραι τῆς ἐξωτερικῆς ἡμισφαιρικῆς ἐξάρσεως τούτου, διὰ χθαμαλῶν καὶ συνεχῶν ἀντηρίδων ὑποβασταζομένου.

Ἄριστον ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοδόμημα τῆς περιόδου ταύτης ἐστίν, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τοῦ ἁγίου Σεργίου καὶ Βάκχου [3], ὅστις, μικρὸν πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ἱδρυθεὶς [4], ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα τοῦ κατὰ τὰ ἔτει 532—537 [5] ἱδρυθέντος ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, ὅτε μετὰ 563 ἐτῶν συνεχῆ ἀρχιτεκτονικὴν μελέτην τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἐν ὑπαίθρῳ (sub divo) θόλου τοῦ Πανθέου (26 π.Χ.), πρὸς τιμὴν τοῦ ἐν Βυζαντίῳ Ἑλληνισμοῦ, (Ἀνθέμιος. Ἰσίδωρος) ἐλύθη τὸ μέγα τοῦτο ἀρχιτεκτονικὸν ζήτημα, τῆς ἐπὶ τεσσάρων μόνον πενσῶν ἀναπετάσεως τοῦ μεγίστου τούτου τῶν Χριστιανικῶν θόλων, 34 μέτρων

34 ποδῶν διαμέτρου. Ἐν Μιλάνῳ. Ὁ S. Lorenzo, ἱδρυθεὶς πιθανῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος. Ἐν Νεαπόλει. Ὁ ναὸς τῆς S. Maria Nocera de Pagani, καὶ ἐν Esra τῆς Συρίας, ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου (510). Περὶ τῶν πρώτων τούτων θολωτῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων ἰδέ, Lenoir, τόμ. I. σ. 291, 234, 235. Lübke. Kunstgesch, τόμ. I. σ. 247, 249, 250, 251. A. Springer. Textbuch, σ. 98. Bucher. Katech. der Kunstgeschichte. σ. 106. Kraus. Real-Encykl. der Christl. Alterthümer. «Basilika, Centralbauten».

[1] Pulgher. Les églises Byzant. σ. 6.

[2] Couchaud Choix d' églises Byzantines, σ. 3.

[3] Νῦν «Κjουτζοὺκ ἅγια Σόφια», Πασπάτη. Βυζαντιναὶ Μελέται. 1877 σ. 332· περὶ τοῦ ναοῦ τούτου πρβ. Palgher, σ. 15, pl. II. καὶ III. Lenoir, τόμ. I, σ. 291—292, 321, planche 26.

[4] Προκόπ. βιβλ. I. κεφ. 4, πρβλ. καὶ Pulgher σ. 15. pl. II. III.

[5] Lübke. Kunstgesch. τόμ. I. σ. 255.

διάμετρον ἔχοντος. Ἐν τῇ κατασκευῇ δὲ τῶν θόλων εἰς δύο τινὰ κυρίως οἱ ἀρχιτέκτονες [1] προσεῖχον, τὸ μὲν ὅπως οὗτοι ὡς οἷόν τε ἐλαφροὶ καὶ οἱονεὶ ἀπ' οὐρανοῦ ἐξημμένοι σφαιροειδῶς ὑπεράνω τῆς στέγης τοῦ Ναοῦ ἀνίπτανται [2], τὸ δὲ ὅπως οὗτοι, σύμβολον τοῦ οὐρανοῦ [3] καὶ τοῦ θριάμβου [4] τοῦ νέου θρησκεύματος ὑπάρχοντες, ἐκ παντὸς τρόπου, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ σκοτεινοῦ τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος, λαμπροὶ καὶ φεγγοβόλοι ὦσι [5]. Ὁ Ναὸς οὗτος τῆς ἁγίας Σοφίας ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ δημιουργεῖ σχολὴν νέαν, καὶ ἀρχιτεκτονικὸν ῥυθμὸν ὅλως νέον, ὅστις ἀπὸ τῆς πόλεως τοῦ Βυζαντίου, ἐν ᾗ τὸ τελειότατον ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοδόμημα τοῦ ῥυθμοῦ τούτου ἠγέρθη, καὶ ὁ ῥυθμὸς οὗτος Βυζαντιακὸς ῥυθμὸς ὑπὸ πάντων ἐκλήθη [6].

[1] Τούτους ὁ Προκόπιος καλεῖ «μηχανοποιούς» καὶ «σοφούς». Περὶ κτισμ. Α. σ. 176, 6· σ. 177, 18· σ. 180, 3, 12· σ. 175, 11· τὴν δὲ ἀρχιτεκτονικήν, «σοφίαν μηχανικήν», «ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένῃ μηχανικῇ». Α. σ. 174, 2· πρβλ. καὶ Κωδ. Περὶ τῆς ἁγ. Σοφίας, σ. 175, 18, ἔνθα τοὺς ἀρχιτέκτονας καλεῖ «μαΐστορας μηχανικούς.»

[2] Οὕτω περὶ τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ἀναφέρει ἡμῖν ὁ Προκόπιος· «τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθης πανεστηκυῖά τις σφαιροειδὴς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον· δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερρᾶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἑστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῇ *ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένη καλύπτειν τὸν χῶρον*». Περὶ κτισμ. Α. σ. 176—177.

[3] Κατὰ ταύτην τὴν συμβολικὴν ἔννοιαν ἐν τῇ βάσει τοῦ θόλου τῆς Μονῆς Καισαριανῆς ἀναγινώσκομεν· «[Οὐρανὸς πολύ]φωτος ἡ Ἐκκλησία ἀνεδείχθη ἅπαντας φωταγωγοῦσα τοὺς [π.στούς, ἐν ᾧ ἑστῶτες κραυγάζομεν· τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον, Κύριε»]. Ὅρα Εὐχολ. ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν Ἐγκαινίων.

[4] Lenoir. Archit. Monast. τόμ. Ι', σ. 254, 256.

[5] Προκ. περὶ κτισμ. σ. 175—177.

[6] Κατὰ τὸν Κωδινόν, ἅπασα ἡ οἰκοδομὴ τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ἐκτίσθη διὰ ζωμοῦ κριθῆς καὶ φλοιῶν πτελέας (κοιν. φτιλ̲ιά λατ. ulmus campestris γαλλ. Orme.) «ἡ δὲ κριθὴ ἵστατο βράζουσα εἰς κακάβους εὐμεγέθεις, καὶ τὸν ζωμὸν αὐτῆς ἐμίγνυον μετὰ τοῦ ἀσβέστου καὶ τοῦ ὀστράκου. Ἀντὶ δὲ ὕδατος αὐτοῖς ὑπῆρχεν ὁ ζωμὸς τῆς κριθῆς χλιαρός, ἔκοπτον δὲ καὶ τοὺς φλοιοὺς τῆς πτελέας, καὶ ἐμίγνυον μετὰ τοῦ ἀσβέστου καὶ ἐποίουν μάζας καὶ οὔτε, ἄγαν θερμόν, οὔτε πάλιν ψυχρὸν ἐτίθουν, ἀλλὰ χλιαρὸν διὰ τὸ κολλητικώτερον εἶναι καὶ τοὺς λίθους κολλᾶν δίκην σιδήρου». Κωδ. περὶ ἁγ. Σοφ. σ. 135—136. Κατὰ δὲ τὸν Προκόπιον, οἱ λίθοι τῶν ὑπὸ τὸν θόλον πεσσῶν, οὓς καλεῖ καὶ λόφους, συνεδέθησαν διὰ μολύβδου. Περὶ κτισμ. σ. 175—178.

Εἰς τοὺς ἀμέσως ὅμως μετὰ τὸν Ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἐγειρομένους χριστιανικοὺς Ναοὺς ὁ θόλος τίθεται ἐπὶ χθαμηλοῦ τυμπάνου[1], ὅπερ ἐξωτερικῶς καλύπτει τὰ $^2/_3$ περίπου τοῦ θόλου[2], καὶ ὅπερ κυρίως χαρακτηρίζει τὴν δευτέραν τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων περίοδον, ἣν καὶ *μεταβατικὴν περίοδον* δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν, καθόσον, ἀκατασχέτου τῆς τάσεως πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ τυμπάνου τοῦ θόλου ὑπαρχούσης, τὰ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως ταύτης, μεταβαίνουσιν εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν περίοδον, ἧς κύριον γνώρισμα τὸ ὑψηλὸν τύμπανον· κατὰ τὰς δύο δὲ τελευταίας περιόδους ταύτας, ὁ θόλος ἐγείρεται ἐπὶ τοῦ τετραγώνου τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ τῆς στέγης, ἤτοι ἐπὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καλουμένων γαμμάτων[3] τῶν ἐνταῦθα παρατιθεμένων

καὶ οὕτω κληθέντων ἐκ τοῦ τρίτου στοιχείου τῆς ἀλφαβήτου Γ[4]. Ταῦτα δὲ τῆς δευτέρας περιόδου τὰ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα, ὁριστικῶς τοῦ τύπου τῶν ἀρχαίων Βασιλικῶν ἀπομακρυθέντα καὶ ἐντελῶς κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀναπτυχθεισῶν διαφόρων ἱερῶν τελτῶν διαμορφωθέντα κυρίως εἰπεῖν εἰσι τὰ αὐτοτελῆ καὶ πρωτότυπα οἰκοδομήματα τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς τέχνης.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, εἰς ὕψιστον βαθμὸν τελειότητος ἐξικνεῖται καὶ ἡ διὰ κεραμοπλαστικῆς ἐξωτερικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ναῶν διακόσμησις· πάντα ὑπὸ τῶν Πατέρων[5] ἐξηγοῦνται συμ-

[1] Τύμπανον καλεῖται τὸ περὶ τὸν θόλον ἐξωτερικὸν κυκλικὸν τείχισμα ἐφ' οὗ εἰσιν αἱ θυρίδες.

[2] Ἐκτενέστερον περὶ τῶν ἀναλογιῶν τῶν ἀρχαίων τούτων θόλων μετὰ σχήματος ἴδε ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» 1885 σ. 575. Πρβλ. καὶ «Χρόνον Ἀθηνῶν» 18 Δεκεμβρ. 1885.

[3] Lenoir. Archit. Monast. τόμ. Ι', σ. 254, 255.

[4] Ἑπομένως κατὰ τὴν μυστικὴν συμβολικὴν ἔννοιαν ὁ θόλος τοῦ Ναοῦ, σημαίνων τὸν Οὐρανὸν ἢ τὸν θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Κυρίου, οὗτος δὲ πάλιν σχηματίζεται ἐκ τοῦ στοιχείου Γ, ὑπομιμνήσκοντος τὸν ἱερὸν ἀριθμὸν τῆς μακαρίας Τριάδος, ἐπαναλαμβάνεται δὲ τετράκις, ὅπερ πάλιν ἀνακαλεῖ τὴν σεμνὴν τετρακτὺν τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν, οἵτινες ἀκριβῶς ὑπὸ τὰ τρίγωνα ταῦτα ἐσωτερικῶς (συνήθως) καὶ εἰκονίζονται.

[5] Σωφρ Ἱεροσ. ἔκδ. Mign. Τόμ. 89, σ. 3981 καὶ ἐφεξῆς. Γερμανοῦ Κωνς. ἔκδ. Mign. Ἐκκλ. Ἱστ. καὶ μυστικὴ θεωρία σ. 384 καὶ βραδύτερον· πρβλ. Συμ Θεσσ. ἔκδ. Mign. τόμ. 155, κεφ. ξϛ'—ξγ'.

ϐολικῶς, τὸ ὅλον δὲ οἰκοδόμημα τοῦ Ναοῦ ἐγείρεται ἐν βαθυτάτῃ μυστικῇ θεολογικῇ ἐννοίᾳ.

Οὕτω καὶ ἐν τῇ κατόψει τοῦ Ναοῦ, διὰ τῆς καταλλήλου διατάξεως τῶν παραστάδων καὶ τῶν κιόνων, καὶ ἐπὶ τῆς στέγης διὰ τῆς ἀνυψώσεως ὡρισμένων μερῶν ταύτης, τὰ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα σχηματίζουσι τὸν τύπον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ οἰκοδόμημα ἐγείρεται ἐν σχήματι Σταυροῦ, [οἰκοδομήματα σταυροειδῆ, σταυρωτά [1], σταυρεπίστεγα] ὡς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐγερθεὶς Ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [2], ὁ παρὰ τῷ φρέατι τῆς Σαμαρείτιδος, ὁ ἐν Γεθσημανῇ[3], ὁ παρὰ τὸ Ἀγρίνιον εἰς θέσιν «Μαύρικας» τῷ 1877 ὑπὸ γῆν ἀνευρεθεὶς ναὸς τῆς ἁγίας Τριάδος, οὗ τὴν περιγραφὴν ἤδη ἐν τῇ «Ἑϐδομάδι» ἐδημοσιεύσαμεν («Ἑϐδομ.» 1886) καὶ οὗ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν κάτοψιν ἐνταῦθα παρατιθέμεθα[4].

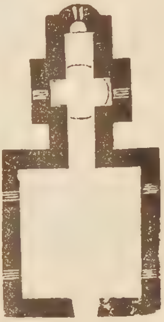

[1] Siegel. Handbuch der Christl. Alterth. II. σ. 132,

[2] Εὐσέϐ. ἐν βίῳ Κωνστ. δ'. 58.

Τὸν Ναὸν τοῦτον, ἀνανεωθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, ὁ Προκόπιος περιγράφει οὑτωσὶ λέγων· «ἐπετέλεσε δὲ τὸ σπούδασμα τρόπῳ τοιῷδε· εὐθεῖαι συνημμέναι κατὰ μέσον ἀλλήλαιν ἐπὶ σταυροῦ σχήματος πεποίηνται δύο, ἡ μὲν ὀρθὴ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον... ἐγκαρσία δὲ ἡ ἑτέρα πρός τε ἄρκτον τετραμμένη καὶ ἄνεμον νότον». Περὶ τῶν κτισμ. τοῦ Δεσπ. Ἰουστιν. Α. σ. 187.

[3] Lenoir. τόμ. Ι', σ. 254.

[4] Ἕτεροι τοιοῦτοι Ναοὶ ἐν σχήματι Σταυροῦ ἐν Ἑλλάδι εἰσίν· ὁ Ἀθήνησι ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὃς κατὰ τὴν γνώμην τοῦ μαρκησίου Bute καὶ ἡμῶν, ἦν τὸ βαπτιστήριον τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὃν ἀτυχῶς ἐξ ἀμαθίας κατέστρεψαν καὶ παρεμόρφωσαν! («Ἑϐδομ.» 1884, σ. 189, σημ. 1, ϐ'. «Στοά» 12 Αὐγούστου 1884)· ὁ ἔξωθεν τῆς Κηφισίας ναΐσκος τῆς Παναγίας «ἡ Ξυδοῦ»· ὁ ἐν Ὀρχομενῷ Ναὸς τῆς Μονῆς Σκριποῦς, λαμπρὸν οἰκοδόμημα τοῦ θ' αἰῶνος (874)· τὸ παρὰ ταύτην ἀρχαῖον τοῦ ἁγίου Σώζοντος ναΐδιον, ὅπερ ἅπαν μετεϐλήθη εἰς ἱερὸν βῆμα, ἀκόμψου ξυλίνου οἰκοδομήματος πρὸς δυσμὰς προστεθέντος· ὁ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ ἀρχαίου Στειρίου, παρὰ τὴν ἐν Λεϐαδείᾳ Μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου (μήκ. 10 γ μ., πλ. 8.40)· τὰ ἐν Σαλαμῖνι κομψὰ οἰκοδομήματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου· ὁ παρὰ τὴν Σπάρτην ἐν τῷ χωρίῳ Ξηροκάμπῳ ναὸς τῆς Θεοτόκου· οἱ περὶ ταύτην ναοὶ τῶν Μονῶν Ζερμπίτσας, Γόλας, ἁγίων Μ'· ἐν τῷ χωρίῳ Χρυσάφα ἀρχαῖος ναὸς τῆς Θεοτόκου (μήκ. 14,35, πλ. 8,70) καὶ πλεῖστοι ἕτεροι.

Ὅπερ δὲ μεγίστης προσοχῆς καὶ μελέτης ἄξιον, καὶ ὅπερ πρῶτοι ἐν ταῖς μελέταις ἡμῶν περὶ τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων παρετηρήσαμεν, εἰσὶ τὰ μονογράμματα τοῦ ὀνόματος ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἅπερ οἱ χριστιανοὶ ἀρχιτέκτονες ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης καὶ ἐντεῦθεν μεθ' ἁγίας ἀγάπης καὶ ἱεροῦ ζήλου ἐντειχίζουσι μεταξὺ τῶν λίθων τῶν τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Ναοῦ συναρμολογούνκων, ὅπως καὶ αἰσθητῶς παραστήσωσι τὸν πνευματικὸν σκοπὸν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν πρὸς Ἐφεσίους λαμπρὰν δογματικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· «*ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ· ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,* ΕΝ Ω ΠΑΣΑ Η ΟΙΚΟΔΟΜΗ ΣΥΝΑΡΜΟΛΟΓΟΥΜΕΝΗ ΑΥΞΕΙ ΕΙΣ ΝΑΟΝ ΑΓΙΟΝ ΕΝ ΚΥΡΙΩ, *ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι.*[1]»

Οὕτω τοιαῦτα μονογράμματα τοῦ ὀνόματος «ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ» καὶ ἑτέρων χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς παριστῶσι τὰ κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα ταῦτα·

1

= IX

2
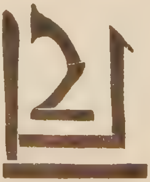
= ICI

3
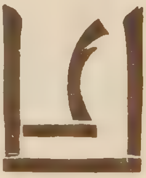
= ICI

4
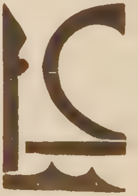
= IC

5

= IXPT

6

= ƆI CI

7

= IƆ CI (ƆC=X)

8
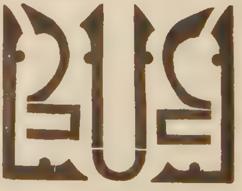
= IƆI ICI

[1] Ἐφεσ. β' 19—22· πρβλ. καὶ Α' Πέτρ. β', 4—5· ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστιν Ο ΛΙΘΟΣ ΖΩΝ.

9

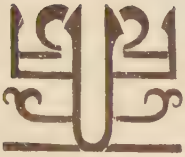

=ICI IƆI

10

=IƆI ICI

11

=IX

12

=IIII

13

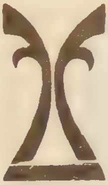

=X

14

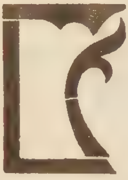

=IC

15

=IIII

Τούτων τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 εὕρηται ὀπίσω τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ἀπὸ Γυθείου εἰς Σπάρτην, παρὰ τὸ χωρίον Δαφνί, εἰς θέσιν Βίγλα, ἀρχαίου, νῦν δ' ἠρειπωμένου Ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 2. 3 ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου· τὰ ὑπ' ἀριθ. 4—12 ἐν τῷ Ἀθήνησι ναῷ τοῦ Νικοδήμου· καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 13—15 ἐν τῷ Ἀθήνησι Ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 11 καὶ 12 μονογράμματα τοῦ Κυρίου παριστῶσι μυστικοὺς ΗΛΙΟΥΣ ἢ ΑΣΤΕΡΑΣ, ἤτοι τὰ χωρία τῆς Ἀποκαλύψεως· *«Καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ὁ* ΗΛΙΟΣ *φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ*[1]» καὶ *«Ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος τοῦ Δαβὶδ ὁ* ΑΣΤΗΡ *ὁ λαμπρὸς καὶ ὁ ὀρθρινός»*[2].

[1] Ἀποκαλ. α', 16.

[2] Αὐτόθ. κϐ', 16. Περὶ τοῦ Ἀστέρος τούτου, ὅστις ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ γράμματος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ (X) καὶ τοῦ Σταυροῦ αὐτοῦ (+) συνιστάμενος ἀποτελεῖ τὸν κανονικὸν Ἀστέρα τοῦτον,

ὁ Εὐσέβιος σημειοῖ τὰ ἑξῆς· «ξένος δὲ οὖν καὶ οὐ συνήθης οὐδὲ τῶν πολλῶν γνωρίμων εἷς, ἀλλά τις καινὸς καὶ νέος ἀστὴρ ἐπιφανεὶς τῷ βίῳ, σημεῖον ξένου φωστῆρος ἐδήλου καταλάμψαντος τῷ παντὶ κόσμῳ, ὃς ἦν ὁ Χριστός τοῦ Θεοῦ, μέγας καὶ νέος ἀστήρ, οὗ τὴν εἰκόνα συμβολικῶς ὁ φανεὶς τότε τοῖς μάγοις ἐπεφέρετο .... οὗ δὴ χάριν τὸ μέγα σημεῖον ὁ προφανὴς ἐδήλου ἀστὴρ μέγαν καὶ νέον φωστῆρα ἐπιλάμψαντα τῷ παντὶ κόσμῳ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πᾶσιν αἰνιττόμενος.» Εὐσεϐ. Εὐαγγ. ἀποδείξ. Τόμ, 4, βιϐλ. θ. σ. 655 καὶ ἐφξ.

Ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. δὲ 12 καὶ 15 μονογράμμασιν ἐπαναλαμβάνεται τετράκις (IIII) τὸ ἀρχικὸν μονόγραμμα τοῦ ὀνόματος ΙΗΣΟΥΣ, κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἱεροῦ τετραγράμματος τοῦ Ἰεχωβὰ τῆς Π.Δ.[1], ὅπερ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 12 παρίσταται ἐν σχήματι ἀγκύρας, ἥτις κατὰ τὰ πρὸς Ἑβραίους 18—20 χωρία, ἐστὶ προσφιλὲς σύμβολον τῆς ἐν Χριστῷ μακαρίας ἐλπίδος.

Ἅπαξ δὲ ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας, ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ναῷ τῆς Gancia (S. Maria degli Angeli)[2], τὸ πρῶτον ἀνεύρομεν καὶ ἀνέγνωμεν τὸ ὑπ' ἀριθ. 16 μονόγραμμα τῆς Θεοτόκου, ὅπερ συγχρόνως περιέχει τὸν τύπον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Σταυροῦ (T) καὶ συγχρόνως τὸ αὐτὸ μονόγραμμα ἐκφράζει τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὡραίου λατινικοῦ ὕμνου τῆς Θεοτόκου AVE MARIA.

16

= ΜΑ[ΡΙΑ]

17

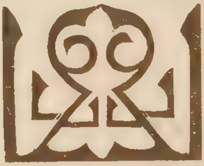

= ΑΩ

18

= ΑΩ

Πλὴν τῶν ἱερῶν τούτων Μονογραμμάτων, ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ εὑρίσκομεν ὡσαύτως ἐντετειχισμένα τὰ Α καὶ Ω τῆς ἱερᾶς Ἀποκαλύψεως, εἰς συμβολικὴν παράστασιν τοῦ αἰωνίου θριάμβου τῆς Ἐκκλησίας[3], ὡς καὶ πλεῖστα κεραμοπλαστικὰ σχήματα τοῦ τιμίου Σταυροῦ πρὸς μείζονα καθωραϊσμὸν καὶ ἐξαγίασιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομήματος. Οὕτω τὸ Α καὶ Ω τῆς ἱερᾶς Ἀποκαλύψεως ἐν μὲν τῷ Ναῷ τοῦ Νικοδήμου ὑπολανθάνει ὑπὸ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 17 καὶ 18 κοσμητικοὺς κεραμοπλαστικοὺς τύπους[4],

[1] Περὶ τοῦ ἱεροῦ τετραγράμματος, ἰδὲ Θεοτ. Σειρὰ εἰς τὴν Ὀκτάτευχον. Λειψ. 1702. Τόμ. Α', σ. 882.

[2] Gsell-Fels. Sicilien. 1877. σ. 167.

[3] Ἀποκ. α' 7, 8, 11. κα', 6. κβ', 13.

[4] Τὰ ἐν τῷ κωδωνοστασίῳ τοῦ Ναοῦ Α καὶ Ω εἰσὶν ἔργα νεώτατα, ὅλως διάφορα τοῦ ἀρχαίου τύπου, ὃς εὕρηται ὀπίσω τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ Ναοῦ τούτου, καὶ ἃ ὁ ἰταλὸς Castellazzi ὅλως ἀνακριβῶς ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Ricordi di Archit. orientale. Venezia 1871» ἐδημοσίευσεν.

ἐν δὲ τῷ Ἀθήνησι Ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων εὕρηται ὑπὸ τὸν ὑπ' ἀριθ. 19 ἀρχαϊκώτερον τύπον[1], ὡς τὸ ἐν Σικελίᾳ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 16 μονόγραμμα τῆς Θεοτόκου. Ὡσαύτως δὲ οἱ ὑπ' ἀριθ. 20—22 διὰ κεράμων ἐσχηματισμένοι Σταυροὶ εὕρηνται, οἱ μὲν ὑπ' ἀριθ. 20 καὶ 21 ἐν τῷ Ἀθήνησι Ναῷ τοῦ Νικοδήμου, ὁ δὲ ὑπ' ἀριθ. 22 ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

19

20

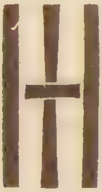

21

22

Τὴν ἀρχὴν δὲ τῆς ἐπὶ τῶν πλίνθων τῶν χριστιανικῶν Ναῶν ἀποτυπώσεως γραφικῶν χωρίων εὑρίσκομεν ἤδη ἐν ταῖς πλίνθοις τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐφ' ὧν ἦν ἀποτετυπωμένον τὸ Γραφικὸν χωρίον, ὁ «*Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται· βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρωῒ πρωΐ*»[2], ἐπὶ τῶν κεράμων δὲ αὐτῆς ἦν ἀποτετυπωμένη ἁπλῶς ἡ σφραγὶς αὕτη, δηλοῦσα «κτῆμα ἢ κέραμος τῆς Μεγ[άλη]ς Ἐκκλ[ησία]ς[3]».

[1] Κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον εὕρομεν τὸ Α καὶ Ω τῆς Ἀποκαλύψεως ἐν τῷ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ ἀρχαίῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς φερούσης Σταυρόν, ἣν κατεθέσαμεν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.

[2] Κωδ. Περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας σ. 140. 19. Ψαλ. με', 5.

[3] Τοιοῦτος κέραμος εὕρηται ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας ἀποσταλεὶς τῷ 1870 ὑπὸ τοῦ τότε πρεσβευτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει σοφοῦ φίλου κ. Ῥαγκαβῆ· ὅμοιος εὕρηται καὶ ἐν τῷ ἐν Βερολίνῳ Χριστιανικῷ Μουσείῳ· πρβλ. καὶ ἡμετέραν πραγματείαν ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρ. τόμ. Α', τεῦχ. γ'. 1884, σ. 515.

Ἐν παρόδῳ δ' εἰρήσθω, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην περὶ τοὺς Ναοὺς ἐγείρονται διάφορα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα (πτωχεῖα, νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνες, καταλυτήρια, οἰκίδια, οἰκία, κτλ.), περὶ ὧν ἐν ἐκτάσει ὁ Προκόπιος ἡμῖν ἀναφέρει [1].

Ταῦτα περὶ τῶν Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων τῆς περιόδου ταύτης· μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν τῶν Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων περίοδον [2].

Περίοδος γ'.

Ἡ τρίτη τῶν Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων περίοδος, ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀρχομένη, λήγει ἢ μᾶλλον καταπίπτει μετὰ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ, ὡς μὴ ὤφελε, μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν ἐπελθὸν σχίσμα (879—1054), ἡ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τοῦ Βυζαντίου κατάληψις (1204), οἱ ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι, ἐν αἷς δεινῶς ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸ Βυζαντιακὸν Κράτος ἐνέπιπτε, καὶ τέλος ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, (1453) εἰσὶ τὰ θλιβερὰ γεγονότα, δι' ὧν ἡ περίοδος αὕτη διέρχεται, καὶ ὧν ἕνεκα οὐδὲν ἀφ' ἑαυτῆς νέον ἡ χριστιανικὴ τέχνη παράγει· ἀλλ' ὡς ἐν πιστῷ τινὶ τύπῳ ἔχεται καὶ ἐμμένει τῇ τέχνῃ τῆς προηγουμένης περιόδου. Κύρια δὲ τῆς περιόδου ταύτης ἀρχιτεκτονικὰ γνωρίσματά εἰσιν ἡ ἐπὶ πλέον ἔξαρσις τῶν μερῶν τῆς

[1] Περὶ Ἰουστ. κτισμ. Α', σ. 200, 13. 26· σ. 183, 9. Β', σ. 241, 21. Ε', σ. 228, 3, 14, 17· σ. 224, 2· σ. 328, 23· σ. 329, 13.

[2] Τῆς περιόδου ταύτης χριστιανικὰ οἰκοδομήματα ἐν Ἑλλάδι εἰσίν· ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὁ Ναὸς τοῦ Νικοδήμου, οὗ τὸν θόλον τῷ 1885 ἀνύψωσαν, (περὶ τούτου ἰδὲ ἡμετέρας διατριβὰς ἐν τῇ Ἑβδομ. 1885. σ. 557 κ. ἑ. 574 κ. ἑ. ἐν τῷ «Χρόνῳ Ἀθηνῶν» 1885. 18 καὶ 19 Δεκεμβ καὶ 1886. Ἰαν. 10), ὁ ἐν τῇ καείσῃ ἀγορᾷ Ναὸς τῆς Μεγάλης Παναγίας, ὃν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία κατέστρεψε καὶ κατηδάφισεν! (ἰδὲ ἡμετέραν διατρ. ἐν τῇ Ἑβδομ. 1885. σ. 575, σημ. 5)· ὁ ὑπὸ τὸν ἐλαιῶνα ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Χωστοῦ, ὁ παρὰ τὴν Λεβαδείαν ναὸς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ὁ ἐν Ὀρχομενῷ εἰς θέσιν Καμπιὰ περίκομψος ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Μονεμβασίας ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ ἐν Μιστρᾷ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, (κατὰ τὸν Couchaud pl 27 τοῦ ἁγ. Νικολάου) καὶ πλεῖστοι ἕτεροι.

στέγης, ἤτοι τῶν καλουμένων γαμμάτων, δι' ὧν σχηματίζεται ὁ τύπος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς στέγης ἐπανάληψις πλειόνων θόλων, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐστηρὰ τήρησις τοῦ τετραγωνικοῦ τετραστύλου, ἐφ' οὗ ἀναπετάννυται ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας θόλος. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἰδιαιτέρας ὅλως προσοχῆς ἀξιοῦνται οἱ πύργοι τῶν κωδωνοστασίων, ὁτὲ μὲν ἐπὶ τῶν Ναῶν, ὁτὲ δὲ ἐν ταῖς αὐλαῖς κεχωρισμένως τῶν Ναῶν ἐγειρόμενοι[1].

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τὰ κεραμοπλαστικὰ μονογράμματα καὶ τὰ ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς κρυπτογραφικὰ σύμβολα σπανίζουσι, καὶ ἐν τέλει ἐκλείπουσιν, ἀντικαθιστῶσι δὲ ταῦτα ποικίλα κεραμοπλαστικὰ Βυζαντιακὰ κοσμήματα, ἅτινα πολλάκις μετ' ἀλλήλων συνδυαζόμενα ἀποτελοῦσι νέον εἶδος συνθέτου Βυζαντιακῆς κεραμοπλαστικῆς διακοσμήσεως[2].

Ταῦτα βραχεῖ ῥήματι περὶ τῶν τριῶν ἀρχιτεκτονικῶν περιόδων τῶν Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων[3].

Χρόνος οἰκοδομῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν τῶν χρι-

[1] Περὶ τούτων ἰδέ, Lenoir τόμ. Α', σ. 314 καὶ ἡμετέραν πραγματείαν ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» τόμ. Α', 1884, σ. 265.

[2] Τοιαῦτα λόγου ἄξια πολυσύνθετα Βυζαντιακὰ κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα εὕρηνται ἐν τοῖς περὶ τὴν Βάθειαν παρὰ τὴν Ἐρέτριαν ἀρχαίοις Χριστιανικοῖς Ναοῖς. Τῆς περιόδου δὲ ταύτης χριστιανικὰ οἰκοδομήματά εἰσιν οἱ Ἀθήνησι Ναοὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, τῆς Καμκαρέας, ὁ περὶ τὴν Μητρόπολιν ναὸς τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου (τὸ πάλαι Παναγίας τῆς Γοργοπήκου=Γοργοεπηκόου) αἱ ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ Μοναὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ, Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἡ Μονὴ Ἀστερίου, Καισαριανῆς, Καρρέα, ἡ Μονὴ Πετράκη, ἡ παρὰ τὰ Μέγαρα διαλελυμένη Μονὴ τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου καὶ αἱ πλεῖσται τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν.

[3] Καὶ ταῦτα μέν εἰσι τὰ σπουδαιότερα γνωρίσματα τῶν τριῶν περιόδων τῆς Χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οὐχ ἧττον πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἱδρύσεως Ναοῦ τινος δέον ὅπως λεπτομερῶς ἐξετάζηται ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ διάθεσις, ὁ νάρθηξ, τὸ ἱερὸν βῆμα, αἱ ἀψῖδες, ἡ γυναικωνῖτις, τὰ διάφορα ἐπιχρίσματα καὶ ὑποχρίσματα, ἡ κεραμοπλαστικὴ αὐτοῦ διακόσμησις, τὰ ἐπὶ τῶν παραστάδων, ὑπερθύρων καὶ κιονοκράνων ἀναγεγλυμμένα κοσμήματα καὶ ἅπαν τὸ τῆς οἰκοδομῆς ὑλικόν, καθόσον ἐνδέχεται Ναός τις μεταγενεστέρας ἐποχῆς ἵνα ἱδρυθῇ κατ' ἀπομίμησιν ἀρχαιοτέρου Ναοῦ.

στιανικῶν οἰκοδομημάτων περίοδον, ἤτοι εἰς τὰ αὐτοτελῆ καὶ πρωτότυπα προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, περὶ ὧν ἤδη ἐκτενῶς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διελάβομεν.

Καὶ πότε μὲν ἀκριβῶς ὁ ἱερὸς οὗτος Ναὸς ἱδρύθη, ἐλλείψει ἱστορικῆς πληροφορίας, ἀγνοοῦμεν, ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὅμως αὐτοῦ διαθέσεως, τοῦ ἐφ' ὅλου τοῦ κυρίως Ναοῦ δεσπόζοντος θόλου, καὶ ἄλλων τοῦ Ναοῦ γνωρισμάτων κρίνοντες, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Ναὸς οὗτός ἐστιν ἔργον τοῦ Ι' περίπου αἰῶνος, οὐδόλως δὲ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὥς τινες νομίζουσι, καθόσον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Σταυροφόροι ἤδη κατέσχον τὴν Μονὴν ταύτην, καὶ ἐπήνεγκον ἐν αὐτῇ τὰς ἑαυτῶν βαρβάρους προσθήκας, περὶ ὧν κατωτέρω ῥηθήσεται.

Γενικὴ τοῦ Ναοῦ ἄποψις καὶ διάθεσις.

(Ἰδὲ τὴν ἐν τέλει ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ναοῦ κάτοψιν).

Ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς Δαφνίου διὰ τετραγωνικῶν πωρίνων λίθων λογάδην ἐκτισμένος, ἐστὶν ἓν τῶν ἀρίστων καὶ κομψῶς *κεκαλλιστευμένων* οἰκοδομημάτων τῆς χριστιανικῆς Βυζαντιακῆς τέχνης, ἔν τε τῇ ἀρχιτεκτονικῇ αὐτοῦ κατόψει καὶ ἐπὶ τῆς στέγης αὐτοῦ, σεμνῶς φυλάσσων τὸν τύπον τοῦ ἰσοσκελοῦς Σταυροῦ [1] τοῦ παρά τισι καὶ Ἑλληνικοῦ καλουμένου· ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως δὲ τῶν κεραιῶν τοῦ Σταυροῦ τῆς στέγης, ἤτοι ἐπὶ τῶν Γαμμάτων, εὐρύτακτος καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κομψότητος ἀναπετάννυται ὁ θόλος, ὅστις ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς συμμετρίας αὐτοῦ καὶ χάριτος, θαυμαστῶς, ὡς εἰς κοινήν τινα ἑστίαν, ἐν ἑαυτῷ, ἅπαν τὸ λοιπὸν οἰκοδόμημα συγκεντροῖ καὶ συνάπτει.

Καὶ ἡ μὲν καθόλου τοῦ Χριστιανικοῦ τούτου οἰκοδομήματος ἀρχιτεκτονικὴ κατ' ἀνάγκην στηρίζεται ἐπὶ τοῦ μεγάλου καὶ πρωτοτύπου ἀρχιτεκτονικοῦ συστήματος τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, οὗτινος τὴν ἀπομίμησιν ἀκούσιος οὕτως εἰπεῖν ἐπέβαλε δύναμις εἰς τὰς καρδίας πάντων ἐκείνων, οἵτινες, **ἑνότητα πίστεως** λέγοντες, ὡς ὁρατὸν ταύτης **κέντρον** ἐθεώρουν αὐτὸν τὸν μεγαλοπρε-

[1] Ἐν τῇ κατόψει λογίζονται καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ παραστάδες τῆς ἀρκτικῆς καὶ μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ.

πέστατον Ναὸν τῆς Μεγάλης τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Εἰς τὰ καθ' ἕκαστα ὅμως ὁ ναὸς οὗτος ἠγέρθη κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν διαφόρων ἱερῶν τελετῶν, αἵτινες ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ἀναπτυσσόμεναι, ὑπηγόρευσαν ἤδη τὴν ἀνάγκην τῶν νέων ἀρχιτεκτονικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ διαθέσεων.

Τὰς δύο δὲ ἀρχιτεκτονικὰς κατόψεις τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου συγκρίνοντες, σαφῶς τὰς νέας ταύτας ἀρχιτεκτονικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ διαθέσεις βλέπομεν· οὕτως, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ἱεροῦ βήματος παρέμενε μὲν ὡς εἶχεν ἡ ἁγία Τράπεζα, ἡ πληθὺς ὅμως τῶν ταύτην κυκλούντων ἱερέων, ἐξ οὗ καὶ ἡ λειτουργικὴ ἔκφρασις «*οἱ κυκλοῦντες τὸ ἅγιον θυσιαστήριον*»[1], ἔδωκεν ἀφορμὴν ὅπως πραγματικῶς σχηματισθῇ ὁ κυκλικὸς ἀρχιτεκτονικὸς περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν χῶρος· ὁ ἀπὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν χωρισμὸς τῆς ἱερᾶς προσκομιδῆς καὶ ἡ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ὄρθρου προετοιμασία τοῦ ἁγίου ἄρτου, ὡρίσατο τὸν πρὸς τ' ἀριστερὰ τῆς ἁγίας Τραπέζης χῶρον τῆς ἱερᾶς προθέσεως· ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπὸ τῶν διακονούντων τηρήσεως τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων ὡρίσατο τὸν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἁγίας Τραπέζης χῶρον τοῦ Διακονικοῦ· ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἁγίας Τραπέζης δὶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τελεῖν τὴν θείαν λειτουργίαν προὐκάλεσε τὴν ἀνάγκην τῆς πήξεως πλειόνων ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ ἁγίων θυσιαστηρίων[2], ἡ δὲ ἀνάπτυξις ὡρισμένων ἱερῶν τελετῶν, λιτανειῶν, ἀναγνώσεων κλ. ἐν ταῖς Μοναῖς μάλιστα, ὑπηγόρευσε τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τοῦ Νάρθηκος[3]· οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ κυριώτεροι λόγοι οἱ προκαλέσαντες τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάθεσιν τοῦ νέου ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου τύπου, εἰς ὃν καὶ ὁ Ναὸς οὗτος τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀνήκει.

[1] «Καὶ μηδένα ἡμῶν καταισχύνῃς τῶν *κυκλούντων* τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον.» Ἐν εὐχῇ τῆς λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

[2] Κατὰ τὴν ἐπὶ Ἡρακλείου ἐν Ἀντισιοδώρῳ τῷ 613 συγκροτηθεῖσαν τοπικὴν σύνοδον «οὐκ ἔξεστιν ἐν μιᾷ τραπέζῃ κατὰ τὴν αὐτὴν δύω λειτουργίας εἰπεῖν, ὅπως μὴ διπλασιάζηται ὁ μοναδικὸς τοῦ Κυρίου θάνατος.» Τὴν τάξιν ταύτην αὐστηρῶς μέχρι τοῦ νῦν φυλάσσει ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία. Πρβλ. Πηδάλιον Νικοδ. ἐκδ. 1886, σ. 83, σημ. 1.

[3] Περὶ τῆς χρήσεως καὶ τῆς σημασίας τούτου, ἰδὲ ἡμετέραν περὶ τῆς Μονῆς Καισαριανῆς πραγματείαν ἐν τῷ «Παρνασσῷ» τόμ. Ϛ', 1881, σ. 655).

Πρὸς ἀκριβεστέραν δὲ ἐξέτασιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ναοῦ, προβαίνομεν πρῶτον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ναοῦ ἄποψιν.

Ἐξωτερικὴ τοῦ Ναοῦ ἄποψις.

Πλευρὰ Ἀνατολική[1].

Ὁ Ναὸς ἔχει τρεῖς κόγχας [Ναὸς τρίκογχος], ὧν αἱ πρὸς τὰ πλάγια τῆς Ἱερᾶς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ εἰσὶ μικρότεραι τῆς ἐν μέσῳ κόγχης τοῦ κυρίως Ναοῦ, καὶ αἱ τρεῖς δ' εἰσὶ τρίπλευροι. Ἡ μεσαία κόγχη, ἤτοι ὁ ἐν μέσῳ *μύαξ*[2] ἐστὶν ἄριστον *ἀποτετορνευμένον* ἔργον τῆς Βυζαντιακῆς χριστιανικῆς τέχνης· εἰς τὸ ἄνω μέρος τούτου εὕρηται ὁ ὡραῖος κεραμοπλαστικὸς μαίανδρος οὗτος μετὰ πολλῆς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κομψότητος καὶ ἐλευθερίας συντεθειμένος καὶ εἰλημμένος ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐγκρίτου τέχνης.

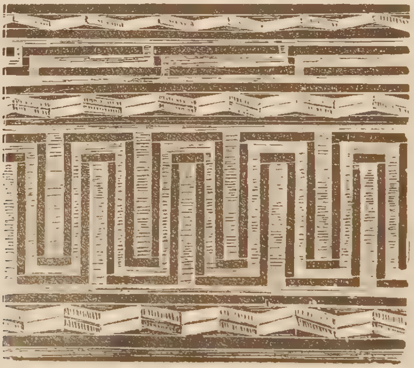

α
β
γ
δ
ε

Ἐκ τῶν κεραμοπλαστικῶν δὲ κοσμημάτων τούτων, τὰ μὲν *α*, *γ*, *ε*, ὀδοντωτὰ κοσμήματα εὕρηνται συνηθέστατα διὰ τέλους πασῶν τῶν περιόδων τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων, τὸ δ' ἐκ πλαγίου γαμματίζον κόσμημα *β* καὶ ὁ μαίανδρος *δ*, εὕρηνται συνήθως ἐν τοῖς καλλίστοις οἰκοδομήμασι τῆς δευτέρας περιόδου καὶ σπανιώτερον ἐν οἰκοδομήμασι τῆς τρίτης περιόδου.

[1] Ταύτην ὁ Προκόπιος ὀνομάζει «πρόσωπον τοῦ Ναοῦ», καὶ τὸ μὲν τοῦ νεὼ πρόσωπον (εἴη δ' ἂν αὐτοῦ τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον, ἵνα δὴ τῷ Θεῷ ἱερουργοῦσι τὰ ἄρρητα).»

[2] «*Μύαξ διάφωτος*» Κωδ. περὶ τῆς ἁγ. Σοφ. σ. 139, 21)

Τέσσαρας δ' ἐν συνόλῳ ὁ μύαξ οὗτος ἔχει θυρίδας· τούτων τρεῖς ὑπάρχουσιν εἰς τὸ ἄνω μέρος, μία ἀνὰ ἑκάστην πλευράν, καὶ κάτωθεν τούτων, ἐν τῇ ἀνατολικῇ μόνον πλευρᾷ, ὑπὸ ἓν τόξον εἰσὶ συνηνωμέναι τρεῖς θυρίδες (τρίθυρον).

Ἡ τοιαύτη δὲ τῶν θυρίδων διάταξις, ἥτις κατὰ κανόνα σχεδὸν εὕρηται ἐν τοῖς χριστιανικοῖς οἰκοδομήμασι τῆς περιόδου ταύτης, καθ' ἡμᾶς ἐστι συμβολικὴ παράστασις τοῦ δόγματος τῆς Μακαρίας Τριάδος, «Μονὰς ἐν Τριάδι, καὶ Τριὰς ἐν Μονάδι»[1].

Αἱ πλάγιαι κόγχαι τῆς ἱερᾶς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ ἔχουσιν ἀνὰ μίαν *δίδυμον* θυρίδα ἀμφότεραι, πολλοῦ λόγου ἄξιαι διὰ τὴν περίκομψον καὶ ἀποτετορνευμένην ἁπλῆν γραμμικὴν Βυζαντιακὴν αὐτῶν διακόσμησιν, ὡς ἐν τῇ ἀπεικονίσει ταύτῃ καταφαίνεται.

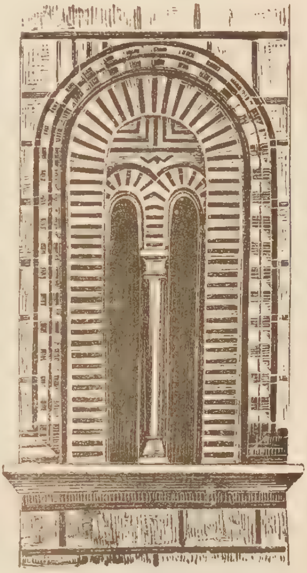

Δίδυμος θυρὶς τῆς ἱερᾶς Προθέσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ πλάγια παρεκκλήσια ἔχουσιν ἀνὰ μίαν δίδυμον θυρίδα, ἀμφότεραι δι' ὡραίων ἐλαφρῶν γραμμικῶν κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων κεκοσμημένα.

[1] Λέγομεν δὲ τοῦτο, διότι ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐν σελ. 82 εἴπομεν, οὐδὲν ἐν τοῖς χριστιανικοῖς οἰκοδομήμασιν ἐγίνετο ἄνευ μυστικῆς συμβολικῆς τινος ἐννοίας. Πρβλ. καὶ Συμ. Θεσσ. «Περὶ τοῦ θείου Ναοῦ, ὅτι οὗτος τὸν ἐν Τριάδι μόνον Θεὸν εἰκονίζει» ἔκδ. 1791, κεφ. δ', σ. 146. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἁγία Βαρβάρα τρίθυρον πρὸς ἀνατολὰς τοῦ λουτροῦ αὐτῆς ἀνοίξασα, καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἐπὶ τούτου ὀργιζομένου, ἔλεγεν· «αἱ γὰρ τρεῖς αὗται θυρίδες φωτίζουσι πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»· τοῦτο δέ, κατὰ τὸν βιογράφον αὐτῆς, εἶπε, πάντως τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος παραδηλοῦσα μεγαλειότητα .... καὶ ὁ πατήρ. «Πῶς, ἔφη, τὸ τῶν τριῶν θυρίδων φῶς παντὸς ἀνθρώπου φωτιστικὸν γίνεται; Ἡ δέ, πρόσχες, ἔφη, Πάτερ, καὶ συνήσεις τὸ εἰρημένον. Καὶ ἅμα τὸ τοῦ σταυροῦ ὑπεδήλου σημεῖον, εἶτα καὶ τοῖς δακτύλοις ὑποδεικνῦσα, ὅρα, ἔφη, Πατήρ, Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὑπὸ τῷ φωτὶ τούτῳ κτίσις πᾶσα νοερῶς καταλάμπεται.» Πατρολ. τόμ. 116, σ. 304—306.

Τὴν αὐτὴν διάθεσιν τῶν θυρίδων ἔχει καὶ ἡ μεσαία κόγχη τοῦ Ἀθήνησι ναοῦ τοῦ Νικοδήμου, ἧς ἀπεικόνισιν ἰδὲ παρὰ Lenoir, Archit. Monast. τόμ. I. σελ. 277.

Οὕτως ὀκτὼ ἐν συνόλῳ ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ ὑπάρχουσι θυρίδες· τέσσαρες ἐν τῇ μεσαίᾳ κόγχῃ, δύο ἐν ταῖς πλαγίαις καὶ δύο ἐν τοῖς ἑκατέρωσε παρεκκλησίοις[1].

Πλευρὰ ἀρκτική.

Ὀκτὼ ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ ἔχει ὁ Ναὸς θυρίδας, ὧν αἱ πέντε, ὑπὸ ἓν τόξον, εἰσὶ συνηνωμένα τρίθυρα, κομψὰ ἔργα ἀρίστης γραμμικῆς κεραμοπλαστικῆς Βυζαντιακῆς τέχνης· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τριθύρῳ εὕρηνται ἐντετειχισμένα τὰ ἱερὰ Μονογράμματα τοῦ ὀνόματος ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐν ἐκτάσει ἤδη τὰ δέοντα εἴπομεν· ἐν δὲ τῷ ἄνω τῆς θύρας τριθύρῳ, ὑπὸ τὰ τόξα τούτου ἐπὶ χρυσοῦ πίνακος διεσώθησαν ὡραῖα μουσειακὰ κοσμήματα Βυζαντιακῶν φυλλωμάτων. Ὑπὸ τὸ τελευταῖον τρίθυρον εὕρηται καὶ μικρός τις φεγγίτης παρὰ τοὺς τάφους τῶν De La Roche, ὃν ἐξ ἀσυγγνώστου ἀμαθείας, ὡς ἤδη ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας ἀρχαιολογοῦντες, ἀντὶ ῥήγματος ἐκλαβόντες ἐνετείχισαν!

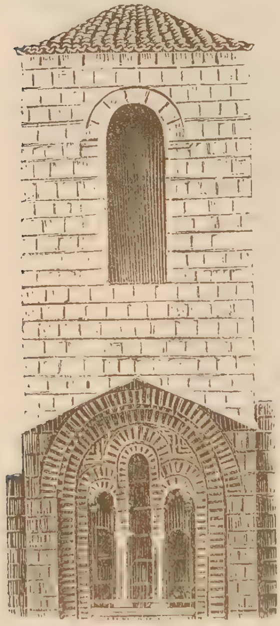

Κωδωνοστάσιον Μονῆς Δαφνίου.

Τὸ κωδωνοστάσιον.

Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τῆς ἐγκαρσίου κεραίας, τῆς σχηματιζούσης τὸν Σταυρὸν τῆς στέγης, βαρὺ καὶ ἄχαρι, καὶ ὅλως παρὰ τοὺς κανόνας τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, προσετέθη βραδύτερον τὸ κωδωνοστάσιον, ἔργον τῶν τὴν Μονὴν ταύτην κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα κατασχόντων Σταυροφόρων.

Ὅτι δὲ τὸ κωδωνοστάσιον τοῦτο οὐκ ἔςιν ἔργον ἀρχαῖον, ὡς οἱ πλεῖστοι ὑπολαμβάνουσιν, οὐδ' ἔργον νέον, ὡς ὁ Cauchaud νομίζει[2], ἀλλὰ βραδυτέρα τῶν φράγκων προσθήκη, τοῦτο δῆλον ἐκ τῆς διασώσεως κεράμων τινῶν τοῦ

[1] Δυστυχῶς αἱ πλεῖσται θυρίδες τοῦ Ναοῦ νῦν βαρβάρως εἰσὶν ἐντετειχισμέναι [2] Cauchaud σ. 21.

ἀετώματος τοῦ Ναοῦ, ἐφ' οὗ βραδύτερον ὑψώθη τὸ κωδωνοστάσιον, ἐκ τοῦ ὅλως βαρβάρου καὶ ἀναρμόστου σχήματος τούτου πρὸς τὸ λοιπὸν οἰκοδόμημα τοῦ Ναοῦ, ἐκ τῆς πασιδήλου διαφορᾶς τῆς λιθοδομίας τούτου πρὸς τὴν λοιπὴν λιθοδομίαν τοῦ Ναοῦ, καὶ τέλος ἐκ τοῦ ὅτι τὰ κωδωνοστάσια κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐκ ἦν συνήθη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ, τοὐναντίον δὲ συνηθέστατα ἦν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐξ ἧς καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἰσήχθησαν· ἄλλως, τὸ κωδωνοστάσιον τοῦτο ἠγέρθη ἐπὶ θέσεως, ἐφ' ἧς, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ταῦτα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦν συνήθη καὶ ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν, οὐδέποτε οἱ τοῦ Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ ἀρχιτέκτονες ἤθελον προσκολλήσει τοῦτο ἐπὶ τοῦ θόλου, οὕτως, ὅλως παρὰ τοὺς κανόνας τῆς αἰσθητικῆς παραβλάπτοντες τὴν κομψότητα τῶν ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ Ναοῦ οἱονεὶ ἱπταμένων θόλων.

Τὴν μὴ Βυζαντιακὴν δὲ καταγωγὴν τοῦ κωδωνοστασίου ἀποδείκνυσι πρὸς τούτοις καὶ τὸ πεταλόσχημον τῶν τόξων τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς θυρίδος τούτου, ὅπερ ἄλλως λίαν ἐνδιαφέρει τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης, καταδεικνὺν τὴν ὑπὸ τῶν φράγκων ἀπομίμησιν τῶν Ἀραβικῶν τόξων[1].

Ἐν ἀμφοτέροις δὲ τοῖς σχήμασι τοῦ κωδωνοστασίου τούτου διεσώσαμεν τὸ ἀρχικὸν σχῆμα τοῦ θόλου αὐτοῦ, ὅπερ ἡ *ἀνέκφραστος* ἀμάθεια τῆς Γενικῆς Ἐφορίας τῶν ἀρχαιοτήτων, τῆς ἐν τῷ Ναῷ τὰς τελευταίας ἐπισκευὰς διενεργησάσης, δεινῶς παρεμόρφωσε τὴν ὡραίαν τοῦ θόλου τούτου ὑπερβολήν, μεταβαλοῦσα εἰς τετραγωνικὸν πεπιεσμένον βαρβαρόσχημον ἐπιστέγασμα!

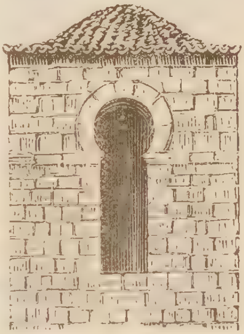
Πεταλόσχημον τόξον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Κωδωνοστασίου τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ὁ Πύργος.

Ἐν τέλει τῆς πλευρᾶς ταύτης ἄρχεται ὁ τετραγωνικὸς πύργος, ἀνήκων εἰς τὴν ἐπὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ Ναοῦ βραδύτερον

[1] Τοιαῦτα ἄκομψα πεταλόσχημα τόξα ἔχει ἐν τῷ νάρθηκι αὐτοῦ καὶ ὁ ἐν Πάτραις νέος Μητροπολιτικὸς Ναὸς τῆς Εὐαγγελιστρίας.

προσεπιτεθεῖσαν φραγκικὴν προσθήκην· εἰς ἑκάστην πλευρὰν τούτου ὑπῆρχον δύο φεγγῖται, δι' ὧν ἐφωτίζετο ἡ διὰ κοχλίου εἰς τὰ ἄνω ἀνάβασις, ἀλλὰ καὶ τούτους, ἀντὶ ΡΗΓΜΑΤΩΝ ἡ Γενικὴ Ἐφορία ἐκλαβοῦσα, ἐνετείχισεν! Ὡσαύτως ἀτυχῶς καὶ τὴν θύραν τοῦ πύργου τούτου, ἡ περίεργος αὕτη Γενικὴ Ἐφορία ἐνετείχισεν!

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μαρμαρίνου ὀρθοστάτου τῆς θύρας ταύτης εὕρηται ἐγγεγλυμμένος ὁ Σταυρὸς οὗτος (= Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ] φέρων τὸν τύπον, ὃν πλεῖστοι μεσαιωνικοὶ Σταυροὶ ἐπὶ τῶν ῥαβδώσεων τῶν στύλων τοῦ Θησείου φέρουσιν.

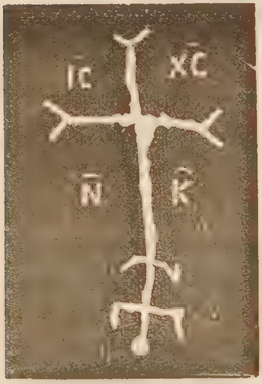

Τὸ ἄνω μέρος τοῦ Πύργου τούτου σήμερον ἐστὶν ὅλως κατεστραμμένον.

Πλευρὰ δυτική.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἤτοι ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ Ναοῦ προσετέθη ὑπὸ τῶν φράγκων νεώτερον οἰκοδόμημα, ἐφ' οὗ ὑπῆρχον πολεμικαὶ ἐπάλξεις, ὧν τέσσαρες μέχρι τοῦ νῦν διεσώθησαν, καὶ ἐξ ὧν δῆλον ὅτι ἡ προσθήκη αὕτη ἀμυντικὸν ὅλως κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἶχε σκοπόν, ἂν ὑπὸ τούτων ἐκυριεύετο ὁ ἐσωτερικὸς τοῦ Ναοῦ περίβολος[1].

Ἀρχικῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλευρᾶς ταύτης ὑπῆρχε μεγάλη γοτθικὴ ἀψίς, ἑκατέρωσε δὲ ταύτης δύο μικρότεραι συνηνωμέναι γοτθικαὶ ἀψῖδες, ὧν νῦν διεσώθησαν τρεῖς[2].

Ἡ πλευρὰ αὕτη, ὡς τανῦν ἔχει, εἶνε συμπίλημα κτισμάτων ἐποχῶν διαφόρων, ἀπὸ τῆς φραγκικῆς δυναστείας μέχρι τοῦ 1821.

Μεταξὺ δὲ τῶν γοτθικῶν ἀψίδων τούτων καταφαίνεται καὶ τὸ ἄνω μέρος Βυζαντιακῆς θυρίδος.

[1] Διὰ τοῦτο δικαίως ὁ Lenormant, λέγει ὅτι ἐπὶ τῶν φράγκων ἡ Μονὴ Δαφνίου ἦν τόπος προσευχῆς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τόπος ἀμύνης. Revue Archéol. 1874, σ. 281.

[2] Ἀπεικόνισιν τούτων, ἰδὲ ἐν τῷ Ἄτλαντι τοῦ Buchon. Ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ ταύτης ὁ λόρδος Ἔλγιν ἀφήρεσε τοὺς δύο Ἰωνικοὺς κίονας, περὶ ὧν ἐν σ. 28, σημ. 4, τὰ δέοντα εἴπομεν.

Πλευρὰ μεσημβρινή.

Ὡς ἐν τῇ ἀρκτικῇ πλευρᾷ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ, ὀκτὼ ἐν συνόλῳ θυρίδες ὑπάρχουσιν, ὧν πέντε ὑπὸ ἓν τόξον, εἰσὶ συνηνωμένα τρίθυρα· ὑπὸ τὰ τόξα δὲ τοῦ ἄνω τῆς θύρας τριθύρου διεσώθησαν ὡραῖα μουσειακὰ φυλλώματα Βυζαντιακῆς τέχνης. Ἐπὶ τῶν κεραμοπλαστικῶν δὲ κοσμημάτων τῶν θυρίδων τῆς πλευρᾶς ταύτης εὕρηνται ἐντετειχισμένα τὰ ἱερὰ μονογράμματα τοῦ ὀνόματος «*Ἰησοῦς Χριστὸς*» οὕτω,

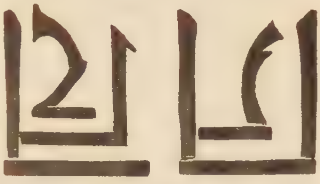

περὶ ὧν ἤδη ἐκτενῶς τὰ δέοντα ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴπομεν.

Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης, πρὸς τὰ κάτω τοῦ Ναοῦ, εὕρηνται ὀκτὼ μεταγενέστεραι συμμετρικαὶ τετραγωνικαὶ ἐντειχίσεις ἐκ λίθου πωρίνου, ἄνω τῶν ὁποίων ἐξέχουσι μικραί τινες βάσεις· ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι, ὅτε ὁ Ναὸς μετεβλήθη εἰς δυτικὴν Ἐκκλησίαν καὶ μαυσωλεῖον τῶν Δουκῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἦσαν ἐντετειχισμέναι λατινικαὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ τῶν ἐν τῷ Ναῷ τεθαμμένων, ἃς οἱ ὀρθόδοξοι μοναχοί, ὅτε ἐπανέκτησαν τὴν Μονήν, ἀπετείχισαν, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐπέθηκαν τοὺς νῦν ὑπάρχοντας πωρίνους λίθους. Ἐν τέλει τῆς πλευρᾶς ταύτης ἄρχεται ἡ φραγκικὴ προσθήκη, ἐφ' ἧς ὑπάρχουσι δύο μεγάλαι θυρίδες, νῦν ὅλως τετειχισμέναι, καὶ ὧν ἐν μέσῳ διεσώθη ἀρίστης τέχνης ἰωνικὸς κίων, λαμπρὸν λείψανον τοῦ ἀρχαίου Ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ εὕρηται μικρὰ θύρα **Γ**, δι' ἧς εἰσερχόμεθα ἔσω τῆς φραγκικῆς προσθήκης, ἄνω δὲ ταύτης, ὑψηλά, ὑπάρχει κωνικὴ προέκτασις, ἐσωτερικῶς κενή, δι' ἧς ἀθέατος ἠδύνατό τις νὰ ἐφορᾷ καὶ βλάπτῃ τὸν εἰσερχόμενον. Ὑπεράνω τῆς πλευρᾶς ταύτης σώζονται ἔτι τρεῖς μεσαιωνικαὶ ἐπάλξεις· ἐν τέλει δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ Ναοῦ εὕρηται ἡ ὀπὴ **Ρ**, δι' ἧς ποτε κατήρχοντο εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Νάρθηκα ὑπόγειον κρύπτην.

Ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ

(Ἰδὲ τὴν ἐν τέλει ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ναοῦ κάτοψιν).

Ἔξω Νάρθηξ

Οὕτω καλοῦμεν τὴν ἐκ τῆς μεταγενεστέρας φραγκικῆς προσθή-

κῆς σχηματισθεῖσαν αὐλὴν **Α**, ἥτις, ὡς ἐκ τῶν εἰς τὸ ἄνω μέρος ταύτης περισωθεισῶν βάσεων τόξων, καὶ τῶν ἐκ παραλλήλου ἀνταποκρινομένων θέσεων τούτων ἀποδείκνυται, ἡ νῦν ὑπαίθριος αὐλὴ αὕτη ἀρχικῶς ἦν ἐστεγασμένη· δεξιᾷ ταύτης **Β** ἐστὶν ἡ κλίμαξ, δι' ἧς ἐσωτερικῶς ἀνερχόμεθα εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς φραγκικῆς προσθήκης.

Γ μικρὰ θύρα.

Ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ Ναοῦ βραδύτερον, μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Ναοῦ καὶ πρὸ τῆς φραγκικῆς ἴσως προσθήκης, ἐκ μεγάλων τετραγωνικῶν πωρίνων λίθων προσετέθησαν αἱ **Δ Ε Ζ Η** ἀντηρίδες πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ Ναοῦ, ἐπὶ τῆς **Ε** δὲ ἀντηρίδος ἀνεκαλύψαμεν τὴν ὑφ' ὑγροῖς εἰκόνα ταύτην τοῦ Αὐτοκράτορος, περὶ οὗ τὰ δέοντα ἀνωτέρω ἐν σελ. 71—72 εἴπομεν.

Θ. Παρεκκλήσιον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς.

Ι. Ὁ πύργος, περὶ οὗ ἰδὲ ὅσα ἀνωτέρω ἐν σελ. 95 εἴπομεν.

Εἴσοδοι

Διὰ τριῶν θυρῶν εἰσερχόμεθα ἐν τῷ ναῷ, τούτων ἡ μὲν ἐστιν ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ Ναοῦ, ἡ δὲ ἐν τῇ ἀρκτικῇ, καὶ ἡ τρίτη ἐν τῇ μεσημβρινῇ. Πᾶσαι δ' εἰσὶν ἔργα συγχρόνου ἡμῖν τέχνης.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς θύρας ὑπάρχει μαρμάρινον ὑπέρθυρον, εἰλημμένον ἐξ ἀρχαιοτέρου χριστιανικοῦ Ναοῦ, ἐφ' οὗ εἰσιν ἀναγεγλυμμένα διάφορα Βυζαντιακὰ κοσμήματα καὶ Σταυρὸς ἐν ἀψῖδι, ἧς οἱ κίονες ἐν μέσῳ εἰσὶν ἀλληλοσυνδεδεμένοι, ὡς αἱ ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς Μητροπόλεως τοῦ Monreale κίονες, λόγου ἄξια μεσαιωνικὰ ἔργα τοῦ ιβ' αἰῶνος [1].

Ἄνω δὲ τοῦ ὑπερθύρου τούτου, ἐντὸς ἡμικυκλικῆς ἀψῖδος, ὑπάρχει ὑφ' ὑγροῖς μέλαινα εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἔργον μετριωτάτης Βυζαντιακῆς τέχνης.

Νάρθηξ.

Πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ναοῦ ἀσχοληθέντες, ὡς ὁ Buchon[2], ὁ Couchaud[3], ὁ Lenoir[4], ὁ Lenormant[5], ὁ Burnouf[6], οἱ κατὰ Μάϊον τοῦ 1888 μαθηταὶ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς κ. κ. Robert Weir Schultz καὶ Sidney H. Barnsley, οἱ καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ναοῦ κάτοψιν σχεδιαγραφήσαντες, καὶ σπουδαίως μελετήσαντες, πάντες λέγομεν, τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ Νάρθηκος **Κ** θεωροῦσιν ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην, τοὺς δὲ κίονας **Λ** καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν πέντε ἀψῖδας ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὸ ἀρχαῖον μέρος τῆς οἰκοδομῆς· φρονοῦσιν δῆλον ὅτι, ὅτι ὁ νάρθηξ οὗτος ἀρχικῶς ἦν στοὰ ἐλευθέρα, ἣν οἱ φράγκοι βραδύτερον περιέκλεισαν[7].

[1] Gsell-Fels. Unter-Italien u. Sicilien. Τόμ. II, 1871, σ. 264. Τῶν αὐτῶν ἀλληλοσυνδέσεων ἀναγεγλυμμένοι κίονες εὕρηνται καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ ἐνταῦθα παρὰ τῇ Μητροπόλει ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου [Παναγίας τῆς Γοργοπήκου]· ὡσαύτως τῆς αὐτῆς τέχνης καὶ τῶν αὐτῶν ἀλληλοσυνδέσεων κίονες ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ἐν τῇ χαείσῃ ἀγορᾷ ναοῦ τῆς Μεγάλης Παναγίας.

[2] Atlas pl. XXXI.

[3] Pl. 18. fig. 18.

[4] Arch. Monast. Τόμ. Α', σ. 259, 260.

[5] Notes et croquis, ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ κατόψει σ. 4.

[6] La ville et l'Acropole, σ. 53.

[7] Fr. Lenormant. Revue Archéol. 2874. Τόμ. 24, σ. 283. Ὁ Buchon μάλιστα εἰς τοσαύτην δυσχέρειαν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ περιπίπτει, ὥστε ἐν ἑτέρῳ σχεδίῳ τοῦ Ἄτλαντος αὐτοῦ (pl XXXII) ἐντελῶς καὶ ὅλον τὸν νάρθηκα ἀποκόπτει τοῦ ναοῦ ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην.

Τὸ πεπλανημένον ὅμως τῆς γνώμης ταύτης, ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη παρετηρήσαμεν, πρῶτος διὰ σειρᾶς συστηματικῶν προτάσεων ἐξήλεγξε καὶ ἀπέδειξεν ὁ ἔγκριτος καλλιτέχνης κ. Ι. Πλατῆς, οὗ αἱ περὶ τούτου ἐμβριθεῖς καὶ ἀκαταμάχητοι ἀποδείξεις πείθουσι πάντα, ὅτι ὁ τοῖχος **K** ἐστὶν ὁ ἀρχαῖος τοῦ Ναοῦ τοῖχος, οἱ δὲ κίονες **Λ** καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν ἁψῖδές εἰσι μεταγενέστεροι, βάρβαροι καὶ βάναυσοι προσθῆκαι. Καὶ δὴ κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας τοῦ κ. Πλατῆ·

α') Ὁ ὑπὸ τῶν ξένων ὡς νέος θεωρούμενος τοῖχος **K** φέρει ἀρχαῖα ψηφοθετήματα, ἐξακολουθοῦντα καὶ ὄπισθεν τοῦ ὡς παλαιοῦ νομιζομένου τοίχου τῶν ἁψίδων, ὅπερ ἀδύνατον.

β') Ἡ τομὴ τοῦ θόλου τοῦ Νάρθηκος δὲν ἀποτελεῖ κανονικὸν ἡμικύκλιον, ἀλλ' ἔχει σχῆμα πεπιεσμένον καὶ ἀκανόνιστον ἕνεκα τῆς εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον γενομένης μεταγενεστέρας προσθήκης, ὡς ἐκ τῶν παρόντων σχημάτων τῆς Ἀρκτικῆς (Α) καὶ Μεσημβρινῆς (Μ) τομῆς τοῦ θόλου καταφαίνεται, ἐν οἷς αἱ ἐστιγμέναι γραμμαὶ δηλοῦσι τὰς προσθήκας.

Α Μ

γ') Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου **K**, τοῦ ὡς νέου ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω περιηγητῶν θεωρουμένου, σώζονται αἱ βάσεις τῶν ἀρχικῶν τόξων τοῦ θόλου, ἀνταποκρινόμεναι ἀκριβῶς ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς βάσεις τῶν αὐτῶν τόξων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς.

δ') Τὸ ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ θόλου μικρότερον λοξὸν τόξον, ὡς μεταγενέστερον ἔργον, καλύπτει τμῆμα τοῦ ψηφοθετήματος τῆς εἰκόνος τῶν εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου.

ε΄) Τὸ ἐπὶ τοῦ ἀρκτικοῦ θόλου τόξον, πρὸς ἀνατολὰς μὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχαίας βάσεως τοῦ ἀρχικοῦ τόξου, πρὸς δυσμὰς ὅμως στηρίζεται ἐπὶ τοῦ προέχοντος μεταγενεστέρου τοίχου.

ς΄) Ἡ βάναυσος τέχνη τῆς λιθοδομίας τῶν μεταξὺ τῶν ἀψίδων τοίχων, καὶ ἡ ἀνάρμοστος τῷ λοιπῷ οἰκοδομήματι τοῦ Ναοῦ περισυλλογὴ τοιούτων διαφόρων κακίστης τέχνης κιονοκράνων.

ζ΄) Ὁ ὑπὸ τῶν ξένων, ὡς νεώτερος θεωρούμενος τοῖχος **Κ**, κατὰ μῆκος ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς καταμετρούμενος, συμπεριλαμβάνεται ἀκριβῶς ἐν τῷ ἀρχαίῳ τοῦ Ναοῦ οἰκοδομήματι· καὶ

η΄) ὅπερ μέγιστον, ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου **Κ** ἀρχικῶς ὑπῆρχον δύο δίδυμοι θυρίδες φέρουσαι ἀρχαῖα ψηφοθετήματα, ὧν ἡ μὲν ἐπὶ τῆς θέσεως **Μ** φαίνεται ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ νάρθηκος, καὶ ἥτις διασώζει ἔτι λείψανα ἀρχαίων ψηφοθετημάτων, ἡ δὲ πρὸς τ' ἀριστερὰ φαίνεται ἐκ τοῦ ἱεροῦ μόνον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἐπὶ τῆς θέσεως **Ν**.

Ἐκ πάντων τούτων αὐτόδηλον τοὐντεῦθεν νομίζομεν γίγνεται, ὅτι ὁ τοῖχος **Κ** ἐστὶ παλαιὸς καὶ σύγχρονος τῷ λοιπῷ τοῦ Ναοῦ οἰκοδομήματι, οἱ δὲ κίονες **Λ** καὶ αἱ μεταξὺ τούτων ἐντειχίσεις εἰσὶ μεταγενέστεροι βάρβαροι καὶ βάναυσοι προσθῆκαι. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ τοίχου τούτου τοῦ νάρθηκος τοῦ τοσαύτας παρανοήσεις καὶ τοσαῦτα τοῖς ξένοις παρασχόντος πράγματα καὶ ἀτυχῆ συμπεράσματα.

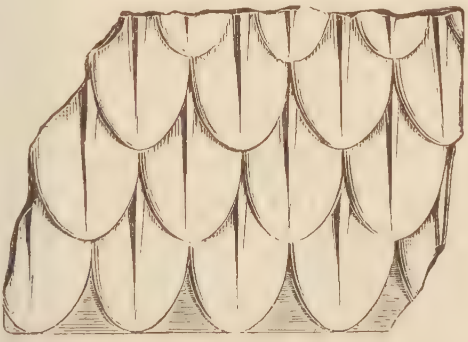

Ἐπὶ τῆς θέσεως **Ξ** εὕρηνται οἱ λάρνακες τῶν Δουκῶν De La Roche[1]· ἐπὶ τῆς θέσεως **Ο** ἐστὶν ἡ ἀναθηματικὴ στήλη, περὶ ἧς ἀνωτέρω τὰ δέοντα εἴπομεν (σελ. 40—43), ἐπὶ δὲ τῆς θέσεως **Π** ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εὕρηται τὸ φολιδωτὸν τοῦτο τμῆμα ἐπικαλύμματος λάρνακος, περὶ οὗ τὰ δέοντα ὡσαύτως ἀνωτέρω εἴπομεν (ἐν σ. 52).

[1] Περὶ τούτων ἰδὲ σελ. 48—52.

Ἡ ὑπὸ τὸν Νάρθηκα ὑπόγειος κρύπτη.

Ἅπαντα τὸν ὑπὸ τὸν Νάρθηκα χῶρον κατέχει ὑπόγειος κρύπτη, ἐν ᾗ ποτε ἦσαν οἱ τάφοι τῶν δουκῶν Ἀθηνῶν, καὶ πρὸς ἣν διὰ δύο καθόδων κατήρχοντο, τῆς μὲν κειμένης ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς νῦν εἰσιν οἱ λάρνακες **Ξ**, τῆς δὲ ἐξωτερικῶς κειμένης ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ τοῦ Ναοῦ ἐπὶ τῆς θέσεως **Ρ**.

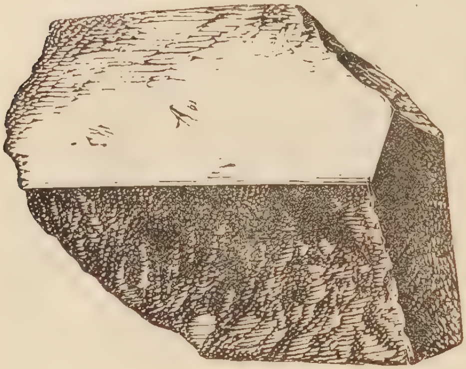

Τὴν ὑπόγειον ταύτην κρύπτην, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1889, μετὰ τοῦ θείου ἡμῶν κ. Πλατῆ ἀκριβῶς ἀνερευνήσαντες, εὕρομεν ἐν αὐτῇ τὸ ἐκ πεντελησίου μαρμάρου ἐξ ἑτέρου ἐπικαλύμματος λάρνακος τμῆμα τοῦτο, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ μάρμαρα καὶ μουσειακὰ ὑποχρίσματα, περὶ ὧν ἀνωτέρω (ἐν σελ. 51) τὰ δέοντα εἴπομεν.

Ἑκατέρωσε τῶν πλευρῶν τῆς ὑπογείου κρύπτης εὕρηνται νέοι τινὲς τοῖχοι, τεθέντες πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ οἰκοδομήματος.

Ὁ Ναός.

Ὁ Ναὸς διαιρεῖται εἰς πέντε κλίτη, **Σ Τ Υ Φ Χ**, ὧν τὰ τρία **Τ Υ Φ** ἐν τῷ μέσῳ ὑπὸ τὸν θόλον συνενούμενα, ἀποτελοῦσι τὸν εὐρύτατον τετραγωνικὸν χῶρον τοῦ κυρίως Ναοῦ.

Φραγκικὴ ἐντείχισις **Ψ Ψ**.

Μεγάλως ὅμως τὴν ἀρχικὴν ἐλευθέραν θέαν τοῦ Ναοῦ παραβλάπτει ἡ μεταγενεστέρα μεταξὺ τῶν δύο πεσσῶν ἐντείχισις **Ψ Ψ** ἥτις, ὡς ἐκ τῶν ὀξυκορύφων τόξων

τῆς θύρας, καὶ τῆς ὑπεράνω ταύτης θυρίδος ἀποδείκνυταί ἐστι μεταγενεστέρα τῶν φράγκων προσθήκη, δι' ἧς οὗτοι φαίνεται ὅτι ἐσκόπουν τὴν τοῦ ὅλου Ναοῦ καὶ ἰδίᾳ τὴν τοῦ θόλου ἐνίσχυσιν.

Τὸ Ἱερόν.

Τὸ ἱερὸν τοῦ κυρίως Ναοῦ βῆμα διὰ τριῶν βαθμίδων ὑψοῦται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τοῦ λοιποῦ Ναοῦ, ἐπὶ νεωστὶ δ' ἐκτισμένης τετραγωνικῆς βάσεώς ἐστιν ἐπιτεθειμένη ἡ πλὰξ τῆς ἁγίας Τραπέζης **Ω**, τιμωμένη ἐπὶ τῇ ἱερᾷ Κοιμήσει τῆς Θεοτόκου [1]. Ἀριστερᾷ ἐστιν ἡ ἱερὰ Τράπεζα τῆς Προθέσεως **Α Α**, καὶ δεξιᾷ ἡ τοῦ Διακονικοῦ **Β Β**, ἐκ τῶν ἄνωθεν δ' αὐτῶν ἐν τῇ κόγχῃ μουσειακῶν εἰκόνων, ἐν μὲν τῇ Προθέσει τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἐν δὲ τῷ Διακονικῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου, συμπεραίνομεν ὅτι πιθανῶς καὶ αἱ ἱεραὶ αὗται Τράπεζαί εἰσι καθιερωμέναι πρὸς τιμὴν τῶν ἀνωτέρω ἁγίων.

Πλάγια κλίτη.

Ἑκατέρωσε τοῦ κυρίως Ναοῦ ὑπάρχουσι τὰ **Σ Χ** πλάγια κλίτη· τέσσαρα ἐν ἑαυτοῖς περικλείοντα παρεκκλήσια· τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος **Γ Γ**, τὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου **Δ Δ**, τὸ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου **Ε Ε**, καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ **Ζ Ζ**· τὰ δύο δὲ τελευταῖα παρεκκλήσια δι' ἰδίων ἁψίδων καὶ συνεκοινώνουν ποτὲ μετὰ τοῦ λοιποῦ Ναοῦ ἐν τῇ θέσει **Η Η**.

Ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τῆς ἁγίας Τριάδος διεσώθησαν ἀρχαῖαί τινες ὑφ' ὑγροῖς γραφαί, ἐν μὲν τῷ ἱερῷ βήματι τριῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν, νεωστὶ ἀτέχνως ἀνακαινισθεῖσαι, ἔξω δὲ τοῦ ἱεροῦ βήματος αἱ ἑξῆς, μεγάλη εἰκὼν τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν ᾗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' ἀρχαιότατον τρόπον γράφεται ἐντὸς ὀκταγώνου ἐκ δύο ἐπικειμένων τετραγώνων σχηματιζομένου, ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἡ τῆς ἁγίας Βαρβάρας καὶ ἡ τῶν ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης κρατούντων τὸ τίμιον τοῦ Σταυροῦ ξύλον.

Αἱ ἑπτὰ ἅγιαι Τράπεζαι.

Οὕτω, κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ταύτην διάθεσιν, ἑπτὰ ἐν συνόλῳ

[1] Ἡ πανήγυρις ὅμως τοῦ Ναοῦ τελεῖται κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἑορτῆς τῇ 23 Αὐγούστου.

ἅγιαι τράπεζαι ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου ὑπάρχουσιν, ἡ **Ω, ΑΑ· ΒΒ· ΓΓ· ΔΔ· ΕΕ·** καὶ ἡ **ΖΖ**· ἑπτὰ ἱερῶν θυσιῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν δυναμένων νὰ τελεσθῶσι, κατὰ μυστικὴν θεολογικὴν παράστασιν τοῦ ριη´ Ψαλμοῦ 164 *«ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ᾔνεσά σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς Δικαιοσύνης σου»*.

Γνωστὸν δ' ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ καὶ παρ' Ἑβραίοις, καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πατράσιν, ἦν ἀριθμὸς ἱερός· οὕτως· ἑπτάφωτος ἦν ἡ λυχνία τῆς Π. Διαθήκης, ἑπτά εἰσι τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ἑπτὰ τὰ δῶρα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἑπτὰ οἱ Ἄγγελοι καὶ αἱ σφραγῖδες τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως, ἑπτὰ οἱ πλανῆται, ἑπτὰ αἱ ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος, ἑπτὰ αἱ παχεῖαι καὶ ἑπτὰ αἱ ἰσχναὶ βόες καὶ στάχυες, ἑπτὰ αἱ σάλπιγγες τῆς Ἱεριχοῦς, ἑπτὰ αἱ στύλαι τοῦ οἴκου τῆς Σοφίας, ἑπτὰ οἱ Διάκονοι, ἑπτὰ αἱ κοινότητες τῆς Ἀσίας, ἑπτὰ αἱ κεφαλαὶ τοῦ θηρίου, ἑπτὰ τὰ αἰτήματα τῆς Κυριακῆς προσευχῆς, ἑπτὰ αἱ τελευταῖαι ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ λέξεις τοῦ Κυρίου, ἑπτὰ αἱ ὧραι τῆς προσευχῆς, ἑπτὰ οἱ ψαλμοὶ τῆς μετανοίας κτλ., ἐφ' ᾧ καὶ αἱ ἑπτὰ ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ ἅγιαι Τράπεζαι.

Ὁ θόλος[1]

Ὑπεράνω δὲ τοῦ τετραγωνικοῦ τοῦ κυρίως Ναοῦ χώρου, τοῦ ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν **Τ Υ Φ** κλιτῶν σχηματιζομένου, ἐπὶ ὀκτὼ πεσσῶν καὶ ὀκτὼ ἀψίδων, εὐρύτατος καὶ διάφωτος μετὰ πολλῆς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συμμετρίας καὶ χάριτος καὶ οἱονεὶ ὑπεράνω ἡμῶν αἰωρούμενος καὶ ἐξ οὐρανοῦ ἐξημμένος, κατάχρυσος ὑψοῦται ὁ μέγας τοῦ Ναοῦ θόλος, ἄριστον ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον τῆς χριστιανικῆς Βυζαντιακῆς τέχνης. Ὁ θόλος οὗτος τῆς Μονῆς Δαφνίου φέρει πάσας τὰς ἀρετάς, ἃς ἀνωτέρω ἐν τῇ β´ περιόδῳ τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων ἀνεφέρομεν, καὶ οὗ τὴν τομὴν ἐν σ. 105 παρατιθέμεθα· οὕτως, ἐπὶ τῆς διαμέτρου **α β**, ἐχούσης μῆκος 7,85, ὑψοῦται ὁ θόλος ἔχων ὕψος 5,27 ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτοῦ· καὶ ἐσωτερικῶς μὲν ὁ θόλος φαίνεται κανονικὸν ἡμισφαίριον, κυρίως ὅμως

[1] Οἱ ἀρχαιότεροι, ὡς καὶ ὁ Προκόπιος καλεῖ αὐτὸν ἡ *θόλος*. Περὶ κτισμ. σ. 177, 1.

οὐκ ἔστι· καθόσον ἡ σφαίρωσις ἄρχεται 1,35 περίπου ἄνωθεν τῆς βάσεως αὐτοῦ εἰς τὸ γ δ, καὶ τοῦτο χάριν τῆς ὀπτικῆς, ὅπως ὁ θόλος, οὗ ἡ κορυφὴ ἀφίσταται 16,13 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, φαίνεται κανονικὸν ἡμισφαίριον καὶ οὐχὶ ταπεινὸν καὶ πεπιεσμένον. Ἄλλαις λέξεσιν, ὁ θόλος οὗτος συνίσταται ἐκ δύο μερῶν, ἐκ τοῦ σφαιρικοῦ μέρους γ δ ε ζ η, ἔχοντος ἀκτῖνα 3,925 τοῦ μέτρου, καὶ ἐκ τοῦ κυλινδρικοῦ α β γ δ, ἔχοντος ὕψος 1,35 τοῦ μέτρου.

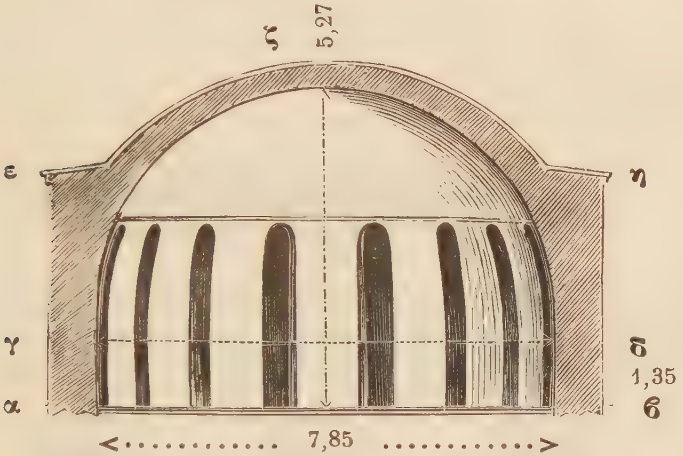

Τὸ τύμπανον α ε καὶ β η καλύπτει τὰ ²/₃ περίπου τοῦ θόλου, οὗ ἡ ἐξωτερικὴ μόνον ὑπερβολὴ ε ζ η καταφαίνεται.

Ἀρχικῶς περὶ τὸν θόλον ὑπῆρχον 16 μονόθυροι θυρίδες, ὧν αἱ ἡμίσεις νῦν εἰσι τετειχισμέναι.

Ὀρθομαρμάρωσις[1].

Ὅπως τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοίχων τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ἦν κεκαλυμμένον διὰ ποικίλων μαρμάρων πορφυρίτου, ἰάσπιδος, ὀφίτου λίθου καὶ ἄλλων, οὕτω καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου τὸ πάλαι ἦν κεκαλυμμένον διὰ ποικίλου χρώματος ὡραίων μαρμάρων· τῆς ἀρχαίας ὅμως ταύτης τοῦ Ναοῦ ὀρθομαρμα-

[1] Οὕτω καλεῖ ταύτην ὁ Κωδινός. Περὶ ἁγ. Σοφίας σ. 140, 14, σ. 141, 19 ἐκ τοῦ ῥήματος «ὀρθομαρμαροῦν». Αὐτόθι 6, 141, 7· οὕτω δὲ καὶ νῦν τὰ ἐν τῷ Ναῷ ὄρθια μάρμαρα ὀρθομαρμάρωσιν καλοῦσιν οἱ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ πατέρες· ὁ δὲ Εὐσέβιος, συγγραφεὺς τοῦ δ' αἰῶνος, ταύτην καλεῖ «πλάκωσιν τῆς οἰκοδομίας» Εὐσεβ. ἐν βίῳ Κωνστ., Γ', λς'.

ρώσεως νῦν ἐλάχιστα ἀτυχῶς κατελείφθησαν λείψανα, καὶ ὧν τινα βλέπομεν περὶ τὰς μουσειακὰς παραστάσεις τῆς Βαϊοφόρου, τῆς Σταυρώσεως, τῆς εἰς Ἅδου τοῦ Ἰησοῦ καθόδου καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἀψίδων ἰδίως τοῦ Ναοῦ [1].

Μαρμαροψηφοθετήματα.

Πλὴν τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τοῦ Ναοῦ πολλοῦ λόγου ἄξια ἦσαν τὰ μαρμαροψηφοθετήματα (marmormosaiken, marqueterie en pierre) τοῦ Ναοῦ, ἅτινα ἐν ἁρμονικῇ συνθέσει, μεταξὺ τῆς ὀρθομαρμαρώσεως παρεντιθέμενα, λαμπρῶς τόν τε Ναὸν ἐποίκιλλον καὶ τὴν μονοτονίαν τῆς ὀρθομαρμαρώσεως διέκοπτον.

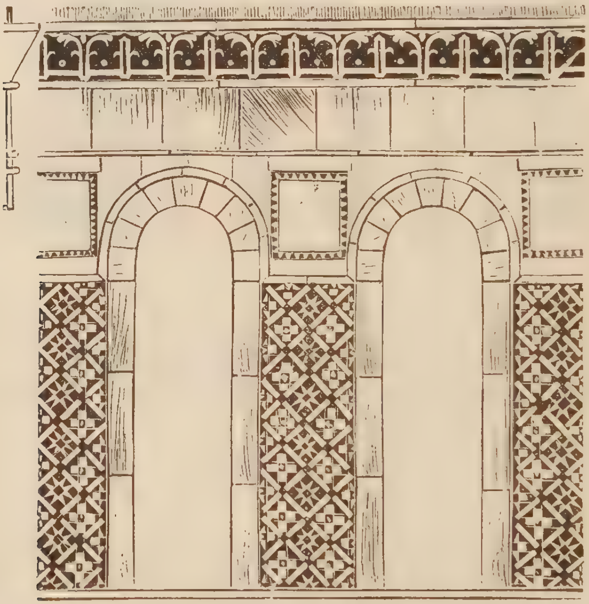

Οὕτω, τοιοῦτον λαμπρὸν μαρμαροψηφοθέτημα ἐκ τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐστὶ τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον, ὅπερ μόλις διε-

[1] Κατὰ τὸν Κωδινὸν ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας πρὸς στερέωσιν τῶν ὀρθομαρμαρώσεων, ἀντὶ ὕδατος μετεχειρίσθησαν ἄσβεστον μετὰ ἐλαίου χριστοῦ, «ἔξωθεν δὲ τοῦ συνδέσμου τοῦ ὅλου κτίσματος ἡ ἄσβεστος μετὰ ἐλαίου χριστοῦ ἐστι πεπλασμένη ἀντὶ ὕδατος, διὰ τὸ ἑδραῖον καὶ πάγιον· οὕτως ἔστησαν τὰς ὀρθομαρμαρώσεις.» Περὶ ἁγ. Σοφ. σ. 140, 12.

σώθη ἐν τῷ ἱερῷ βήματι μεταξὺ τῶν θυρίδων τῆς κόγχης, καὶ οὗτινος τὴν ἰχνογράφησιν καὶ τὴν τούτου συμπλήρωσιν ὀφείλομεν εἰς τοὺς καλοὺς νέους Ἄγγλους ἀρχιτέκτονας κ. Schultz καὶ κ. Barnsley.

Εἰς τὰ μαρμαροψηφοθετήματα δὲ ταῦτα τακτέαι καὶ αἱ ἐκ μαρμάρου διάφοροι κοσμητικαὶ ταινίαι [κοσμῆται][1], ἐν αἷς διὰ μαύρου τινὸς μίγματος τεθειμένου ἐντὸς ἐπίτηδες κεχαραγμένων αὐλάκων, ἐσχηματίζοντο διάφορα ὡραῖα φυλλώματα καὶ κοσμήματα. Οὕτως ἐν τῷ ἀνωτέρω μαρμαροψηφοθετήματι ἐν τῷ α εὕρηται τοιαύτη ἐπὶ μαρμάρου διὰ μέλανος μίγματος κοσμητικὴ ταινία, ἐν τῷ β εἰσὶ συνήθεις πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, ἐν τῷ γ μεταξὺ τῶν ἀψίδων τῶν θυρίδων εἰσὶ τετραγωνικαὶ πλάκες κεκοσμημέναι διὰ μαρμαροψηφοθετήματος, ἐν δὲ τῷ δ ἐστὶ τὸ ἐκ διαφόρων Σταυρῶν συνιστάμενον μαρμαροψηφοθέτημα.

I

II

III

Ἕτεραι δὲ τοιαῦται ἐπὶ μαρμάρου, διὰ μέλανος μίγματος κοσμητικαὶ ταινίαι εἰσὶν αἱ I, II, III ταινίαι, αἱ περὶ τὴν βάσιν τοῦ θόλου καὶ περὶ τὸν Ναὸν ὑπάρχουσαι, ὧν ἡ II ἐστὶν ὁμοία τῇ ἀνωτέρω ἐν τῇ κόγχῃ ὑπαρχούσῃ κοσμητικῇ ταινίᾳ α.

[1] «Κοσμήτης» κυρίως καλεῖται ὁ ὑπεράνω τῶν διαστύλων τοῦ θυσιαστηρίου τιθέμενος λίθος. Πρβ. Συμ. Θεσσ. ἔκδ. 1791, σ. 419.

Τὸ ἔδαφος[1].

Ὡς αἱ ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας καὶ αἱ ἐν Monreale, Cefalù καὶ Μεσσήνῃ ἀρχαῖαι Νορμανδικαὶ Ἐκκλησίαι, καὶ ὡς αἱ πλεῖσται τῶν ἐν Μιστρᾷ, ἡ ἐν Σάμαρι παρὰ τὴν Ἰθώμην, καὶ ἄλλαι ἀρχαῖαι Βυζαντιακαὶ Ἐκκλησίαι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἔχουσι ποικίλα διὰ μαρμάρου ψηφοθετήματα, οὕτω καὶ ἡ Μονὴ Δαφνίου τὸ πάλαι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἔφερε τοιαῦτα, ὧν μέρος μέχρι τοῦ 1840 ἐσώζοντο, ἅτινα εἶδεν ὁ Buchon, ἐξ οὗ τὴν ὕπαρξιν τούτων γινώσκομεν[2].

Ἀτυχῶς οὐδὲν ἴχνος τούτων σήμερον διεσώθη, τὸ δὲ νῦν ἔδαφος τοῦ Ναοῦ ἐστιν ἐστρωμένον διὰ κοινῶν πλακῶν τῆς Μελίτης.

Τὰ περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ναοῦ περαίνοντες, ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τούτου σημειοῦμεν ὅτι ὁ Ναὸς γυναικωνῖτιν δὲν ἔχει εἰμὴ μικρά τινα ὑπερῷα ἄνω ἐπὶ τῆς στέγης ὅλως ἀθέατα ἐκ τῶν κάτω, καὶ ἅτινα ἀρχικῶς φαίνεται ὅτι ἦσαν σκευοφυλακεῖα τοῦ ἱεροῦ τούτου Ναοῦ.

Ὡσαύτως δ' ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τούτου τὴν βαθεῖαν ἡμῶν θλῖψιν ἐκφράζομεν, ὅτι δὲν ἠδυνήθημεν οὔτε τὴν ἀρκτικὴν οὔτε τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐν εἰκόνι νὰ δημοσιεύσωμεν, καθόσον αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Καββαδία διενεργηθεῖσαι ἐπισκευαὶ **ἐντελῶς τὸ ἀρχικὸν ἐξωτερικὸν κάλλος τῶν πλευρῶν τούτων παρήλλαξαν καὶ παρεμόρφωσαν!** Φρίττομεν τῇ ἀληθείᾳ ὅτι εἰς ἄνθρωπος εἰς τοιαύτην ἐλεεινὴν καὶ ἀξιοθρήνητον κατάστασιν τὸ πολύτιμον τοῦτο τῆς Βυζαντιακῆς ἱστορίας καὶ τέχνης μνημεῖον περιήγαγεν!

[1] Ὁ Κωδινὸς καλεῖ τοῦτο «πάτον» «ἐβούλετο δὲ ὁ βασιλεὺς τὰς ὀρθομαρμαρώσεις καὶ τὸν πάτον ὅλον χρυσοῦν ποιῆσαι» Περὶ ἁγ. Σοφ. σ. 141. 19.

[2] Buchon, La Grèce cont. σ. 175.

ΦΡΑΓΚΙΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Αἱ ἐπὶ τοῦ Ναοῦ βραδύτερον προσεπιτεθεῖσαι φραγκικαὶ προσθῆκαι, ἀτυχῶς μεγάλως ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς τὸ ἀρχικὸν κάλλος τοῦ ὡραίου Βυζαντιακοῦ τούτου οἰκοδομήματος παρέβλαψαν καὶ τὴν ἀρχικὴν τοῦ Ναοῦ τούτου ἐλευθερίαν καὶ χάριν περιεδέσμευσαν.

Αἱ ἐπὶ τοῦ Ναοῦ δὲ προσθῆκαι αὗται, περὶ ὧν ἤδη ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις εἴπομεν ὅτι αὗταί εἰσιν ἔργα τῶν ἀρχαῖς τῆς **ιγ′** ἑκατονταετηρίδος τὴν Μονὴν καταλαβόντων Σταυροφόρων, ἐν συνόψει εἰσὶν αὗται.

Ἐξωτερικῶς.

α′) Ἅπασα ἡ πρὸς δυσμὰς τοῦ ναοῦ προσθήκη **A** καὶ

β′) Τὸ ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς ἀνεγερθὲν κωδωνοστάσιον (ἰδὲ σ. 94).

Ἐσωτερικῶς.

α′) Ἡ ἐντείχισις τῆς ὑπὸ τὸν θόλον μεγάλης τοῦ κυρίως Ναοῦ δυτικῆς ἁψῖδος **Ψ Ψ** (ταύτην ἰδὲ ἐν σ. 102).

β′) Ἡ ἐντείχισις τῶν ἁψίδων **H H** ἐν τοῖς παρεκκλησίοις **E E** καὶ **Z Z**.

καὶ γ′) αἱ διάφοροι προσθῆκαι ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ Νάρθηκος[1].

[1] Ὡσαύτως φραγκικαὶ προσθῆκαί εἰσιν αἱ ἐπάλξεις καὶ οἱ πύργοι τοῦ ἀρκτικοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, ὡς καὶ τὰ ὀξυκόρυφα τόξα τῶν στύλων τῆς μεσημβρινῆς αὐλῆς.

ΨΗΦΟΘΕΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, πρὸς μείζονα κατανόησιν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀξίας τούτων προτάσσομεν γενικά τινα, περὶ τῆς *ὀνομασίας*, *ἱστορίας* καὶ τῆς *τέχνης* τῶν ψηφοθετημάτων.

Ὀνομασία.

Ψηφοθέτημα ἢ ἔργον μουσειακόν, ἐν τῇ γενικωτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ καλεῖται πᾶν ἔργον, πᾶσα εἰκὼν ἢ κόσμημα, ἐκ διαφόρων λίθων ποικίλλου μεγέθους, σχήματος, καὶ χρώματος συνιστάμενον, ἐν δὲ τῇ στενοτέρᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ, περὶ ἧς ἐνταῦθα καὶ κυρίως πρόκειται, ψηφοθέτημα καλοῦμεν τὸ ἐκ τῆς συνθέσεως ποικίλλου μὲν χρώματος, ἴσου ὅμως μεγέθους τετραγωνικῶν μικρῶν λιθαρίων καὶ ὑάλων συνιστάμενον ἔργον· καὶ τὸ μὲν ἔργον καλεῖται *ψηφοθέτημα* (=ψηφίδας τιθέναι) *ψηφολόγημα*, *ψηφωτόν*, *ψηφολογητόν*, *ψήφωσις*, *μουσεῖον*[1] ἢ *μουσίον*[2], *μουσίωμα*, *μουσίωσις*, *ἔργον μουσειακόν*, ἔργον ἢ εἰκόνες *μουσόστικτοι*[3], *μούσωσις*[4] καὶ μεταγενεστέρως *μουζάκιον*[5], ἡ τέχνη καλεῖται *ψηφωτική*, *ψηφοφολογία*, *μουσειωτικὴ* καὶ *μούσαρον* (ars musivaria)[6] ὁ τεχνίτης *ψηφοθέ-*

[1] Κωδ. Περὶ τῆς ἁγ. Σοφίας σ. 144, 17.

[2] «Τὸ τῶν ψηφίδων ποίημα» Ζωναρ. ἐν λέξει μουσίον.

[3] Κωδ. Περὶ τῆς ἁγ. Σοφίας. σ. 147. 13.

[4] Ducange. opus musivo interstinctus vel pictus.

[5] «Exornatio per opus musivum». (Ἑρρ. Στεφ.)

[6] Ὑποδήματα μουζάκια = musivis pictos. Κωδινοῦ τοῦ Κουροπ. Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων. κεφ. γ', σ. 13, 14· σ. 226.

της, *ψηφοθέτης* (ἴσως ἀντὶ τοῦ ψηφοθέτης), *ψηφωτής* (tessellator, tessellarius) καὶ *ψηφοποιός* (κυρίως ὁ ποιῶν τὰς ψηφίδας), *μουσειωτής*, *μουσωτής* (musivarius) καὶ *μουσιάτωρ*[1] (musivi artifex)· τὰ δὲ λιθάρια καλοῦνται *ψηφίον*, *ψηφίς*[2], *μουσίον* καὶ κοινῶς *ψηφί*[3], τὰ δὲ ῥήματά εἰσι *ψηφοθετεῖν*, *ψηφοῦν*, *ψηφολογεῖν* (tessellare) καὶ *μουσιοῦν*[4] (musivo adornare)· ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ δὲ μουσεῖον ἢ μουσίον, παράγεται τὸ λατινικὸν «opus musivum,» καὶ ἐκ ταύτης, τὸ γαλλικὸν «mosaïque, τὸ γερμανικὸν «mosaïk» καὶ τὸ ἰταλικὸν «mosaïco», ἐξ ὧν ἐσφαλμένως οἱ πλεῖστοι τῶν καθ' ἡμᾶς μεταφράζουσι μωσαϊκὸν ἢ μοσαϊκόν[5].

Τὰ ψηφοθετήματα δὲ ἐκ τοῦ διαφόρου αὐτῶν χρωματισμοῦ, τοῦ σχήματος, καὶ τῆς διαθέσεως τῶν ψηφίδων, διαιροῦνται εἰς τέσσαρα καὶ καλοῦνται, «opus tessellatum» «opus sectile» «opus vermiculatum» καὶ «opus Alexandrinum». Καὶ «opus tessellatum» καλεῖται τὸ ψηφοθέτημα ὅταν συνίσταται ἐκ ποικίλου χρώματος, ἴσων ὅμως τετραγωνικῶν ψηφίδων, «opus sectile» ὅταν τοῦτο συνίσταται ἐκ πλακῶν ἢ ψηφίδων διαφόρου μέν, πλὴν κανονικοῦ καὶ γεωμετρικοῦ σχήματος, καὶ «opus vernicalatum» ὅταν αἱ ψηφῖδες δὲν τίθενται παραλλήλως, ἀλλ' ὡς σκώληκες (vermes) παρακολουθοῦσι τὰς γραμμὰς καὶ τὸ χρῶμα τοῦ

[1] Ducange. «τὴν τοῦ μουσάρου τέχνην ἐπιστάμενος.»
Οὕτως ἐν ταῖς μουσειακοῖς ἔργοις τῆς ἐν Βηθλεὲμ Ἐκκλησίας ἀναγινώσκομεν «† ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἔργον διὰ χειρὸς Ἐφραὶμ μοναχ. ἱστοριογράφου ΜΟΥCΙΑΤΟΡΟC ἐπὶ τῆς βασιλείας Μανουὴλ μεγάλου βασιλέως Πορφυρογεννήτου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ἐπὶ τὰς ἡμέρας τοῦ μεγάλου Ῥηγὸς τῶν Ἱεροσολύμων κυρίου Ἀμμόρι, καὶ τοῦ τῆς ἁγίας Βηθλεὲμ ἁγιωτάτου ἐπισκόπου Κυροῦ Ῥαούλ ἔτ[ει] Α. (Κ) (ΣΤ) ΧΟΖ. ἰνδικτιόν. Β'. Ἰδὲ Βενιαμὶν Ἰωανίδου. Προσκυνητάριον τῆς ἁγίας Γῆς. Ἐν Ἱεροσολ. 1877 σ. 305.

[2] «Χρυσαυγαὶ ψηφῖδες, χρυσαὶ ψηφῖδες, ψηφῖδες ἐχρυσωμέναι, μουσουργικαὶ ψηφῖδες». Ducange. Καὶ ὁ Προκόπιος, «ἐναβρύνεται δὲ ταῖς γραφαῖς ἡ ὀροφὴ πᾶσα οὐ τῷ κηρῷ ἐντακέντι τε καὶ διαχυνθέντι ἐνταῦθα παγεῖσα, ἀλλ' ἐναρμοσθεῖσα ψηφῖσι λεπταῖς τε καὶ χρώμασιν ὡραϊσμέναις παντοδαπαῖς.» Περὶ τῶν κτισ. σ. 204. «Ψῆφα» δὲ ἐλέγετο ἐν Βυζαντίῳ ὁ τόπος «ἔνθα ψηφῖδας ἔθος ἦν πωλεῖν.» Κωδ. περὶ κτισμ. Κωνστ. σ. 88, 17.

[3] Νικοδήμου Πηδάλιον ἔκδ. 1886. σ. 257, σημ. 6.

[4] «Εἶθ' οὕτως ἐμουσίωσαν καὶ ὀρθομαρμάρωσαν αὐτόν.» Κωδ. Περὶ τῆς ἁγ. Σοφ. σ. 141. 7 καὶ σ. 144. 7 «ἀπήρασι ταῦτα ταχέως πρὸς τὸ μουσιῶσαι.

[5] Ἰδὲ Λεξ. Σακελλαρίου, ἐν λέξει ψηφοποιός, ψηφοθέτης, ψηφολόγημα κλ.

παρισταμένου ἀντικειμένου. Τὸ «opus tessellatum» δὲ καὶ τὸ «opus sectile» καλεῖται κατά τινας καὶ «opus Alexandrinum», ὅταν τὸ μουσειακὸν ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους, συνίσταται ἐκ δύο μόνον χρωμάτων[1].

Τὰ μουσειακὰ τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἅτινα μέλλομεν νὰ περιγράψωμεν, ἀνήκουσιν εἰς τὰ «opus tessellatum, ἤτοι εἰς τὰ ἐκ διαφόρου μὲν χρώματος, πλὴν ἐξ ἴσων τετραγωνικῶν ψηφίδων συνιστάμενα ψηφοθετήματα.

Ἱστορία τοῦ ψηφοθετήματος.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη λαῶν τὸ ψηφοθέτημα παραλαβόντες[2] καὶ κατ' ἴδιον ὅλως τρόπον τοῦτο τελειοποιήσαντες, κυρίως χρῆσιν τούτου ἐποιοῦντο πρὸς διακόσμησιν τοῦ ἐδάφους[3], ἐξ οὗ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ πρῶτοι τοῦτο παρέλαβον καὶ μετεχειρίσθησαν πρὸς καθωραΐσιν τῶν τοίχων τῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸς παράστασιν τῶν διαφόρων ἁγίων· ἡ τέχνη δ' αὕτη ταχέως τοσούτῳ προσφιλὴς αὐτοῖς ἐγένετο, ὥστε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ διάδοσιν ταύτης διὰ νόμου ἀπήλλαξεν τοὺς ἐξασκοῦντας τὴν τέχνην ταύτην, τοῦ προσωπικοῦ δημοτικοῦ φόρου[4].

[1] Περὶ τῶν διαφόρων γνωμῶν καὶ ὀνομασιῶν τούτων ἰδὲ Kraus. Real. Encykl. der Christ. Alterth. ἐν λέξει Mosaik. Rich. Illustristes Vörterb. ἐν λέξει Musivum καὶ Pavimentum. Ciampini, Vet. Mon. I. 78. Labarte, Arts industr. II. 334.

[2] «Λιθόστρωτον» Ἐσθὴρ. α', 6.

[3] Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας εὕρηνται τοιαῦτα ἐψηφωμένα ἐδάφη, ὧν τὸ ἄριστον τὸ ἐν Πομπηΐᾳ εὑρεθέν, εἰκονίζον τὴν μάχην τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅπερ νῦν φυλάσσεται ἐν τῷ ἐν Νεαπόλει ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ· εἰκόνα τούτου ἰδὲ Overbeck. Pompeii. Τόμ. II, σ. 224. Ἐν Ἑλλάδι δὲ τοιαῦτα ἐδάφη εὕρηνται ἐν τῷ Ἀθήνησιν Ἀνακτορικῷ κήπῳ, πλεῖστα ἔξωθεν τούτου ἐν τῷ χώρῳ τῶν Ὀλυμπίων, ἕτερον παρὰ τὸν ἐν τῷ Βατραχονησίῳ ναὸν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος (Ἰδὲ Ἑβδομ. 1885, σ. 378. «Ὁ Σταυρωμένος Πέτρος»). Ἔξωθεν τοῦ ἐν Πατησίοις ναοῦ τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ, ἕτερον ἐν τῷ χώρῳ τῆς Μεγάλης Παναγίας ἐν τῇ χαείσῃ ἀγορᾷ, καὶ ἕτερον ἐν ἰδιωτικῷ οἴκῳ παρὰ τὸν Ἵππειον Κολωνόν κτλ. Ὡσαύτως λαμπρὰ τοιαῦτα μεμουσωμένα ἐδάφη εὕρηνται ἐν Σπάρτῃ, ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

[4] Leg 2 Codex Theodosian. De excus. cartific.

Οὕτω δὲ ἡ νέα αὕτη τέχνη ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων αὐτῶν τιμωμένη[1] κατὰ τὸν ϛʹ αἰῶνα, ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μεγαλωνύμου Σοφίας, ἀπετέλεσε τὰ λαμπρὰ καὶ θαυμάσια αὐτῆς ἔργα, ἐν οἷς τοσούτῳ θαυμαστῶς ἀνεπτύχθη ἡ μυστηριώδης τῆς τέχνης ταύτης δύναμις καὶ σοβαρὰ μεγαλοπρέπεια. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἡ Βυζαντιακὴ μουσειογραφία, ὡς ἰδία Σχολὴ εἰς ὕψιστον ἐξυψώθη βαθμὸν τελειότητος, ἣν οἱ μεταγενέστεροι Ναοὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αὐτῶν διακοσμήσει ἐκ παντὸς τρόπου ἀπεμιμοῦντο καὶ ἀντέγραφον. Οὕτω κατ' ἀπομίμησιν τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ἐγένοντο τὰ ψηφοθετήματα τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, τοῦ παρὰ τὴν Λεβαδείαν Ναοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ὡς καὶ τὰ ἀρχαῖα ψηφοθετήματα τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου[2]. Βραδύτερον δὲ ἡ μουσειωτικὴ Βυζαντιακὴ τέχνη, ἐν τῷ Νορμανδικῷ κράτει ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν ἐξασκουμένη ἀπετέλεσε τὴν Νορμανδικὴν μουσειωτικὴν Σχολήν, ἧς τὰ κύρια ἔργα εὕρηνται ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας καὶ τοῖς πέριξ[3], καὶ ὧν ἄριστον ψηφοθέτημα ὁ ἐν τῷ μύακι τῆς Cefalù Παντοκράτωρ (ἰδὲ σ. 126).

Τέχνη τῶν ψηφοθετημάτων.

Πᾶσα ἡ τέχνη καὶ ἡ εὐκολία τῶν ἀρχαίων ψηφοθετημάτων συνίστατο εἰς τὸ ὑπὸ τὰς ψηφῖδας τιθέμενον ὑπόχρισμα, ὅπερ ἐπὶ ἱκανὸν μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ψηφοθετήματος ἔμενεν ὑγρόν, καὶ οὗ ἡ χημικὴ σύστασις σήμερον ἀτυχῶς ἀγνοεῖται. Οἱ ἀρχαῖοι ψηφοθέται προητοίμαζον πρῶτον τὰς ἑαυτῶν ψηφῖδας, τὸ μὲν ἐκ φυσικῶν λίθων ποικίλου χρώματος συνισταμένας, τὸ δὲ ἐκ χυτῆς ὑάλου, ἥτις τὸ κατ' ἀρχὰς ἐχύνετο εἰς μικρὰς ὑαλίνους πλάκας, ἃς ἐπέθετον εἶτα ἐπὶ κοπτεροῦ ἄκμονος καὶ διὰ σφυρίου διῄρουν εἰς μικροὺς τετραγωνικοὺς κύβους· κυρίως δὲ ἰδίαν ἐργασίαν ἀπῄτουν αἱ χρυσαῖ ψηφῖδες προετοιμαζόμεναι οὕτω· πρῶτον ἐχύνετο ἡ

[1] Προκ. περὶ κτισμ. 6. 203—204.

[2] Περιγραφὴν καὶ ἀπεικονίσεις τούτων ἰδὲ ἐν τῷ ἀξιολόγῳ ἔργῳ Ferdinand Ongania. «Il Tesoro di san Marco in Venezia, 1885. Ἀκριβῆ δὲ κατάλογον τῶν ψηφοθετημάτων τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι τοῦ Θʹ αἰῶνος, ἰδὲ Kraus Real-Encyklopädie der Christichen Alterthümer, ἐν λέξει «Mosaïk».

[3] Παρβλ. σ. 14, 68.

ὑαλίνη πλάξ, ἐπ' αὐτῆς εἶτα ἐπεστρώνυτο λεπτεπίλεπτον φύλλον χρυσοῦ, ἐφ' οὗ εἶτα ἐπετίθετο λεπτοτάτη ὕαλος πρὸς προφύλαξιν τοῦ χρυσοῦ· ἐτέμνετο δ' εἶτα εἰς μικρὰ τετραγωνικὰ τμήματα, καὶ οὕτως ἀπετελεῖτο ἡ χρυσῆ ψηφίς, ἥτις κατὰ ταῦτα συνίσταται α΄) ἐκ τῆς φολίδος[1], ἤτοι ἐκ τῆς πρὸς φύλαξιν τοῦ χρυσοῦ ὑάλου **α**, β΄) ἐκ τοῦ φύλλου τοῦ χρυσοῦ **β** καὶ γ΄) ἐκ τοῦ λοιποῦ σώματος τῆς ὑάλου **γ**.

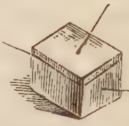

Μετὰ τὴν προετοιμασίαν ταύτην τῶν ψηφίδων, ἅπαν τὸ μέρος τὸ εἰς μουσείωσιν προκείμενον ἠλείφετο δι' ὑποχρίσματος, ὅπερ, ὡς ἤδη εἴπομεν, εἶχε τὴν ἄγνωστον νῦν ἰδιότητα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὅπως μένῃ νωπόν· ἐπ' αὐτοῦ ὁ πρωτομάστωρ διὰ χρωμάτων ἐσχεδιαγράφει τὴν παράστασιν, μεθ' ὃν ἕτερος κατὰ τὸ ὑποκείμενον χρῶμα, ἐπεκόλλα τὰς ψηφῖδας· διὰ μικρᾶς δ' εἶτα σανίδος, ἐπιτιθεμένης ἐπὶ τῶν ψηφοθετημάτων καὶ ταύτης διὰ σφυρίου πιεζομένης, ἐστρώννυον κανονικῶς τὰς ψηφῖδας, καὶ οὕτως ἐσχηματίζετο ἴση καὶ κανονικὴ ἡ ἐπιφάνεια τούτων. Ὅτι δὲ ἐσωτερικῶς ἐπὶ τοῦ ὑποχρίσματος ἐζωγραφεῖτο πρῶτον ἡ εἰκών, τοῦτο σαφῶς καταφαίνεται ἐκ τῶν Προφητῶν τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς εἰκόνος τοῦ Προφήτου Ἰεζεκιήλ.

Τοῦ ἀρχαίου ὅμως τούτου ὑποχρίσματος ἀπολεσθέντος, οἱ νῦν ψηφοθέται ἀναγκάζονται ὅπως διὰ γύψου ἢ ἑτέρου τινὸς μίγματος, τῆς ῥωμαϊκῆς καλουμένης μαστίχης, τῆς μετὰ $1/4$ τῆς ὥρας σχεδὸν ἀποξηραινομένης προετοιμάζωσι καὶ σχεδιαγραφῶσι μικρὸν μόνον μέρος τῆς εἰκόνος, καὶ οὕτω βραδυποροῦντες μετὰ μακρὸν χρόνον καὶ κόπον φθάνωσιν εἰς τὸ πέρας τῆς εἰκόνος.

Ἄριστοι ψηφοθέται τῆς ἐποχῆς ἡμῶν εἰσιν οἱ ἀδελφοὶ Bonnano, περὶ ὧν τὰ δέοντα ἤδη ἐν σελ. 65 εἴπομεν.

Ἀξία τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Διὰ τέσσαρας κυρίως λόγους ἡ ἀξία τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐστὶ μεγίστη· πρῶτον, διότι ταῦτά εἰσιν ἔργα ἀρ-

[1] Κατὰ τοὺς ψηφοθέτας ἀδελφοὺς Bonnano, τὸ λεπτὸν τῆς φολίδος ἐστὶ γνώρισμα τῆς ἀρχαιότητος τῆς ψηφῖδος.

χαίας τέχνης· δεύτερον, διότι ἡ τέχνη αὕτη, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, σήμερον ἀπωλέσθη· τρίτον, διότι τὰ ἔργα ταῦτα οὐδεμίαν ἐπισκευὴν ἔκτοτε ὑποστάντα, ὡς τὰ ἐν τῇ Δύσει τὰ ἀενάως ἐπιδιωρθούμενα καὶ ἐπισκευαζόμενα, διαμένουσιν ἀνέπαφα ὡς ἐξῆλθον τῶν χειρῶν τῶν ἀρχαίων ψηφοθετῶν, καὶ τέταρτον, ὅπερ μέγιστον, τὰ ψηφοθετήματα ταῦτα τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου εἰσὶ τῶν ἀρίστων καὶ καλλιτεχνικωτάτων ψηφοθετημάτων, ἐξ ὅσων τέως μετ' ἐπιστασίας εἴδομεν καὶ ἐμελετήσαμεν, οὕτω· συνεκρίναμεν ταῦτα πρὸς τὰ ἐν Βενετίᾳ περίφημα ψηφοθετήματα τοῦ Ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου [1] πρὸς τὰ ἐν τῷ παρὰ τὴν Λεβαδείαν ἀρχαίῳ Ναῷ τῆς Μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ [2], πρὸς τὰ ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ τῆς Μεσσήνης ὑπάρχοντα ἔργα τοῦ 1330 [3], παρεβάλομεν ταῦτα πρὸς τὰ ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μορτοράνας ὡραῖα ψηφοθετήματα τοῦ ιβ' αἰῶνος [1132] [4], πρὸς τὰ ὡσαύτως αὐτόθι παγκοσμίου φήμης ἀπολαύοντα ψηφοθετήματα τῆς Καπέλλας Παλατίνας (1140—1143) [5], συνεκρίναμεν ταῦτα πρὸς τὰ μεγαλοπρεπῆ ἔργα τῆς Μητροπόλεως τοῦ Monreale [1189] [6], ἐξεδράμομεν μέχρι καὶ τῆς πόλεως Cefalù ὅπως ἐκ τοῦ σύνεγγυς σπουδάσωμεν καὶ μελετήσωμεν καὶ τὰ ἀπομεμακρυσμένα ἐκεῖνα ψηφοθετήματα τῆς Μητροπόλεως ταύτης [1148] [7], καὶ ὅμως ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ψηφοθετημάτων, τὰ ψηφοθετήματα τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ λαμπρότερα, τεχνικώτερα

[1] Ταῦτα ἰδὲ ἐν τῷ ἔργῳ Ferd. Ongania. Il Tesoro di San Marco in Venezia. 1885.

[2] Περιγραφὴν τούτων ἄνευ εἰκόνων ἰδὲ Γ. Κρέμου Φωκικά. Τόμ. Β', 1880, σ. 177—198.

[3] Gsell-Fels. Unter-Italien. Τόμ. II. 1877, σ. 523.

[4] Ὁ Ναὸς οὗτος ἐκτίσθη τῷ 1143 ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ναυάρχου Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐφ' ᾧ τὸ πάλαι καὶ ναὸς τῆς S. Maria dell'Ammiraglio ἐκαλεῖτο, ἀπὸ δὲ τῆς Ἡγουμένης Aloisia Martorana, τῷ 1193 ὠνομάσθη Ναὸς τῆς Μαρτοράνας (Gsell-Fels, σ. 177) Μονογραφίαν περὶ τοῦ Ναοῦ τούτου ἔγραψεν ὁ ἀξιόλογος ἀρχιτέκτων καὶ ἡμῖν γνώριμος κ. G. Patricolo «La chiesa di S. Maria dell'Ammiraglio in Palermo. 1883.

[5] Csell-Fels. σ. 201. Ταῦτα ἰδὲ εἰς LXVII, πίνακας ἐν τῷ ἔργῳ, Andrea Terzi, «La Cappella di S. Pierto.»

[6] Gsell. Fels σ. 55. Ταῦτα ἰδὲ Gravina. «Il Duomo di Monreale.»

[7] Csell-Fels σ. 469.

καὶ τῷ σχεδίῳ ἀκριβέστερα[1], ὁ ὑπὸ τὸν Σταυρὸν ἱστάμενος Ἰωάννης, ἡ πολυπλοκωτάτη σύνθεσις τῆς εἰς Ἅδου τοῦ Ἰησοῦ καθόδου, καὶ αἱ ὑπὸ τὸν θόλον ἐν τοῖς τριγώνοις παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ τῆς Βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ, εἰσὶ μοναδικὰ καὶ ἀπαράμιλα τῷ ὄντι ἔργα τῆς ἀρίστης μουσειογραφικῆς Βυζαντιακῆς τέχνης. Ἐπὶ τῆς πτυχολογίας καὶ στάσεως τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης στηριζόμενα. Τοσαύτη ἡ τῶν ψηφοθετημάτων τούτων ἱστορικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀξία, εἰς ὧν ἤδη τὴν καταγραφὴν καὶ περιγραφὴν μεταβαίνομεν.

Καταγραφὴ καὶ περιγραφὴ τῶν τέως ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνέου περισωθέντων ψηφοθετημάτων.

(Ἰδὲ ἀραβικοὺς ἀριθμοὺς ἐν τῇ ἐν τέλει ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ Ναοῦ κατόψει).

Ἐν τῷ Νάρθηκι.

1. [ΤΑ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ]. — Μεγάλη μουσειακὴ παράστασις[2], ἀφ' ὧν ἄρχεται ἡ σειρὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων τῆς Μονῆς Δαφνίου. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἁγία τράπεζα κεκαλυμμένη διὰ κιβωρίου, ἵσταται ὁ γέρων ἱερεὺς Ζαχαρίας, ὑπεράνω τῶν κεκλεισμένων πυλίδων ἐκτείνων τὰς χεῖρας πρὸς τὴν τριετίζουσαν Κόρην Μαρίαν[3] δεχόμενος ταύτην παρὰ τοῦ Ἰωακεὶμ καὶ τῆς Ἄννης. Κατὰ τὰ ἀναγινωσκόμενα δὲ ἐν τῷ αὐτῷ Πρωτοευαγγελίῳ[4], ὀπίσω τῆς θεόπαιδος, τέσσαρες παρθένοι λαμπαδηφοροῦσαι συνοδεύουσι ταύτην προσαγομένην ἐν τῷ Ναῷ Κυρίου. Ὡραῖον καὶ λίαν ἐκφραστικόν ἐστι τὸ πρόσωπον τῆς Παρθένου, ἥτις φέρει σεμνὴν καὶ μεγαλοπρεπῆ περιβολὴν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Ὑπεράνω τοῦ ἱεροῦ ἵπταται Ἄγγελος, παρ' οὗ, κατὰ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον[5], ἡ

[1] Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ὁμολογοῦμεν ὅτι ποιεῖται ὁ Παντοκράτωρ τῆς Cefalù ἀπεριγράπτου ἀληθῶς ὡραιότητος μουσειακὸν τοῦ ιβ' αἰῶνος.

[2] Protœvang. Jacobi, VI. ἔκδ. Tischendorf. Lipsiæ. 1853.

[3] Protœvang. Jacobi, VI.

[4] Κεφ. VI.

[5] Brotoevang Jacobi, VIII.

Θεοτόκος ἐλάμβανε τροφὴν ἐν τῷ ἱερῷ διαμένουσα[1]. Ἀπὸ τῆς εἰκόνος ταύτης ἀτυχῶς λείπει ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἰωακείμ· ἐν ὅλῳ δὲ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ὀκτὼ κεφαλαί.

2. [Η ΥΠΑΠΑΝΤΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ].— Ὡσαύτως μεγάλη μουσειακὴ παράστασις, ἀφ' ἧς δυστυχῶς διεσώθησαν μόνον ὁ Ἰωσὴφ καὶ ἡ Θεοτόκος. Ἡ στάσις τῶν δύο τούτων σωμάτων ἐστὶν ἀρίστη καὶ ἡ πτυχολογία μεγαλοπρεπεστάτη. Εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνος διεσώθη ἱερὸν κιβώριον ὑπὸ τεσσάρων κιόνων ὑποβασταζόμενον. Ἐν ὅλῳ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν κεφαλαὶ δύο.

3. [Ο ΔΕΙΠΝΟΣ Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ]. — Διαρρυεῖσα μεγάλη μουσειακὴ παράστασις ἀφ' ἧς περιεσώθη εἰς μὲν τὸ ἀριστερὸν ἄκρον ἡ κεφαλὴ μόνον τοῦ Ἰησοῦ, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν δύο τῶν μαθητῶν καθήμενοι καὶ εὐλογοῦντες· τούτων ὁ μὲν ἔχει συνηνωμμένον τὸν μέγαν δάκτυλον μετὰ τοῦ μέσου καὶ παραμέσου, ὁ δὲ τὸν μέγαν μετὰ τοῦ παραμέσου καὶ μικροῦ· σημειωτέον ὅτι καὶ αἱ τρεῖς περισωθεῖσαι αὗται κεφαλαί εἰσι λίαν ἐκφραστικαὶ καὶ ζωηραί, καλλιτεχνικώτατα ἔργα ἀρίστης Βυζαντιακῆς μουσειογραφικῆς τέχνης.

4. Τεμάχιον ὡσαύτως διαρρυείσης μεγάλης μουσειακῆς παραστάσεως ἀφ' ἧς διεσώθησαν τέσσαρες ἄνδρες, ὧν εἷς γέρων, πιθανῶς ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καὶ ἕτερος ἀνὴρ καθήμενος, ὡραίαν καὶ πλουσίαν ἐνδυμασίαν ἔχων.

5. Ἀμυδρὰ λείψανα ἐντελῶς διαρρυεισῶν παραστάσεων.

Ἐν τῷ κυρίως Ναῷ.

6. [Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ].— Ἡ σύνθεσις καὶ ἡ διάταξις τῶν περὶ τὴν σορὸν τῆς Θεοτόκου συνηγμένων μαθητῶν καὶ ἱεραρχῶν, ἡ σεμνότης καὶ ὁ ὠχρὸς χρωματισμὸς τοῦ προσώπου τῆς θεομήτορος καὶ ἡ ἱερὰ μεγαλοπρέπεια μεθ' ἧς ἐστὶν ἡπλωμένη ἐπὶ τῆς σοροῦ τὸ ἅγιον σῶμα τῆς Θεοτόκου καθιστᾶσι τὴν παράστασιν

[1] Ἡ παράστασις αὕτη ἀτυχῶς κατεστράφη κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ δὲ τῶν σωμάτων λείπει ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἰωακείμ.

Ἐν τῇ ἐν Βενετίᾳ Ναῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου εὕρηται ὁμοία περίπου μουσειακὴ εἰκὼν παριστῶσα τὴν μετὰ ἐννέα ἔτη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ παραλαβὴν τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ. (Protoevang. Jac. IX) τὴν εἰκόνα ταύτην ἴδε ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Onganiä πίν. XLI.

ταύτην ὑπερτέραν πάσης περιγραφῆς, καὶ ὡς τοιαύτην συνιστῶμεν πᾶσι τοῖς περὶ τὴν Βυζαντιακὴν ἁγιογραφίαν ἀσχολουμένοις.

Δυστυχῶς ὅμως τὴν πολύτιμον καὶ ὡραίαν ταύτην εἰκόνα κατέστρεψαν τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν, ἅτινα δι' ὑπερκειμένης ἀνεῳγμένης θυρίδος, ὡς δι' ὀχετοῦ τινος, ἀφθόνως ἀπὸ τῆς στέγης κατήρχοντο ἐν τῷ Ναῷ. Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν περίπου κεφαλαὶ δέκα.

7. Ο ΑΓΙΟΣ ΣΕΡΓΙΟΣ. — Νέος ἀγένειος φέρων λευκὴν περιβολὴν καὶ κρατῶν τῇ μὲν δεξιᾷ στρατιωτικὴν ῥάβδον, φέρουσαν ὡραῖον Βυζαντιακὸν κόσμημα, τῇ δ' ἀριστερᾷ ξίφος ἐν θήκῃ.

8. Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΚΧΟΣ. — Νέος ἀγένειος συναθλητὴς τῷ Σεργίῳ (296), φέρων ὡσαύτως λευκὴν περιβολὴν[1] καὶ κρατῶν τῇ δεξιᾷ σπάθην ἐν θήκῃ, τῇ δ' ἀριστερᾷ ῥάβδον, ὡς ὁ ἅγιος Σέργιος· ἡ λευκὴ περιβολὴ τοῦ ἁγίου τούτου, ἡ σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς στάσις καὶ ἡ πλουσιωτάτη πτυχολογία τῆς περιβολῆς αὐτοῦ, καθιστᾶσι τὴν ἁγιογραφίαν ταύτην ἓν τῶν πολυτίμων ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τούτου.

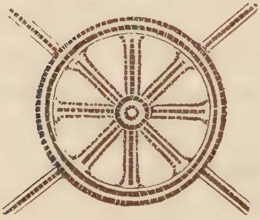

9. Ἐπὶ τοῦ θόλου : [Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ] κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἥμισυ, περὶ οὗ ἤδη τὰ δέοντα ἐν τοῖς προηγηθεῖσι (σελ. 85) εἴπομεν.

10. Ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ θόλου ἦν ἕτερος [ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ], οὗ ἐλάχιστα ἴχνη νῦν διεσώθησαν.

11. Ο ΑΓΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ. — Αὐστηροῦ Βυζαντιακοῦ τύπου ἅγιος, τῇ ἀριστερᾷ κρατῶν λευκὸν σταυρὸν μονόγραμμον.

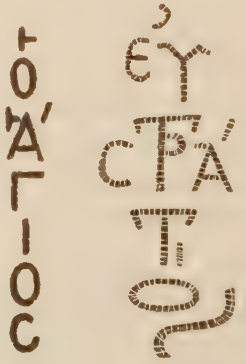

[1] Ἀποκαλ. ς', 11.

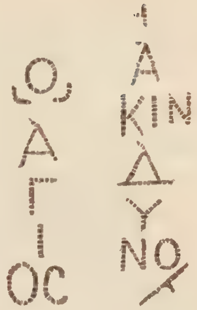

12. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΣ. — Ἔχει σεμνοτάτην καὶ ὡραίαν κεφαλήν· τῇ ἀριστερᾷ κρατεῖ ἁπλοῦν Σταυρὸν μονόγραμμον καὶ ἔχει τὴν αὐτὴν περιβολὴν καὶ στάσιν, ἣν ὁ ἀπέναντι αὐτοῦ (11) ἅγιος Εὐστράτιος.

13. Ο ΑΓΙΟΣ ΕΛΠΙΔΗΦΟΡΟΣ. — Φέρει πλουσίαν Βυζαντιακὴν περιβολὴν κρατῶν τῇ μὲν δεξιᾷ Σταυρόν, τῇ δ' ἀριστερᾷ τὸν ἐπενδύτην αὐτοῦ.

14. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΕΜΠΟΔΙΣΤΟΣ. — Νέος ἀγένειος φέρων λεπτοτάτης τέχνης πορφυροῦν ἐπενδύτην, ποικιλλόμενον δι' ὡραιοτάτης λευκῆς πτυχολογίας· τῇ δεξιᾷ κρατεῖ ὡραῖον μέλανα Σταυρὸν μονόγραμμον, τὴν δ' ἀριστερὰν αὐτοῦ ἔχει κεκαλυμμένην ὑπὸ τὸν ἑαυτοῦ ἐπενδύτην.

15. [Ο ΑΓΙΟΣ ΠΗΓΑ]ΣΙΟΣ. — Μάρτυς φέρων ὡραίαν Βυζαντιακὴν περιβολήν, τῇ δεξιᾷ κρατεῖ Σταυρὸν ἐρυθρομέλανα, τῇ δ' ἀριστερᾷ τὸν ἑαυτοῦ ἐπενδύτην[1].

16. [Ο ΑΓΙΟΣ] ΔΑ[ΜΑΣΟΣ] ; — Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἁγίου τούτου μάρτυρος, ὡς καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χείρ ἐστι κατεστραμμένη, φέρει ὡραίαν λευκὴν περιβολήν, κεκοσμημένην διὰ πλουσίας πτυχολογίας, τῇ δὲ δεξιᾷ κρατεῖ Σταυρόν, τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ ἐν Χριστῷ αὐτοῦ μαρτυρίου.

17. [Ο ΑΓΙΟΣ ...]ΟΣ. — Ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ ἁγίου τούτου εἰσὶ κατεστραμμέναι, φέρει πλουσίαν στρατιωτικὴν στολὴν τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατεῖ ξίφος ἐν ἐρυθρᾷ θήκῃ, ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ χρυσαῖς ἁλύσεσι ἀνηρτημένον.

18. [Ο ΑΓΙΟΣ ΑΥΞΕΝ[ΤΙΟΣ]. — Γέρων, τὴν αὐτὴν περίπου ἔχων

[1] Καὶ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων ἁγίων Ἀκινδύνου, Ἐλπιδηφόρου, Ἀνεμποδίστου καὶ Πηγασίου, ἐν Περσίδι τῷ 330 μαρτυρησάντων, ἡ Ἐκκλησία ποιεῖται μνείαν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ 2 Νοεμβρίου, ἀπέναντι δὲ τοῦ ἁγίου Πηγασίου (15) φρονοῦμεν ὅτι εἰκονίζετο ὁ ἅγιος Ἀφθόνιος μαρτυρήσας μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἁγίων μαρτύρων.

περιβολὴν καὶ διάταξιν, οἵαν καὶ ὁ ἅγιος Ἀνεμπόδιστος (14)· τῇ ἀριστερᾷ κρατεῖ Σταυρόν.

19. [Ο ΑΓΙΟΣ ΕΥΓΕΝΙΟΣ]. — Ἐσωτερικῶς φέρει ἀπαστράπτοντα λευκὸν χιτῶνα, διεζωσμένον διὰ μαύρης σχοινώδους ζώνης καὶ ἐπ' αὐτοῦ χρυσομέλανα ἐπενδύτην· τῇ ἀριστερᾷ κρατεῖ Σταυρόν, τὴν δὲ δεξιὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ στήθους.

20. [Η ΒΑΪΦΟΡΟΣ]. — Ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ λευκοῦ ὀναρίου (Ἰων. ιβ', 14) καθήμενος, καὶ ὑπὸ δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ συνοδευόμενος, ὧν εἷς ἀγένειος [Ἰωάννης], ὁ δὲ λευκόθριξ [Πέτρος], ἔρχεται εἰς Ἱερουσαλήμ, ἥτις φαίνεται ἀπέναντι, ὑπὸ κυκλικοῦ φρουρίου περιτετειχισμένη, καὶ ἐξ ἧς ἐξέρχεται ὁ ὄχλος εἰς ὑπάντησιν τῷ Ἰησοῦ. Ὁ Ἰησοῦς κρατεῖ εἰλητάριον, τὴν ἐπὶ τὸ ἑκούσιον πάθος καταδικαστικὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν, ἥτις ἐστὶ δεδεμένη δι' ἱμάντων σχηματιζόντων τὸ ἱερὸν αὐτοῦ μονόγραμμα.

Μικρὸς παῖς στρωννύει τὸ πορφυροῦν αὐτοῦ ἱμάτιον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἕτερος ἐπὶ δένδρου κόπτει τοὺς κλάδους τῶν βαΐων τῶν φοινίκων[1].

21. [. . . .]; Ἄνω τῆς παραστάσεως ταύτης, ἦν ἑτέρα μουσειακὴ παράστασις νῦν κατεστραμμένη, καὶ ἐν ᾗ διεσώθησαν τρεῖς κεφαλαί, ὧν ἡ μία ἐστὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς παραστάσεως ταύτης ὡς ἐκ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ καπνοῦ ἐστι δυσδιάκριτος. Περὶ τὸ τρίθυρον τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς, ἐντὸς μικρῶν κύκλων, ἐν προτομῇ, παρίστανται οἱ ὑπ' ἀριθ. 22, 23 καὶ 24 ἅγιοι οὗτοι.

22. Ο ΑΓΙΟΣ . . .; [Δυσδιάκριτος ἡ ἐπιγραφή]. Ὁ ἅγιος οὗτος διετηρήθη καλῶς, ἔχει καλλιτεχνικωτάτην στάσιν, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ ὡραιοτάτην καὶ συμπαθεστάτην πρὸς τὰ κάτω κλίσιν. Ὁ ἅγιος οὗτός ἐστι τῇ ἀληθείᾳ καλλιτεχνικὸν ἔργον θαυμάσιον.

23. Ο ΑΓΙΟΣ . . .; Μόλις διεσώθη τὸ ἥμισυ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

24. Ο ΑΓΙΟΣ . . .; Ἐντελῶς κατεστραμμένος καὶ μόλις διεσώθησαν ψηφῖδές τινες.

25. [Η ΣΤΑΥΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ]. — Σοβαρὰ καὶ αὐστηροῦ Βυζαντιακοῦ τύπου παράστασις τοῦ Σταυρικοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου. Δεξιᾷ τοῦ Ἰησοῦ ἵσταται μελανειμονοῦσα ἡ Θεοτόκος, τῇ μὲν δε-

[1] Ὁμοία παράστασις εὕρηται καὶ ἐν τῷ ἐν Πανόρμῳ Ναῷ τῆς Μαρτοράνας καὶ ἐν τοῖς ψηφοθετήμασι τῆς Βηθλεέμ. Βενιαμίν, Προσκυνητάριον τῆς ἁγίας Γῆς, σ. 305.

ξιᾷ δεικνῦσα τὸν ἐπὶ Σταυροῦ Ἰησοῦν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατοῦσα μανδήλιον πρὸς ἀπόμαξιν τῶν ἑαυτῆς δακρύων. Ἀριστερᾷ δὲ τῷ Ἰησοῦ ἵσταται ὁ ἠγαπημένος αὐτοῦ μαθητὴς Ἰωάννης, τῇ μὲν δεξιᾷ δεικνύων τὸν Ἰησοῦν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ ἄκρον τοῦ ἑαυτοῦ ἐπενδύτου. Ἡ ἀρίστη περιβολὴ τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἡ καλλιτεχνικωτάτη διάταξις τῆς πτυχολογίας αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου ψηφοθετημάτων, ἐφ' ᾧ καὶ τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Ἰωάννου, ἐξ ἀντιγραφῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἐμμανουὴλ δημοσιεύομεν.

Ὁ ὑπὸ τὸν Σταυρὸν Ἰωάννης.

Ὁ Ἰησοῦς κρέμαται ἐπὶ Σταυροῦ φέροντος ὑποπόδιον, ἐφ' οὗ κεχωρισμένως εἰσὶ προσηλωμένοι οἱ πόδες αὐτοῦ, κάτω δὲ τούτου κεῖται ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀδάμ[1]. Τὸ ἄνω μέρος τῆς εἰκόνος, ἐφ' οὗ φαίνεται ὅτι εἰκονίζοντο Ἄγγελοι, νῦν ἐστι κατεστραμμένον· ἐν ὅλῃ τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν τρεῖς κεφαλαί.

26. [ΤΟ ΓΕΝΕΣΙΟΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ].— Ἄνω τῆς Σταυρώσεως τοῦ Κυρίου. Ἡ ἁγία Ἄννα κεῖται ἐπὶ κλίνης, ἣν ὑπηρετοῦσι τρεῖς θεραπαινίδες, δύο δ' ἕτεραι θεραπεύουσι τὸ βρέφος αὐτῆς. Ἐν ὅλῳ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ἑπτὰ κεφαλαί.

[1] Ἰδὲ Μεγ. Ἀθανασίου λόγον εἰς τὸ ἅγιον Πάθος.

27. [Η ΕΙΣ ᾼΔΟΥ ΚΑΘΟΔΟΣ]. — Λαμπρὰ μουσειακὴ παράστασις καὶ πολύπλοκος σύνθεσις.

Ὁ Ἰησοῦς νικητὴς τοῦ θανάτου συντρίβει τὰς χαλκᾶς πύλας τοῦ ᾍδου, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ κρατῶν τὸν διὰ δύο κεραιῶν Σταυρὸν τῆς νίκης, καταπατεῖ τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους, τὸν Διάβολον, ἐν μορφῇ εἰδεχθοῦς καὶ ἀγρίου γέροντος παρισταμένου, φέροντος σιδηρᾶ δεσμὰ εἴς τε τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, τῇ δὲ ἀριστερᾷ ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἱκετεύοντος αὐτὸν Προπάτορος, μεθ' ὃν ἀκολουθεῖ ἡ προμήτωρ Εὔα συνικετεύουσα. Ὀπίσω τοῦ Ἰησοῦ παρίσταται Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, τῇ μὲν ἀριστερᾷ κρατῶν περιειλιγμένον εἰλητάριον, τῇ δὲ δεξιᾷ δεικνύων τὸν Ἰησοῦν, κηρύσσει τοῖς ἐν ᾍδου Βασιλεῦσι, δικαίοις καὶ Προφήταις τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα Θεόν[1].

Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ εὐτυχῶς διεσώθησαν ἅπασαι αἱ κεφαλαί, ἐν ὅλῳ ἕνδεκα.

28. Ἄνω τῆς παραστάσεως ταύτης [ΑΙ ΜΥΡΟΦΟΡΟΙ ΕΠΙ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ][2]. — Ἐπὶ τοῦ τάφου Ἄγγελος ἐν λευκοῖς καθήμενος εὐαγγελίζεται ταῖς Μυροφόροις τὴν τοῦ Κυρίου Ἀνάστασιν. Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ἐν ὅλῳ πρόσωπα τρία.

Ἀτυχῶς ὡς ἐκ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ καπνοῦ ἡ εἰκών, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφή ἐστι δυσδιάκριτος[3].

[1] Ἀκριβῶς οὑτωσὶ τὴν παράστασιν ταύτην περιγράφει ἡμῖν ὁ ἱερὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός († 756· ἰδὲ Λόγον ἀποδεικτικὸν περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων. Τόμ. II, κεφ. ι', σ. 305, καὶ ἐφεξῆς.)

[2] Ἐν τῇ Βυζαντιακῇ ἁγιογραφίᾳ ὑπάρχουσι τρεῖς τύποι τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου· α') Αὐτὴ ἡ ἐκ τοῦ μνήματος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις, β') αἱ Μυροφόροι ἐπὶ τὸ μνημεῖον παρ' Ἀγγέλου τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμεναι καὶ γ') ἡ εἰς ᾍδου τοῦ Κυρίου κάθοδος.

[3] Οὕτως εἰκονίζεται ἡ παράστασις αὕτη καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα παρὰ τὴν Μητρόπολιν ἠρειπωμένῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἢ τῆς ἁγίας Φιλοθέης, ἣν πρὸ μικροῦ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας καὶ κόπους, ἐκαθάρισε καὶ δεόντως, ὡς πολύτιμον ἱστορικὸν κειμήλιον, διέσωσεν ὁ ἀξιότιμος τῆς πόλεως ἡμῶν Δήμαρχος κ. Τιμολέων Φιλήμων. Ἡ αὐτὴ παράστασις ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ περὶ τὴν Μητρόπολιν Ναῷ Παναγίας τῆς Γοργοπήκου, ἣν ὅμως ἀσβέστῳ ἐκάλυψαν· ὡσαύτως ὁμοία παράστασις εὕρηται ἐν τῷ ἐν Ἀμπελοκήποις ἠρειπωμένῳ Ναῷ τῶν ἁγίων Πάντων ἢ τῶν ἁγίων Ὁμολογητῶν. Ἀκριβῶς δὲ ἐπὶ τοῦ Βυζαντιακοῦ τύπου τούτου τῶν Μυροφόρων ἐπὶ τὸ μνῆμα, στηρίζεται καὶ ἡ ὡς πρωτότυπος θεωρουμένη εἰκὼν τοῦ Duccio (1282—1320) ἡ ἐν Sienna τῆς Ἰταλίας εὑρισκομένη.

Περὶ τὸ τρίθυρον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς ἀρχικῶς ἐντὸς μικροῦ κύκλου ἦσαν τρεῖς ἅγιοι, ὧν διεσώθησαν οἱ ἑπόμενοι δύο.

29. Ο ΑΓΙΟΣ. . . ; — Δυσδιάκριτος ὡς ἐκ τοῦ ὕψους.

30. Ο ΑΓΙΟΣ . . . ; —Ὡσαύτως δυσδιάκριτος, καὶ οὗ διεσώθη μόλις ἡ κεφαλὴ καὶ μικρὸν τμῆμα τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ σώματος.

31. [Η ΨΗΛΑΦΗΣΙΣ ΤΟΥ ΘΩΜΑ]. — Ἀτυχῶς καὶ τῆς ὡραίας ταύτης μουσειακῆς παραστάσεως κατεστράφη ἅπαν τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος. Ἡ παράστασις αὕτη ἔχει λαμπρὰς κεφαλὰς καὶ ἀρίστην καλλιτεχνικὴν σύνθεσιν, ἐν ὅλῳ δ' ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ὀκτὼ κεφαλαί.

Ἐν τῷ θόλῳ.

32. [ΙΗΣΟΥΣ Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ]. — Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θόλου τοῦ Ναοῦ, εἰς κολοσσιαῖον μέγεθος εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογῶν καθ' ὅλως ἰδιάζοντα τύπον, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ φέρεται Σταυρὸς κεκοσμημένος διπλῇ σειρᾷ μαργάρων. Τὸ μῆκος τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰησοῦ μέχρι τοῦ πώγωνός ἐστιν 1,87, τοῦ δὲ λοιποῦ σώματος 1,65 τοῦ μέτρου, τὸ πλάτος, τῆς μὲν κεφαλῆς αὐτοῦ ἐστιν 1,34, τοῦ δὲ σώματος 3,50, τὸ δὲ πλάτος τοῦ πεποικιλμένου ἐπικαλύμματος τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ἐστιν 1 μέτρον· ἐνῷ δὲ ἐν τοῖς ἀρχαίοις Βυζαντιακοῖς ἔργοις ἡ σφαγὴ τοῦ σώματος τοῦ Παντοκράτορος κατὰ κανόνα σχεδὸν εὕρηται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ περὶ τὸν Παντοκράτορα γραφομένου πυλυχρώμου κύκλου, ἤτοι τοῦ οὐρανίου τόξου[1], ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου τὸ κέντρον τοῦ κύκλου τούτου πίπτει ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Ἰησοῦ σιαγόνος.

Ὁ Ἰησοῦς ἐσωτερικῶς φέρει χιτῶνα βαθέως βυσσίνου χρώματος, κεκοσμημένον δι' ἐρυθροχρύσου πλατείας ταινίας [latus clavus], ἐξωτερικῶς δὲ φέρει ἐπενδύτην βαθέως κυανοῦ χρώματος· περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ γράφεται στέφανος συνιστάμενος ἐκ τριῶν γραμμῶν μέλανος, ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος. Τὰ ἐπὶ τοῦ στεφάνου δ' αὐτοῦ ἐκ λευκοῦ χρυσοῦ τρία διαχωρίσματα δηλοῦσι τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ, ὃν ἀρχικῶς καὶ ἄνευ τοῦ στεφάνου, εἰς ἀρχαίας εἰκόνας καὶ

[1] Ὡς τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Καισαριανῆς καὶ ἄλλων.

εἰς Βυζαντιακὰ τοῦ Η' καὶ Θ' αἰῶνος νομίσματα βλέπομεν [1].

Τὴν εἰκόνα δὲ ταύτην τοῦ Παντοκράτορος, πρὸς τὰς λοιπὰς ἐν τῷ Ναῷ μουσειογραφίας συγκρίνοντες, προφανῶς βλέπομεν τὴν μεγίστην καλλιτεχνικὴν διαφορὰν καὶ ἀντίθεσιν ταύτης πρὸς τὰ λοιπὰ ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ ἔργα, καθόσον μεταξὺ τῶν ἀρίστων ἐν τῷ Ναῷ μουσειακῶν συνθέσεων (ὡς τοιαῦταί εἰσιν ἡ παράστασις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς Βαπτίσεως τοῦ Κυρίου, τῆς εἰς Ἅδου τοῦ Ἰησοῦ καθόδου καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν Σταυρὸν ἱσταμένου ἠγαπημένου μαθητοῦ Ἰωάννου), ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Παντοκράτορός ἐστι μετριωτάτης τέχνης, ὡς αἱ ῥυτίδες τοῦ προσώπου καὶ ἡ διάταξις τῶν δακτύλων ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῆς δεξιᾶς, σαφῶς μαρτυροῦσι τοῦτο.

Τὴν μεγίστην δὲ ταύτην καλλιτεχνικὴν διαφορὰν καὶ ἀντίθεσιν τῆς εἰκόνος ταύτης τοῦ Παντοκράτορος πρὸς τὰ λοιπὰ ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ μουσειογραφικὰ ἔργα δὲν ἐξηγοῦμεν ἄλλως, ἢ ὅτι ὁ ψηφοθέτης εἰς πάσας μὲν τὰς λοιπὰς μουσειογραφίας καὶ ἀπεικονίσεις ἐλευθέρως ἀνέπτυξε τὴν δύναμιν τῆς ἑαυτοῦ τέχνης, ἐν μόνῳ δὲ τῷ Παντοκράτορι, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν πολιὰν ἀρχαιότητα, ἠθέλησεν ὅπως τηρήσῃ ἀρχαιότερον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τύπον.

Ὅτι δὲ ὁ τύπος οὗτος τοῦ Παντοκράτορος ἀναφέρεται εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχήν, σαφῶς ἀποδείκνυται ἐκ Βυζαντιακῶν νομισμάτων, εἰς ἃ πανομοιοτύπως ἡ παράστασις αὕτη τοῦ Ἰησοῦ εὕρηται.

Οὕτω τὰς ἀρχὰς τοῦ τύπου τούτου τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου εὑρίσκομεν εἰς νομίσματα τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Β. τοῦ ῥινοτμήτου (685—695) [2] καὶ πάλιν εἰς νομίσματα τοῦ αὐτοῦ, μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου τοῦ Δ. (705—711) [3], εἶτα δὲ ἐπὶ νομισμάτων Μιχαὴλ Α. τοῦ Ῥαγκαβέ (811—813) [4], Μιχαὴλ Γ. καὶ Θεοδώρας (842—856) [5], τοῦ αὐτοῦ μόνου (856—866) [6] Κωνσταντίνου τοῦ Ι' καὶ Ῥωμανοῦ Β. τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ

[1] Ἰδὲ Sabatier. Description général des Monnaies Byzantines. Τόμ. II. Pl. XXXVII 2, 11. Pl. XXXVIII. 9, 12. Pl. XLII. 1, 12.

[2] Sabatier τόμ. Β', σ. 23, 24. Pl. XXXVII. 2, 11.

[3] Αὐτόθι τόμ. Β', σ. 32, 35. Pl. XXXVIII. 9, 12.

[4] Αὐτ. τόμ. Β', σ. 76, 78. Pl. XLII. 1.

[5] Αὐτ. τόμ. Β', σ. 100. Pl. XLIV. 7.

[6] Αὐτ. τόμ. Β', σ. 101. Pl. XLIV. 12.

(948—959)[1] Νικηφόρου Β. καὶ Βασιλείου Β. (963—969)[2] καὶ Ἰωάννου τοῦ Τζιμιτζῆ (969—976)[3].

Τὸν καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων ὅμως πανομοιότυπον σχεδὸν τύπον τοῦ Παντοκράτορος τούτου τῆς Μονῆς Δαφνίου εὑρίσκομεν εἰς χρυσᾶ νομίσματα τῶν Αὐτοκρατόρων Βασιλείου τοῦ Θ΄ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ ΙΑ΄ (976—1025)[4], ὃν ἐνταῦθα καὶ δημοσιεύομεν καὶ ἐν ᾧ τὸ ἐντελῶς πανομοιότυπον βλέπομεν μεταξὺ τῶν δακτύλων ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοῦ Κυρίου, πρὸς τοὺς δακτύλους ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου [5].

Ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ τοῦ τύπου τούτου, πρὸς τὸν Παντοκράτορα τῆς Μονῆς Δαφνίου, σαφῶς νομίζομεν καταφαίνεται, ὅτι ὁ ψηφοθέτης τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἀρχαιότερον προηγηθέντα αὐτοῦ Βυζαντιακὸν τύπον, ἐξ οὗ ἡ μεγίστη καλλιτεχνικὴ διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις τούτου, πρὸς τὰς λοιπὰς ἐν τῷ Ναῷ εἰκόνας, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἴπομεν.

Ὁ Buchon, λόγον περὶ τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου ποιούμενος, λέγει ὅτι οὗτος ὑπενθυμίζει τὸν ἐν Cefalù τῆς Σικελίας Παντοκράτορα μᾶλλον, ἢ τὸν ἐν Monreale «La voute», λέγει, «est ornée d'un Christ bénissant de la droite, avec un livre dans la main gauche, qui rappelle celui de l'église de Cefalù en Sicile plus encore, que celui de Monreale, et est exécuté en mosaïque[6]».

Ἐπὶ τούτῳ ὅμως ἀμφοτέρας τὰς Μητροπόλεις ταύτας τῆς Σι-

[1] Sabatier, τόμ. Β', σ. 128, 129. Pl. XLIV. 18, 19.
[2] Αὐτ. τόμ. Β', σ. 134, 136. Pl. XLVII, 10, 11, 12.
[3] Αὐτ. τόμ. Β', σ. 138, 141. Pl. XLVII. 17. Pl. LXVIII. 2, 5, 6, 7, 8
[4] Αὐτ. τόμ. Β'. σ. 144, 147. Pl. XLVIII. 10.
[5] Ἂν κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον εὑρηνται οἱ δάκτυλοι τῶν χειρῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀρχαιότερα Βυζαντιακὰ νομίσματα, ἀγνοοῦμεν, καθόσον γράφοντες ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐστι κεκλεισμένον τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον, δὲν δυνάμεθα ὅπως ἴδωμεν αὐτὰ τὰ πρωτότυπα νομίσματα· τὸν ἀνωτέρω δὲ τύπον ἐλάβομεν ἐκ νομίσματος ἀνήκοντος τῇ ἰδιωτικῇ συλλογῇ τοῦ ἀρχαιοφίλου καὶ φιλομούσου φίλου ἡμῶν κ. Δ. Παπαγεωργίου.
[6] La Crèce cont. σ. 131.

κελίας ἐπισκεφθέντες, οὐδεμίαν ἀπολύτως εὕρομεν ὁμοιότητα μεταξὺ τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ τῶν ἀνωτέρω ἐν Sefalù καὶ Monreale ἀναφερομένων.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Buchon ῥητῶς λέγει ὅτι, ὁ Παντοκράτωρ τῆς Μονῆς Δαφνίου ὑπενθυμίζει μᾶλλον τὸν Παντοκράτορα τῆς Cefalù, χάριν τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἀσχολουμένων δημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὸν Παντοκράτορα τῆς Μητροπόλεως ταύτης, ὅπως ἐκ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καταδειχθῇ ἡ μεταξὺ τούτων διαφορὰ καὶ τὸ ἀνακριβὲς τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Buchon.

Ὁ Παντοκράτωρ τῆς ἐν Cefalù Μητροπόλεως.

Ἡ εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἣν ἐν τῇ συγγραφῇ ἡμῶν ταύτῃ δημοσιεύομεν, ἐστὶ **πολύτιμον** ἀπότυπον τοῦ πρωτοτύπου, καθόσον παρίστησι τὸν Παντοκράτορα πρὸ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ, ἤτοι ὡς οὗτος ἐσώζετο μέχρι τῆς πρωΐας τῆς 10 Ἰανουαρίου τοῦ 1889, ὅτε τῇ 6 $^1/_2$ π. μ. σεισμὸς ἐπελθών, ἐπέφερε τὰς ἐν τῇ Μονῇ καὶ ἐν αὐτῷ φρικαλέας καταστροφάς, περὶ ὧν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Μονῆς (σελ. 74) τὰ δέοντα εἴπομεν.

Αἱ ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος τῆς εἰκόνος τοῦ Παντοκράτορος βλάβαι προέρχονται ἐκ βαρβαρικῶν σφαιρῶν καὶ φραγκικῶν τοξευμάτων βελῶν, ὧν τὰς αἰχμάς, ἃς ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος δημοσιεύομεν (1, 2), τῇ 29 Ἰουνίου 1889, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ψηφοθετήματος τοῦ Παντοκράτορος ἐξηγάγομεν, τὴν μὲν ὑπ' ἀριθμὸν 1, ἐκ τῆς ἀριστερᾶς ὀφρύος αὐτοῦ, τὴν δὲ ὑπ' ἀ-

ριθμὸν 2, ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἰησοῦ χρυσοῦ δαπέδου τοῦ θόλου.

Τὸ οὐράνιον τόξον

Ὁ θόλος τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τοὺς ἑρμηνευτὰς τῶν μυστικῶν θεωριῶν τῆς Ἐκκλησίας, σημαίνει τὸν **Οὐρανόν,** ἀφ' οὗ, ὡς ἀπὸ θρόνου δόξης, ἐν μέσῳ τῶν οὐρανίων Δυνάμεων, καθήμενος ΙΗΣΟΥΣ Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ἐπιβλέπει ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, συνέχων, ἐφορῶν καὶ εὐλογῶν τὰ σύμπαντα, ἀφ' οὗ, ὡς ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ θρόνου τῆς θείας Αὐτοῦ Μεγαλειότητος ἐμφανίζεται τοῖς βροτοῖς ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρός, ὁ Κύριος ἡμῶν ΙΗΣΟΥΣ «*Φῶς τοῦ κόσμου*» φωτίζον καὶ ἁγιάζον τὰ ὑπ' αὐτόν, δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ διὰ πάντων τῶν αἰώνων συνερχόμενα πληρώματα τῶν Ὀρθοδόξων[1]· ὅπως δὲ καταφανέστερον τοῦτο οἱ Βυζαντιακοὶ ἁγιογράφοι δηλώσωσι, περὶ τὸν Παντοκράτορα ἔγραφον κύκλον ποικίλαις βαφαῖς, σημαίνοντα τὸ οὐράνιον τόξον, ὅπερ κατακοσμεῖ τὸν Οὐρανόν, καὶ μεγαλοπρεπῶς οἱονεὶ περιβάλλει τὸν ἐν οὐρανοῖς οἰκοῦντα Κύριον[2]. Τοῦτο δὲ τὸ οὐράνιον τόξον σημαίνει ὁ περὶ τὸν Παντοκράτο-

[1] Ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Φώτιος ἐν τῇ ἐκφράσει αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν τοῖς Βασιλείοις Νέας Ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, τῆς ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος οἰκοδομηθείσης περὶ τοῦ Παντοκράτορος λέγει· «ἐπ' αὐτῆς γὰρ τῆς ὀροφῆς ἀνδρείκελος εἰκὼν μορφὴν φέρουσα τοῦ Χριστοῦ πολυανθέσι ψηφῖσιν ἐγγέγραπται· εἴποις ἂν αὐτὸν *τὴν γῆν ἐφορᾷν καὶ τὴν περὶ ταύτης διανοεῖσθαι διακόσμησίν τε καὶ κυβέρνησιν.*» **Γ. Κωδ. ἐκδ. Βόννης, σ. 199, 122.**

[2] Ματθ. ϛ' 9. Ἐν δὲ τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ζωγράφων ἀναγινώσκομεν· «Ὅταν πρόκηται ἵνα φιλόεσσαν ἐκκλησίαν διαγράψῃς κατὰ πρῶτον γράψον πέριξ τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς ὑπερτάτης φιάλης κύκλον βαφαῖς ποικίλαις τόξῳ ὅμοιον τῷ ἐν καιρῷ βροχῆς φαινομένῳ· ἐν τῷ κύκλῳ δὲ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς· διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς φέροντα Εὐαγγέλιον ἐπὶ τοῦ στήθους» Ἑρμ. τῶν ζωγράφων σ. 249. Καὶ διὰ τοῦτο περὶ τὸν Παντοκράτορα ἐπέγραφον πάντοτε τὰς σχετικὰς ταύτας ῥήσεις· «† Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος, »ἐξ ὕψους κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψεν εἰς πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν »γῆν, ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν.» «† Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, »ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, λέγει Κύριος Παντοκράτωρ.» «† Ἴδετε, »ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ» [Δευτ. λβ' 39] ἐγὼ ἐποίησα »γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς, ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν» [Ἡσ. με' 12.] «† Οὐρανὸς πολύφωτος ἡ Ἐκκλησία ἀνεδείχθη ἅπαντας φωταγω»γοῦσα τοὺς πιστούς, ἐν ᾧ ἱστῶτες κραυγάζομεν τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον

ρα τῆς Μονῆς Δαφνίου εἰκονιζόμενος πολύχρωμος κύκλος, ἔχων πλάτ. 0,40, καὶ συνιστάμενος ἐκ τῶν ἑξῆς χρωμάτων· 1) ἐξ ἐρυθροῦ· 2) μέλανος· 3) ἐρυθροῦ· 4) βύσσου ἀνοικτοῦ· 5) χρυσοειδοῦς· 6) πρασίνου ἀνοικτοῦ· 7) πρασίνου βαθέος· 8) μέλανος καὶ 9) ἐρυθροῦ [1].

Ταῦτα περὶ τοῦ οὐρανίου τόξου καὶ τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὅστις διὰ τοῦ μεγάλου καὶ καταπληκτικοῦ αὐτοῦ μεγέθους θαυμαστῶς ἐν ἑαυτῷ συγκεντροῖ ἅπασαν τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ Ναοῦ μουσειογραφικὴν διάταξιν, καὶ πρώτῳ ποδὶ συναρπάζει τὴν προσοχὴν καὶ τὰ βλέμματα πάντων τῶν ἐν τῷ Ναῷ εἰσερχομένων.

Οἱ Προφῆται.

Περὶ τὸν Παντοκράτορα δέ, ἤτοι ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ θόλου εἰκονίζονται 16 τῶν Προφητῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἀτυχῶς διερρύησαν καὶ κατεστράφησαν, καὶ ὧν ἡ σειρὰ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ προφήτου Μωϋσέως οὕτως·

33. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΜΩΥΣΗΣ][2]. — Παρίσταται νέος ἀγένειος, ὡς ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 52 παραστάσει τῆς Μεταμορφώσεως, καὶ ὡς εἰς ἀρχαιοτάτας εἰκόνας καὶ ἀναγεγλυμμένας παραστάσεις ἀρχαίων χριστιανικῶν λαρνάκων ἐν ταῖς Κατακόμβαις παρίσταται.

Ταῖς δυσὶ δ' αὐτοῦ χερσὶ κρατεῖ τὴν γραφικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν·

»Κύριε» «† Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ Κόσμου ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπα»τήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.» Λαμπρῶς δὲ ἡ ὅλη αὕτη μετὰ τῶν οὐρανίων Δυνάμεων παράστασις τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ καταχρύσου καὶ φωτεϐόλου θόλου τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν ὑπομιμνήσκει ἡμῖν τὴν θαυμαστὴν ὅρασιν τοῦ προφήτου Ἡσαΐου «ἴδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ »καὶ ἐπηρμένου καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ Σεραφεὶμ εἱστήκεισαν »κύκλῳ αὐτοῦ.» [Ἡσ. ϛ'. 1—2]. Τοιοῦτον τὸ θεολογικὸν μεγαλεῖον καὶ τὸ μυστικὸν σημαινόμενον τῶν Βυζαντιακῶν Χριστιανικῶν θόλων.

[1] Ὅμοιος τοιοῦτος πολύχρωμος κύκλος εὕρηται περὶ τὸν Παντοκράτορα [ὁ Ἐμμανουὴλ] τοῦ ἐν Βενετίᾳ τοῦ ἁγίου Μάρκου, περὶ τὸν Παντοκράτορα τῆς Μονῆς Καισαριανῆς καὶ ἀλλαχοῦ.

[2] Προφητῶν τινων τὰ ὀνόματα συνεπληρώσαμεν ἐκ τῶν προφητικῶν αὐτῶν ῥήσεων.

Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

ὡς οὗτος ἐσῴζετο μέχρι τῆς πρωΐας τῆς 10 Ἰανουαρίου 1889.

1

2

ЄΝΑΡΧЄΙ	['Εν ἀρχῇ
ЄΠΟΙΗCЄ	ἐποίησεν
ΟΘCΤΟΝ	ὁ Θεὸς τὸν
ΟΥΡΑΝΟΝ	Οὐρανὸν
ΚΑΙΤΗΝ	καὶ τὴν
ΓΗΝ	γῆν] [2].

Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον τοῦ προφήτου Μωϋσέως, ἐν τῇ Μητροπόλει τοῦ Monreale, ἀριστερᾷ τοῦ πρεσβυτερίου, εἰκονίζεται ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος.

34. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΔΑΔ] = (Δαβίδ). — Γέρων ἐν μεγαλοπρεπεῖ παραστάσει φέρων βασιλικὸν ἔνδυμα, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς στέμμα· τὴν μὲν δεξιὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ στήθους, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν ταύτην λέγων·

ΚCЄ......	[Κύριος ἐ(ξ οὐ-
ΡΑΝΟΥЄ	ρανοῦ ἐ-
ΠΙΤΗΝ ...	πὶ τὴν (γῆν
ЄΠЄ......	ἐπέ(βλε-
ΨЄΝ	ψεν (ἐπὶ
ΠΑΝΤΑC	πάντας][2].

35. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΣΑΪΑΣ].— Ὡσαύτως γέρων· τὴν μὲν δεξιὰν ἔχει πρὸς τ' ἄνω, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν·

ЄΠΙΛΑΜ	['Επιλάμ
ΨЄΙΟΘCΤΗ	ψει ὁ Θεὸς τῇ
ΗΜЄΡΑЄ	ἡμέρᾳ ἐ-
ΚЄΙΝΗЄΝ	κείνῃ ἐν
......	......][3].

36. [Ο Π]ΡΟΦΗΤΗΣ Σ[Ο]ΛΟΜΩΝ]. — Φέρει βασιλικὴν περιβολὴν καὶ ἐπὶ κεφαλῆς στέμμα· ἀμφότεροι οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰσιν ἐξωρυγμένοι διὰ βολῶν ὅπλου, ταῖς δυσὶ δ' αὐτοῦ χερσὶ κρατεῖ τὴν ἑαυτοῦ ῥῆσιν ταύτην·

ΟΘCΙΗΛ	['Ο Θεὸς Ἰσραὴλ
ΟΥΚЄC	οὐκ ἔσ
ΤΙΘCΩC	τι Θεὸς ὡς
CΥЄΝΤΩ	Σὺ ἐν τῷ
ΟΥΝΩ	Οὐρανῷ
ΑΝΩ	ἄνω][4].

[1] Γενέσ. α', 1. [2] Ψαλμ. ρα', 20. [3] Ἡσαΐου δ', 2. [4] Βασιλ. Γ', η', 23.

37. [Ο ΠΡΟΦΗΤ]ΗΣ Η[ΛΙΑΣ].—Φέρων τὴν μηλωτὴν αὐτοῦ, τῇ μὲν δεξιᾷ δείκνυσι πρὸς τ' ἄνω, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν ἑαυτοῦ ῥῆσιν·

ΖΗΚϹ...	[Ζῇ Κύριος (καὶ
ΖΗΗ....	ζῇ ἡ (ψυ-
ΧΗΜ....	χή μ(ου
ЄΙЄϹΤΙ.	εἰ ἔστι
....	.......].

38. [Ο ΠΡΟΦ]ΗΤΗΣ ΕΛΙΣΣ[ΑΙΟ]Σ. — Λίαν κατεστραμμένος· στρέφει πρὸς τὸν προφήτην Ἠλίαν· τῇ δεξιᾷ εὐλογεῖ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ εἰλητάριον, οὗ τὰ γράμματά εἰσι δυσδιάκριτα.

39. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΙΩΝΑΣ]. — Γέρων, ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν αὐτοῦ κρατεῖ τὴν ἑαυτοῦ ῥῆσιν λέγων·

ЄΒοΗϹΑ	[Ἐβόησα
ЄΝΘΛΗ	ἐν θλί-
ΨΗΜΟΥ	ψει μου
ΠΡοϹΚΝ	πρὸς Κύριον
ΤοΝΘΝ	τὸν Θεόν
ΜΟΥΚΑΙ	μου καὶ
...ΜΟΥ	εἰσήκουσέ) μου] [1].

40. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΑΒΒΑΚΟΥΜ]. — Ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κρατεῖ τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ·

ΚЄЄΙ	[Κύριε εἰ-
ϹΑΚΗ	σακή-
ΚΟΑΤΗΝ	κοα τὴν
ΑΚΟΗΝ	ἀκοήν
ϹΟΥΚΑΙЄ	σου καὶ ἐ-
ΦΟ...	φο(βήθην] [2].

Ἀτυχῶς δὲν διεσώθη ἡ κεφαλὴ τοῦ προφήτου τούτου.

41. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΣΟΦΟΝΙΑΣ]. — Γέρων ὡραίαν ἔχων κεφαλὴν καὶ λαμπρὰν πτυχολογίαν, τῇ μὲν δεξιᾷ δείκνυσι πρὸς τ' ἄνω εὐλογῶν, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν ταύτην·

[1] Ἰωνᾶ, β', 3. — Κατὰ τὸν τύπον τοῦ Προφήτου τούτου, ἐν Cefalù παρίσταται ὁ προφήτης Ἀμμώς.

[2] Προσευχὴ Ἀββακ. 12.

ΘΑΡ . . .	[Θάρ(σει
CIΩNMH	Σιὼν μὴ
ΠΑΡΕΙC	παρείσ-
. ΩCANAI	θ)ωσαν αἱ
XΕIΡΕC	χεῖρες
COYKCOΘC	σου Κύριος ὁ Θεός] [1].

42. Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΜΑΛΑΧΙΑΣ. — Ἀτυχῶς κατεστράφη ἅπαν τὸ κάτω μέρος τοῦ προφήτου τούτου· ταῖς δυσὶ δ' αὐτοῦ χερσὶ κρατεῖ ταύτην τὴν ἑαυτοῦ ῥῆσιν·

ΙΔΟΥ	[Ἰδοὺ
ΕΡΧ	ἔρχ(ε-
ΤΑΙ	ται
ΠΑΝ . Ο	Παντο-
. . . . ΤΩΡ	κρά)τωρ
Κ	Κ(αὶ τὶς] [2].

43. [Ο ΠΡΟ]ΦΗΤΗΣ Δ[ΑΝΙΗΛ].—Λαμπρὸν καὶ μετὰ πολλῆς τῆς καλλιτεχνικῆς χάριτος ἐξειργασμένον ψηφοθέτημα, ὅπερ ἀτυχῶς κατὰ τὸ ἥμισυ κατεστράφη· τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν Μεσσιανικὴν αὐτοῦ προφητείαν·

ΑΝΑCΤΗ	[Ἀναστή-
CΕΙΟΘCΤΟΥ	σει ὁ Θεὸς τοῦ
ΟΥΝΟΥΒΑ	οὐρανοῦ Βα-
CΙΛΕΙΑΝ	λεῖαν,
. . . .	. . . .
. . . .	. . .] [3].

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ προφήτου τούτου πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ ὑπάρχοντα προφήτην Δανιήλ[4], σαφέστατα καὶ πάλιν καταφαίνεται ἡ καλλιτεχνικὴ ὑπεροχὴ τῶν ψηφοθετημάτων

Ὁ Προφήτης Δανιήλ.

[1] Σοφον. γ', 16. Τὸν τύπον τοῦ προφήτου τούτου, μετὰ μικρᾶς διαφορᾶς τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς χειρός, ἔχει ἐν Monreale ὁ προφήτης Ἱερεμίας· ἐν Cefalù δὲ τὸν τύπον τοῦτον ἔχει περίπου ὁ προφήτης Ἀβδιοῦ καὶ ὁ προφήτης Ἰωνᾶς.

[2] Μαλαχ. γ', 1. [3] Δανιήλ, β', 44.

[4] Ἰδὲ εἰκόνα τούτου F. Ongania. Basilica di S. Marco. pl. V.

τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου. Ὁ ἐν Βενετίᾳ Δανιὴλ ἐστιν ἔργον βαρὺ καὶ κατάφορτον ποικίλοις κοσμήμασι, δι' ὧν ἐπιζητεῖται ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτοῦ τελειότης, ἐνῷ ὁ ἐν Δαφνίῳ Δανιήλ, τοὐναντίον ἐστὶν ἔργον ἁπλοῦν καὶ χάριεν, ἡ πτυχολογία, ἡ στάσις καὶ ἐν γένει πᾶσαι αἱ γραμμαὶ αὐτοῦ εἰσι μετὰ πολλῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἐλευθερίας καὶ χάριτος ἐξειργασμέναι, καὶ ὡς τοιοῦτον τὸ ἔργον τοῦτο δημοσιεύομεν. Τὴν αὐτὴν δὲ στάσιν ἔχει ὁ Προφήτης Δανιὴλ καὶ ἐν τῷ ἐν Πανόρμῳ ναῷ τῆς Μαρτοράνας.

44. [Ο ΠΡΟ]ΦΗΤΗΣ ΜΙΧΑ[ΙΑΣ]. — Σεμνὴν ἔχων στάσιν, τῇ μὲν δεξιᾷ δείκνυσι, τὴν δ' ἀριστερὰν ἔχει πρὸς τὰ κάτω, ἥτις μετὰ τῆς προφητικῆς αὐτοῦ ῥήσεως ἀτυχῶς κατεστράφη.

45. [Ο ΠΡΟΦΗ]ΤΗΣ [ΙΩΗΛ.] — Ὁ προφήτης οὗτος καλλιτεχνικωτάτην ἔχων στάσιν καὶ ὡραιοτάτην κεφαλήν, τῇ μὲν δεξιᾷ δείκνυσι πρὸς τ' ἄνω, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν ταύτην.

ΤΑ	[Τά-
ΔΕΛΕΓΕΙ	δε λέγει
ΚϹΤΑΤΕ	Κύριος τὰ τέ-
ΚΝΑϹΙΩΝ	κνα Σιὼν
....	(χαίρετε
....	καὶ εὐφραί
....	νεσθε] [1].

46. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ . . .]; — Νέος ἀγένειος, οὗ ἐσώθη μόλις τὸ στῆθος καὶ ἡ κεφαλή. Ἔχει ζωηροτάτην ἔκφρασιν καὶ καλλιτεχνικωτάτην διάθεσιν, τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ εἶναι ἐστραμμένον πρὸς Ἀνατολάς, ἡ δὲ κεφαλὴ πρὸς Δυσμάς [2].

47. [Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΙΕΖ]ΕΚ[ΙΗΛ]. — Ἀτυχῶς καὶ τοῦ προφήτου τούτου μόλις ἐσώθη ἡ πρὸς Ἀνατολὰς ἐστραμμένη κεφαλὴ καὶ μικρὸν τμῆμα τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ σώματος αὐτοῦ.

48. Ο ΠΡ[Ο]ΦΗΤΗΣ ΙΕΡΕΜ[ΙΑΣ]. — Καὶ τοῦ προφήτου τούτου ἀτυχῶς κατεστράφη ὅλον τὸ κάτω μέρος· τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ

[1] Ἰωήλ. β', 33.

[2] Τὴν στάσιν τοῦ προφήτου τούτου, ἐν Cefalù ἔχει ὁ προφήτης Ναούμ, ὅστις ὅμως ἐκεῖ παρίσταται γέρων. Ὁ ἐν Cefalù δ' οὗτος Ναούμ, φέρει ἀκριβῶς τὸν τύπον τοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἐν Βενετίᾳ, ὑπάρχοντος προφήτου Ἡσαΐου.

τείνων αὐτὴν πρὸς τ' ἄνω, τῇ δ' ἀριστερᾷ ἐκράτει τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν, ἥτις ὡσαύτως κατεστράφη.

Τὰ ὑπὸ τὸν θόλον σφαιρικὰ τμήματα[1].

49. [Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ]. — Μεταξὺ τῶν συγχρόνων τῆς Μονῆς Δαφνίου ψηφοθετημάτων τὸ μοναδικὸν ἴσως ἐν τῷ κόσμῳ καλλιτέχνημα. Ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ σεμνὴ στάσις τῆς Θεοτόκου, ἡ λαμπρὰ καὶ ἀμίμητος πτυχολογία τοῦ ἐν φόβῳ τὴν Θεοτόκον εὐαγγελιζομένου Ἀγγέλου, ὅν τις ὑπολαμβάνει μόλις ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατελθόντα καὶ ἱστάμενον, ἡ ἐλευθερία τῶν πτερύγων αὐτοῦ, αἵτινες οἱονεὶ τὴν στιγμὴν ταύτην φαίνονται καταστελλόμεναι, ἡ ἁγιωτάτη καὶ ἀθωοτάτη ἔκφρασις τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἀγγέλου, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ θαυμαστὴ σύνθεσις καὶ εὐγενὴς ἁρμονία τῶν διαφόρων χρωμάτων τῶν ψηφίδων, καθιστῶσι τὴν παράστασιν ταύτην ἓν τῶν ἀμιμήτων καὶ μοναδικῶν ἔργων τῆς Βυζαντιακῆς χριστιανικῆς τέχνης.

Ἡ Θεοτόκος φέρει κυανοῦ χρώματος ἐπενδύτην, σεμνοτάτην καὶ μεγαλοπρεπεστάτην διάθεσιν καὶ πτυχολογίαν ἔχοντα· ἀπὸ τῆς ὀσφύος δ' αὐτῆς κρέμαται λευκὸν μανδήλιον, κροσσωτοῖς κεκοσμημένον· καὶ τὴν μὲν δεξιὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ στήθους, εὐσχήμως τὴν στιγμὴν τῆς ἑαυτῆς ταπεινώσεως ἐκφράζουσα (Λουκ. α', 38) τῇ δ' ἀριστερᾷ, κατὰ τὸ πρωτοευαγγέλιον τοῦ Ἰακώβου, καθ' ὃ ἡ Θεοτόκος ἐν καιρῷ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καθημένη ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτῆς εἷλκε τὴν πορφύραν (κεφ. X, καὶ XI), κρατεῖ τὴν ἑαυτῆς

[1] Ταῦτα, τὰ ὑπὸ τῶν Γάλλων Pendentif, καὶ ἔσθ' ὅτε panache καὶ fourche καλούμενα, ὁ Προκόπιος καλεῖ ἁπλῶς **τρίγωνα**· «Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, εἰς **τρίγωνα** τέσσαρα μεταξὺ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται· καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἑκάστου κρηπὶς πεπιεσμένη τῇ εἰς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει, ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπόν, εὐρυνομένη τῇ μεταξὺ χώρᾳ εἰς τὸ κυκλοτερὲς τελευτᾷ, ὃ ταύτῃ ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένας ἐνταῦθα ποιεῖται.» Περὶ τῶν κτισμ. Α', σ. 176, 20. Ἐν δὲ τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ζωγράφων ταῦτα καλοῦνται **γωνίαι** «Τὴν ὀμφαλόεσσαν διαγράφων Ἐκκλησίαν γράψον κατὰ μέσον τὸν Παντοκράτορα· πέριξ δὲ τοῦ Παντοκράτορος τὰ οὐράνια τῶν Ἀγγέλων τάγματα· ἐπὶ δὲ τῶν **γωνιῶν** τοὺς Εὐαγγελιστάς·» σ. 25.

ἠλακάτην, τὸ ἄλλως ὡραῖον καὶ προσφυέστατον τοῦτο τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας σύμβολον[1].

Πλὴν ἀτυχῶς τὸ ὡραῖον τοῦτο ψηφοθέτημά ἐστι λίαν κατεστραμμένον, διεσώθησαν δ' ἐν αὐτῷ δύο κεφαλαὶ ἡ τοῦ Ἀγγέλου καὶ τῆς Θεοτόκου.

50. [Η ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝ]ΗΣΙΣ. — Ὡσαύτως λόγου ἀξία μουσειακὴ παράστασις· ἐντὸς τῆς φάτνης τῶν ἀλόγων, ὑπὸ εὐρὺ σπήλαιον, εὕρηται ἐσπαργανωμένον τὸ βρέφος Ἰησοῦς· παρ' αὐτῷ ἀγρυπνεῖ ἡ Θεοτόκος στρέφουσα πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ὅς ἀτυχῶς δὲν περιεσώθη. Ὑπεράνω τοῦ βρέφους κατέρχονται ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ οὐρανοῦ αἱ ἀκτῖνες τοῦ φανέντος ἀστέρος. Τρεῖς Ἄγγελοι ὑπεράνω τοῦ σπηλαίου δοξολογοῦσι τὸν τεχθέντα Κύριον καὶ ἕτερος εὐαγγελίζεται τὴν τοῦ Σωτῆρος γέννησιν εἰς δύο ἀγραυλοῦντας ποιμένας.

Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ἐν ὅλῳ ὀκτὼ κεφαλαί.

51. [Η Β]ΑΠΤΙΣΙΣ. — Ὡσαύτως λαμπρὰ καὶ αὕτη ἡ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰορδάνου παράστασις. Ὁ Ἰησοῦς ὑπεράνω τῆς ὀσφύος ἐστὶ βεβαπτισμένος τοῖς ὕδασιν, ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκ δεξιῶν ἅπτεται τῆς κορυφῆς τοῦ Κυρίου· λόγου ἄξιον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὲν εἰκονίζεται ἐν εἴδει περιστερᾶς, ἀλλ'οὕτως, ὡς μυστικὸς ἀστὴρ τῆς Ἀποκαλύψεως. Δύο Ἄγγελοι ἐξ ἀριστερῶν ὑπηρετοῦσι τὸν Ἰη-

[1] Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο τοῦ Ἰακώβου, τὴν πρώτην φωνὴν τοῦ Ἀγγέλου ἤκουσεν ἡ Θεοτόκος πορευομένη ὅπως πληρώσῃ τὴν κάλπην αὐτῆς ὕδατος (κεφ. XI), καὶ διὰ τοῦτο εἰς πολλὰς ἀρχαίας εἰκόνας ἡ Θεοτόκος κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην παρίσταται ἐκ φρέατος ἀνασύρουσα ὕδωρ. Οὕτω παρίσταται ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ ψηφοθετήματι τῆς ἐν Βυζαντίῳ Μονῆς τῆς Χώρας, νῦν Kahrié-Djami, οὗ περιγραφὴν ἰδὲ ἐν τῷ ὑπὸ Paschal Sébah δημοσιευθέντι «Catalogue explicatif des principales mosaïques, peintures et sculptures, existant à Kahrié-Djamf. Constantinople, 1886.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἡ παράστασις αὕτη τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εὕρηται ἐν Monreale, πλὴν ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο τούτων εἰκόνων ἀριδήλως καταφαίνεται ἡ ἀσύγκριτος ὑπεροχὴ τοῦ ἐν Δαφνίῳ ψηφοθετήματος· ὁ ἐν Monreale Ἄγγελος ἔχει πτυχολογίαν πυκνήν, σκληρὰν καὶ βαρεῖαν, ἐνῷ ὁ ἐν Δαφνίῳ Ἄγγελος ἔχει πτυχολογίαν ἐλαφράν, ἥσυχον καὶ ἤρεμον, τὸ ἐν Monreale πρόσωπον τῆς Θεοτόκου ἐστὶ μᾶλλον γεροντικὸν καὶ ἄσχημον, ἐνῷ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ τῆς Μονῆς Δαφνίου τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου ἐστὶν ὡραῖον καὶ νέον ἀποπνέον θείαν ὅλως χάριν καὶ εὐγένειαν.

σοῦν, ὧν ὁ ἕτερος ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κρατεῖ ὡραίαν κυανῆν σινδόνα, ἀστράσι κατεσπαρμένην, εἰς παράστασιν τοῦ Οὐρανοῦ, ὃς μόνος δύναται ὅπως περιελίξῃ τὸν βαπτιζόμενον ποιητὴν αὐτῶν. Ὀπίσω δὲ τοῦ Ἰωάννου παρίστανται δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἷς γέρων καὶ ὁ ἕτερος νέος ἀγένειος, οὗ ἡ κεφαλὴ ἐστι θέας ἄξιον καλλιτέχνημα.

Ἐν ὅλῳ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν κεφαλαὶ ἕξ.

52. [Η ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΤΑΜ]ΟΡΦΩΣΙΣ. — Ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβὼρ περιβάλλεται ἀπλέτῳ φωτὶ δόξης· τρεῖς ἀκτῖνες, ἐκ δύο μαύρων καὶ τριῶν χρυσῶν γραμμῶν συνιστάμεναι, καὶ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τὸν Ἰησοῦν ἐλλειπτικοῦ κύκλου δόξης ἐξερχόμεναι, διαχέουσιν ἐν τοῖς πέριξ τὴν οὐράνιον δόξαν τῆς Μεταμορφώσεως. Δεξιᾷ τοῦ Κυρίου παρίσταται ὁ Προφήτης Ἠλίας, ἀριστερᾷ δ' αὐτοῦ Μωϋσῆς ὁ θεόπτης ἀγένειος [1].

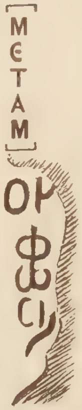

Ἐν τῷ Ἱερῷ βήματι.

Ἐν τῇ ἱερᾷ Προθέσει.

53. [Ο ΑΓΙΟΣ . . .] ; — Νέος ἀγένειος λευκοφορῶν.

54. Ο ΑΓΙΟΣ ΡΟΥΦΙΝΟΣ. — Ὡσαύτως λευκοφορῶν.

55. *Ἐπὶ τοῦ θόλου.*—[Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ].

56. [Ο ΑΓΙΟΣ . . .] ;— Ὡς ἐκ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ σκότους τοῦ ἱεροῦ βήματος δυσδιάκριτος.

57. Ο ΑΓΙΟΣ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΣ. — Φέρων ἀρχιερατικὴν στολὴν μετὰ φαινωλίου.

[1] Οὕτως ἀγένειος παρίσταται ὁ Μωϋσῆς καὶ ἐν ἑτέρᾳ μουσειογραφικῇ εἰκόνι τῆς Μεταμορφώσεως, εὑρισκομένῃ ἐν τῷ ἐν Λούβρῳ Μουσείῳ, ἧς ἀπεικόνισιν ἰδὲ, Bayet. L'art Byzantin. Paris σ. 125. Ἐν ταῖς σφαιρικοῖς τούτοις ὑπὸ τὸν θόλον τμήμασιν, ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, παρίσταται ἐν μὲν τῇ ΒΑ πλευρᾷ, ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, ἐν τῇ ΜΑ, ἡ Γέννησις, ἐν τῇ ΜΔ, ἡ περιτομὴ καὶ ἐν τῇ ΒΔ ἡ Βάπτισις.

58. Ἐπὶ τοῦ μύακος τῆς ἱερᾶς προθέσεως [ΙΩΑΝΝΗΣ Ο] ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, φέρων τὴν καμηλωτὴν αὐτοῦ, τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογῶν, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατῶν τὴν ῥάβδον τῆς μετανοίας. Ἀριστερᾷ δ' αὐτοῦ εὕρηται καὶ τὸ ὡραῖον τοῦτο Βυζαντιακὸν αὐτοῦ μονόγραμμα. Ἀξιόλογον μουσειακὸν ἔργον σοβαροῦ Βυζαντιακοῦ τύπου.

= Πρόδρομος.

59. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΘΙΜΟΣ. — Ἀρχιερεὺς τὴν αὐτὴν ἔχων περιβολὴν καὶ στάσιν, οἵαν καὶ ὁ ἀπέναντι αὐτοῦ ἅγιος Σίλβεστρος (57).

60. [Ο ΑΓΙΟΣ . . .]; Δυσδιάκριτος.

Ἐν τῷ κυρίως ἱερῷ.

61. Ἐπὶ τοῦ μύακος τοῦ κυρίως Ναοῦ [Η ΠΛΑΤΥΤΕΡΑ]. Τεχνικώτατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον ψηφοθέτημα, ὅπερ ἀτυχῶς κατεστράφη κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ μόλις ἐλάχιστον μέρος τοῦ κάτω τῆς εἰκόνος ταύτης μέχρις ἡμῶν διεσώθη. Τῷ 1882 ἐσώζετο ἱκανὸν μέρος τῶν ἄνω τῆς Πλατυτέρας, ἣν ὡς εἶχεν ὁ νεώτερος ἡμῶν ἀδελφὸς Ἐμμανουὴλ ἰχνογράφησεν· ἑκατέρωσε δὲ ταύτης δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ μόνον τὰ γράμματα ΜΗ̅Ρ ΘΟ̅Υ. Τῷ 1885 κατέπεσεν τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος[1] καὶ ὁσημέραι τὸ ὡραῖον καὶ πολύτιμον τοῦτο ψηφοθέτημα ἐξακολουθεῖ πῖπτον καὶ διαρρέον.

Ἡ Θεοτόκος κάθηται ἐπὶ ὡραιοτάτου καὶ μεγαλοπρεπεστάτου θρόνου, κομψοτάτου σχήματος καὶ εὐγενεστάτης τέχνης· ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς ἡ Θεοτόκος ἔφερε τὸν παῖδα Ἰησοῦν, οὗ μόλις διεσώθησαν οἱ πόδες· τῇ ἀριστερᾷ ἡ Θεοτόκος κρατεῖ μανδήλιον, ὡς καὶ ἡ ἐν Monreale Πλατυτέρα.

Ὑπεράνω τῆς Θεοτόκου ἐπὶ τῆς ἀψῖδος μεγάλοις Βυζαντιακοῖς γράμμασίν ἐστι γεγραμμένη ἡ ῥῆσις αὕτη Ἀγγαίου τοῦ προφήτου· «*Μεγάλη ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, λέγει Κύριος Παντοκράτωρ*[2]», ἥτις κατὰ μὲν τὸ 1883 ἐσώζετο οὕτως·

[1] Ἰδὲ σελ 66—67.

[2] Ἀγγ. 6', 9.

[ΜΕΓΑΛΗ] Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥΤΟΥ Η ΕΣΧ[ΑΤΗ ΥΠΕΡ]
ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΛΕΓΕΙ ΚΥΡΙΟΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

νῦν δὲ σώζεται οὕτως·

[ΜΕΓΑΛΗ] Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ [ΟΙΚΟΥ ΤΟΥΤΟΥ Η ΕΣΧΑΤΗ ΥΠΕΡ
ΤΗΝ] ΠΡΩΤΗΝ ΛΕΓΕΙ ΚΥΡΙΟΣ ΠΑΝΤΟ[ΚΡΑΤΩΡ]

Τὴν ῥῆσιν ταύτην ἐν προφητικῷ πνεύματι λέγει ὁ προφήτης Ἀγγαῖος περὶ τῆς δευτέρας, ὑπὸ τοῦ Ζοροβάβελ ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις Ναοῦ[1], ὅτι δῆλα δὴ ἡ δόξα τοῦ τὸ δεύτερον ἀνοικοδομημένου τούτου Ναοῦ, θέλει ὑπερβῆ τὴν δόξαν τοῦ πρώτου Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, καθόσον ἐν αὐτῷ θέλει **εἰσέλθῃ ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας τῶν Ἐθνῶν.**

Διὰ τῆς ῥήσεως ἑπομένως ταύτης, τῆς ἐν τῇ ἀψῖδι καὶ ἄλλων χριστιανικῶν Ναῶν γεγραμμένης, καταδείκνυται εἰς τὰ πλήθη ὅτι ἡ δόξα τῶν χριστιανικῶν Ναῶν ἐστι πολλῷ μείζων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ζοροβάβελ τὸ δεύτερον ἀνοικοδομηθέντος Ναοῦ, διότι ἐν αὐτοῖς σφαγιάζεται αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἁγίας αὐτῶν τραπέζης, ὡς ἐπὶ θρόνου δόξης, ἐπαναπαύεται αὐτὸς ὁ Αἰώνιος Βασιλεὺς τῆς δόξης Ἰησοῦς, *«ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς»* [2].

62. Ο ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ. — Κυκλοτερῶς ἔχων ἀνεῳγμένας τὰς ἑαυτοῦ πτέρυγας, τῇ δεξιᾷ κρατεῖ ῥάβδον, τῇ δ' ἀριστερᾷ δείκνυσι πρὸς τὰ κάτω.

63. Ο ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ. — Τὴν αὐτὴν ἔχων στάσιν, ἣν καὶ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.

64. Ἐπὶ τοῦ θόλου, ὑπεράνω τῆς ἁγίας Τραπέζης εἰκονίζετο [Η ΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ], ἥτις νῦν ἐστι κατεστραμμένη κατὰ τὸ πλεῖστον.

Ἐν τῷ Διακονικῷ.

65. Ο ΑΓΙΟΣ [ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ ;] — Μεγαλοπρεπὴς εἰκὼν μεγαλειτέρα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους.

[1] Αὕτη ἐγένετο 520 π. Χ. τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας Δαρείου τοῦ Ὑστάσπους. Πρβλ. Ἔσδρ. ε΄. 1. 2. Ἀγγ. α΄. β΄. Ζαχαρ. α΄. ς΄.

[2] Κολοσ. β΄, 9.

66. Ο ΑΓΙΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ. — Λευκὴν φέρων ἀρχιερατικὴν περιβολὴν τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον.

67. Ο ΑΓΙΟΣ [ΝΙΚΟΛΑΟΣ]. — Ἐκ τῆς φυσιογνωμίας αὐτοῦ γνωριζόμενος, ἔχει ὡραιοτάτην λευκότριχον πρεσβυτικὴν κεφαλήν, τῇ δεξιᾷ εὐλογεῖ, τὸν μέγαν δάκτυλον ἔχων συνηνωμένον μετὰ τοῦ μικροῦ καὶ παραμέσου, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατεῖ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται Σταυρὸς ἔχων σχῆμα X.

68. [Ο ΑΓΙΟΣ] ΑΒ[ΕΡΚΙΟΣ]. — Ἱεράρχης τῇ δεξιᾷ εὐλογῶν, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατῶν Εὐαγγέλιον.

69. Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ [Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ ;]. — Ἔχει τὴν αὐτὴν στάσιν, μέγεθος, καὶ περιβολὴν οἵαν καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ, ὑπ' ἀριθ. 65, ἅγιος Γρηγόριος.

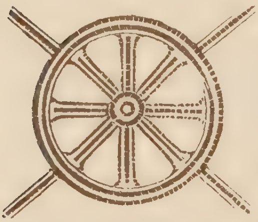

70. Ἐπὶ τοῦ θόλου: ἕτερος [ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ].

71. Ο ΑΓΙΟΣ Λ[Α]ΥΡΕΝΤΙΟΣ. — Διάκονος ἐν λευκοῖς, παρίσταται νέος ἀγένειος κρατῶν τὴν θήκην τοῦ θυμιάματος, καὶ τὸν θυμιατόν[1].

72. Ο ΑΓΙΟΣ Ε[Υ]ΠΛΟ[Υ]Σ. — Ὡσαύτως διάκονος ἐν λευκοῖς κρατῶν τὴν θήκην τοῦ θυμιάματος καὶ τὸν θυμιατόν.

Οὕτως, ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν 72 μουσειακαὶ γραφαὶ καὶ παραστάσεις, ἐν ὅλῳ περὶ τὰς 141 κεφαλὰς διασώσασαι[2].

Ταῦτα περὶ τῆς φιλολογίας, τοπογραφίας, ὀνομασίας, ἱστορίας, ἀρχιτεκτονικῆς, φραγκικῶν προσθηκῶν καὶ ψηφοθετημάτων τῆς πολιᾶς καὶ εὐκλεοῦς ταύτης Μονῆς τοῦ Δαφνίου.

[1] Οὕτως «ὁ θυμιατός», κατὰ γένος ἀρσενικόν, καλοῦσι τὰ ἀρχαῖα τυπικὰ τὸ συνήθως θυμιατήριον καλούμενον. Πρβλ. τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα ἐκδ. 1771. σ. 3 καὶ ἐφεξ.

[2] Ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Βαϊφόρου (ὑπ' ἀριθ. 20) διεσώθησαν ἕνδεκα κεφαλαί.

ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Τὸ ἔργον δὲ ἡμῶν τοῦτο περαίνοντες, μετὰ συγκινήσεως ἐκφράζομεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ σοφῷ ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἀρχαιολογικαῖς ἐρεύναις Μαρκησίῳ BUTE, ὅστις, ὡς ἀληθὴς τῆς Σεπτῆς Ἐπιστήμης ταύτης λάτρης, τιμῶν τὸ ἔργον, ἐξησφάλισε τὴν οὐ σμικρὰν τῆς συγγραφῆς ἡμῶν ταύτης δαπάνην.

Τοῦτο ἀληθῶς οὐ μόνον παρηγορεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύει ἡμᾶς πρὸς σύνταξιν γενναιοτέρων ἔργων τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος ἁπάσης τῆς Χριστιανικῆς Ἑλλάδος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ.. 3

ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ. Ἀξία. Πληθὺς καὶ σπουδαιότης τῶν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῶν μνημείων. Κατάστασις τούτων. Τινὰ περὶ τῆς πραγματείας ἡμῶν.......................... Σελ. 5—14

ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. Οἱ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου γράψαντες. Παρατηρήσεις.................................. Σελ. 15—22

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ. Ἱερὰ ὁδός. Τὸ Πύθιον. Ὁ Αἰγάλεως. Ὁ Κορυδαλλός. Τὸ Ποικίλον.......................... Σελ. 23—35

Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΔΑΦΝΙ. Δαφναῖος ἢ Δαφνηφόρος Ἀπόλλων. Δελφίνιος Ἀπόλλων. Ἡ Βασίλισσα Δάφνη........... Σελ. 36—39

ΙΣΤΟΡΙΑ. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Σελ. 40—76

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ. Περίοδος τῶν Χριστιανικῶν Οἰκοδομημάτων. Χρόνος οἰκοδομῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου. Γενικὴ τοῦ Ναοῦ ἄποψις καὶ διάθεσις. *Ἐξωτερικὴ τοῦ Ναοῦ ἄποψις*. Πλευρὰ ἀνατολική. Πλευρὰ ἀρκτική. Τὸ κωδωνοστάσιον. Ὁ Πύργος. Πλευρὰ δυτική. Πλευρὰ μεσημβρινή. *Ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ*. Ἔξω Νάρθηξ. Εἴσοδοι. Νάρθηξ. Ἡ ὑπὸ τὸν νάρθηκα ὑπόγειος κρύπτη. Ὁ Ναός. Τὸ Ἱερόν. Πλάγια κλίτη. Αἱ ἑπτὰ ἅγιαι Τράπεζαι. Ὁ θόλος. Ὀρθομαρμάρωσις. Μαρμαροψηφοθετήματα. Τὸ ἔδαφος. Παραμόρφωσις καὶ καταστροφὴ τοῦ ἀρχικοῦ ἐξωτερικοῦ κάλλους τοῦ Ναοῦ ὑπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ Καββαδία διενεργηθεισῶν ἐπισκευῶν.......... Σελ. 77—108

ΦΡΑΓΚΙΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ. Ἐξωτερικῶς. Ἐσωτερικῶς.. Σελ. 109

ΨΗΦΟΘΕΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ. Ὀνομασία. Ἱστορία. Τέχνη τῶν ψηφοθετημάτων. Ἀξία τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου. Καταγραφὴ καὶ περιγραφὴ τῶν τέως ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου περισωθέντων ψηφοθετημάτων......... Σελ. 110—138

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

(Οἱ ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὰς σελίδας)

ΑΩ. 11, 86, 87.
Ἁγία Σοφία. 6, 80, 81, 90, 113.
Ἁγία Σοφία Μονεμβασίας. 88.
Ἅγιος Μάρκος ἐν Βενετίᾳ. 113, 115, 117, 128, 131, 132.
Ἀθῆναι Χριστιανικαί. 8.
Αἰγάλεως. 29—33.
Ἀκτίτης λίθος. 28.
Ἅλωσις Δαφνίου ὑπὸ τῶν Τούρκων. 61.
Ἀξία χριστιαν. ἀρχαιοτήτων. 5—7.
Ἀποκάλυψις εἰκόνος αὐτοκράτορος ἐν Δαφνίῳ. 71, 80.
Ἀρχιτεκτονικὴ Ναῶν καὶ Ναοῦ Δαφνίου. 77—110.
Acciailli. 55.
Aloisia Martorana. 115.

Βασιλικαί. 78, 79.
Βαρούχας Ἀλ. (πρόεδρος Χριστ. Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρ.). 67.
Βουλπιώτης (ὑπουργός). 64.
Βροῦτος Γ. (καθηγητής). 66, 69.
Βυζαντιακὸς ῥυθμός. 81.
Babin. 9.
Bonano Zuccaro. 65, 66, 69, 114.
Buchon. 19, 99, 125.
Burnouf. 19, 37, 99.
Bute (Μαρκήσιος) 14, 64, 83. 139.
Brockhaus Hein. 19.
Castellazzi. 86, 19. 20.
Cauchaud. 19, 20, 94, 99.
Cefalù. 14, 113, 115, 130, 131, 132.
Chandler. 18, 20, 41. 58.
Chateaubriand. 18, 25.
Citeaux (μοναχοί). 44, 45, 47.

Γάμματα. 82, 90.
Γεώργιος Ἀντιοχεύς. 115.
Γούζαρης Σπ. 63.
Γωνίαι. 133.
Gautier de Brienne. 52.
Guy II, δοὺξ Ἀθηνῶν. 46—50.

Δαφνίου ὀνομασίαι. 36.
Δάφνη Βασίλισσα. 38.
Δάφνης Παλάτια. 39.
Δαφνηφόρος Ἀπόλλων. 39.
Δελφίνιος Ἀπόλλων. 27, 37.
Διακονικὸν Δαφνίου 92.
Διασώσεως Χριστ. Ναῶν. 64, 65.
Δίδυμος θυρὶς προθέσεως Δαφνίου. 93.
Dalfinet 37, 46, 47.
Dalfino. 37.
Dalphinet. 46.
Delphino. 44. 53.
Dörpfeld. 43.
Duccio. 122.

Ἔδαφος Δαφνίου. 108.
Ἐδάφη ἐψηφωμένα. 112.
Εἴσοδοι Δαφνίου. 98.
Ἐκθέσεις πρὸς διάσωσιν Δαφνίου. 64—69.
Ἕλληνες Χριστιανοί. 6.

Ἐπιγραφαί. ϚΠϚ (=578). 7.
Νεικαγόρης Διακονίσσης. 9.
Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου. 39.
Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου. 40-41.
Βαλλεντιανοῦ. 43.
Ἀρχίππης Ἀλεξάνδρου. 44.
Σιμίου Σωστράτου. 44.
Frater Petrus. 53.
Presbyter Nicolaus. 54.
Nicolaus Decanus. 54.
ZM (=7040). 55.
Νεοφύτου. 56.
Τοῦ Ρουφετίου τῶν Μπακάλιδων. 56.
Ἑτέρα ὁμοία. 58.
Ἡγουμένου Παρθενίου. 59.
Σταυροῦ ἐγγεγλυμένου. 96.
Ἐφραίμ Μουσιάτορος. 111.
Elgin. 28, 96.

Ζέζος Γ. (ἀρχιτέκτων). 66, 69.
Ζυγομαλᾶς (ὑπουργός). 70.
Ἡγούμενοι Δαφνίου: Bella Valle. 45.
Frère Jaques. 45.
Πέτρος. 53.
Ἀνανίας [;] 56.
Παρθένιος. 59.

Θόλοι Ναῶν. 80—81.
Θόλος Δαφνίου. 104.

Ἱερὰ ὁδός. 23.
Ἱερὸν Δαφνίου. 103.
Ἱστορία Δαφνίου. 40—76.
Joseph Hirst. 66, 71, 141.
Hayder C. 14.
Haute-Combe. 45.

Καββαδίας. Ἐπισκευαὶ Δαφνίου. 62, 70, 73, 74, 94, 95, 96, 108.
Καμπούρογλους Δ. 42, 57, 58, 59.
Κατασκευὴ ψηφίδων. 113—114.
Κεραμοπλαστικὴ διακόσμησις. 82.
Κεραμοπλαστικὰ μονογράμματα. 84—87.
Κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα Δαφνίου. 92, 93, 94, 97.
Κέραμος Μεγάλης Ἐκκλησίας. 87, 28.
Κίων ἰωνικὸς Δαφνίου. 97.
Κορυδαλλός. 29, 30, 33.
Κρέμος Γ. 19.
Κοσμῆται. 107.
Κριθῆς ζωμός. 81.
Κρύπτη Δαφνίου. 51, 102.
Κωδωνοστάσιον Δαφνίου. 94, 95.

Λάρνακες Δουκῶν. 48.
Λαρνάκων ἐπικαλύμματα. 51, 52, 101, 102.
Λαμπάκης Ἐμμ. 121, 136.
Λέων Βασιλικός. 8.
Λῶροι. 72.
Latus clavus. 113.
Lenoir. 19, 99.
Lenormant. 19, 21, 26, 49, 56, 99.

Μαυσωλεῖον Δουκῶν. 47.
Μαρμαροψηφοθετήματα. 106.
Μεταβατικὴ περίοδος. 82.
Μιστρᾶς (=Ville maître). 38.
Μοναί: Ἀστερίου. 8, 89.
Ἰωάννου Κυνηγοῦ. 8, 89.
Ἰωάννου Θεολόγου. 8, 87, 89.
Καισαριανῆς. 8, 89, 128.
Μετόχιον ταύτης. 8.
Καρρέα. 8, 89.
Κουταλέα. 8.
Πετράκη. 89.
Ἁγίων Μ'. 83.
Γόλας. 83.
Ζερμπίτσας. 83.
Ἱεροθέου. 89.
Ὁσίου Λουκᾶ. 4, 72, 83, 88, 113, 135.

Σκριποῦς. 83.
Ἁγίας Μονῆς. 53.
Μονὴ τῆς Χώρας. 134.
Μονογράμματα Ἰησοῦ. 11, 84, 85.
Μονόγραμμα Μαρία 86.
Μουσεῖα Χριστιανικά. 10, 87.
Μουσεῖον, μουσίον, μουσίωμα, μουσίωσις, μουσειακόν, μουσόστικτος, μούσωσις, μουζάκιον, μούσαρον, μουσιάτωρ. 110.
Μουσιοῦν, μουσειωτής, μουσιωτικὴ τέχνη, μουσωτής. 111.
Μουσταπίδενα. 59.
Μυστικὸς ἀςήρ. 11, 85, 118, 135, 138.
Μύαξ Δαφνίου. 92.
Μωάμεθ Β'. 54.
Maquelone. 18, 40, 56.
Mauhaut (Ματθίλδη 46. Μαάτα 48). Χήρα Guy II. 48—48.
Musivo adornare. 111.
Müller Iwan. 14.

Ναοὶ δρομικοί. 77.
Ναοὶ ξυλόστεγοι καὶ ξυλότρουλλοι. 78.
Ναοὶ ἐν Σικελίᾳ. 14, 64, 86, 115.
Ναοὶ ἁγίου Σεργίου καὶ Βάκχου. 80.
Ναοὶ ἐν Ἀθήναις:
Ἁγίων Ἀποστόλων. 83, 85, 87.
Γοργοεπήκου. 89, 99.
Ἁγίων Θεοδώρων. 89.
Καμκαρέας. 89.
Νικοδήμου. 85, 88, 87.
Ἁγίου Νικολάου εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ. 3.
Ἁγίου Νικολάου τοῦ Χωςοῦ. 88.
Μεγάλης Παναγίας. 7, 88, 99.
Ναϊδίου Ζωοδόχου Πηγῆς. 8.
Προφήτου Ἠλιοῦ. 23, 24.
Παναγίας ἡ Ξυδοῦ ἐν Κηφισσίᾳ. 83.
Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Χαλκίδι. 79.
Ἁγίου Γρηγορίου καὶ ἁγίου Ἰωάννου ἐν Σαλαμῖνι. 83.
Μητροπόλεως Πατρῶν. 95.
Ἁγ. Νικολάου ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Στειρίου. 83.
Ἁγίου Νικολάου εἰς θέσιν Καμπιά. 88.
Τῆς Θεοτόκου ἐν Ξηροκάμπῳ. 83.
Τῆς Θεοτόκου ἐν Χρυσάφᾳ. 83.
Τοῦ ἁγίου Σώζοντος ἐν Ὀρχομενῷ. 83.
Τῆς ἀρχαίας Μητροπόλεως Νεμέας. 62.
Ἁγ. Σοφίας ἐν Μονεμβασίᾳ. 88.
Τῶν ἁγ. Θεοδώρων ἐν Μιςρᾷ. 88
Ἁγ. Γεωργίου εἰς θέσιν Βίγλα. 85.
Ἁγίας Τριάδος παρὰ τὸ Ἀγρίνιον. 83.
Βασιλικῆς ἐν τῇ Μεγάλῃ Χώρᾳ. 77.
Ζωοδόχου πηγῆς ἐν Σάμαρι. 62.
Ναοὶ ἐν Ῥαβέννῃ. 79, 80.
Ναοὶ ἐν Ῥώμῃ. 79.
Νάρθηξ. 91.
Νάρθηξ Δαφνίου. 97—102.
Νορμανδικὴ μουσειωτικὴ τέχνη. 113.
Νομίσματα Βυζαντιακά. 124, 125.
Νοβέλλης μουσιάτωρ. 76.
Nerio Acciailo. 52.

Ξενῶνες. 88.

Ὀγκόλιθοι. 28.
Ὄθων De la Roche. 45.
Ὄθων Βασιλεὺς τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ βλέπει τὰς Ἀθήνας. 25, 26.
Ὀξυκόρυφα τόξα. 102.
Ὀρθομαρμάρωσις. 105.
Οὐράνιον τόξον. 127.
Opus musivum, opus tesselatum, opus sectile, opus vermiculatum, opus Alexandrinum. 111.

Παρθενών. 6, 55.
Πάνθεον. 80.
Πανήγυρις Δαφνίου. 103.
Παντοκράτωρ Δαφνίου. 123—128.
» Cefalù. 113, 126.
» Καισαριανῆς. 123.
Παπαγεωργίου Δ. 125.
Πεντέλη. 7.
Πεταλόσχημον τόξον. 95.
Πεσσός. 102.
Πιτάκης. 20, 41, 61.
Πλατὴς 'Ιω. 14, 51, 71, 99, 102.
Πλάγια κλίτη Δαφνίου. 103.
Πρόθεσις Δαφνίου. 92.
Προδρόμου μονόγραμμα. 136.
Ποικίλον. 24, 27, 29, 30, 34.
Πύθιον. 26.
Πύργος Δαφνίου. 95.
Panache. 133.
Patricolo G. 115.
Pendentif. 133.
Pouqueville. 18.

'Ραγκαβῆς. 36, 87.
'Ρητὰ θόλων. 127.
'Ρητὰ Προφητῶν Δαφνίου. 128, 133.
'Ροΐδης. 22.
Robert W. Schultz. 99, 107.

Σακκελίων 'Ιω. 7.
Σεισμοὶ ἐν Δαφνίῳ. 70, 74, 75.
Σουρμελῆς. 42.
Σταυροὶ κεραμοπλαστικοί. 87.
Σταυρωτὰ οἰκοδομήματα. 83.
Salinas A. 65.
Sidney H. Barnsley. 99. 107.
Spon. 18, 40, 56.
Stuart. 18.
Stefani. 20,

Τοπογραφία Δαφνίου. 23.
Τομαὶ νάρθηκος. 100.
Τομὴ θόλου. 105.
Τυπάλδος Κοζάκης Γ. 76.
Τρίγωνα. 133.
Τύποι 'Αναστάσεως. 122.
Tesselator, tessellarius, tessellare. 111.

"Υδωρ Δαφνίου. 35.
'Υπερβολὴ θόλου. 95, 105.
'Υπόχρισμα ψηφοθετημάτων. 113, 114.

Φιλαδελφεὺς Χ. Ν. 57.
Φιλοθέης ναός. 122.
Φιλήμων Τ. δήμαρχ. 'Αθηναίων. 122.
Φιλολογία Δαφνίου. 15.
Φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα. 88.
Φρενοκομεῖον ἐν Δαφνίῳ. 63.
Φραγκικαὶ προσθῆκαι. 109.
Fleur de lis. 50.
Fourche. 133.

Χριστ. 'Αρχ. 'Εταιρία. 66.

Ψηφοθετημάτων τέχνη. 113.
Ψηφοθετήματα Δαφνίου. 110—138.
Ψηφολόγημα, ψηφωτόν, ψηφολογητόν, ψήφωσις, ψηφωτική, ψηφολογία, ψηφοθέτης. 110.
Ψηφωτής, ψηφοποιός, ψηφίον, ψηφίς, ψηφί, ψηφοθετεῖν, ψηφοῦν, ψηφολογεῖν. 111.
Wheler. 18, 40, 56.

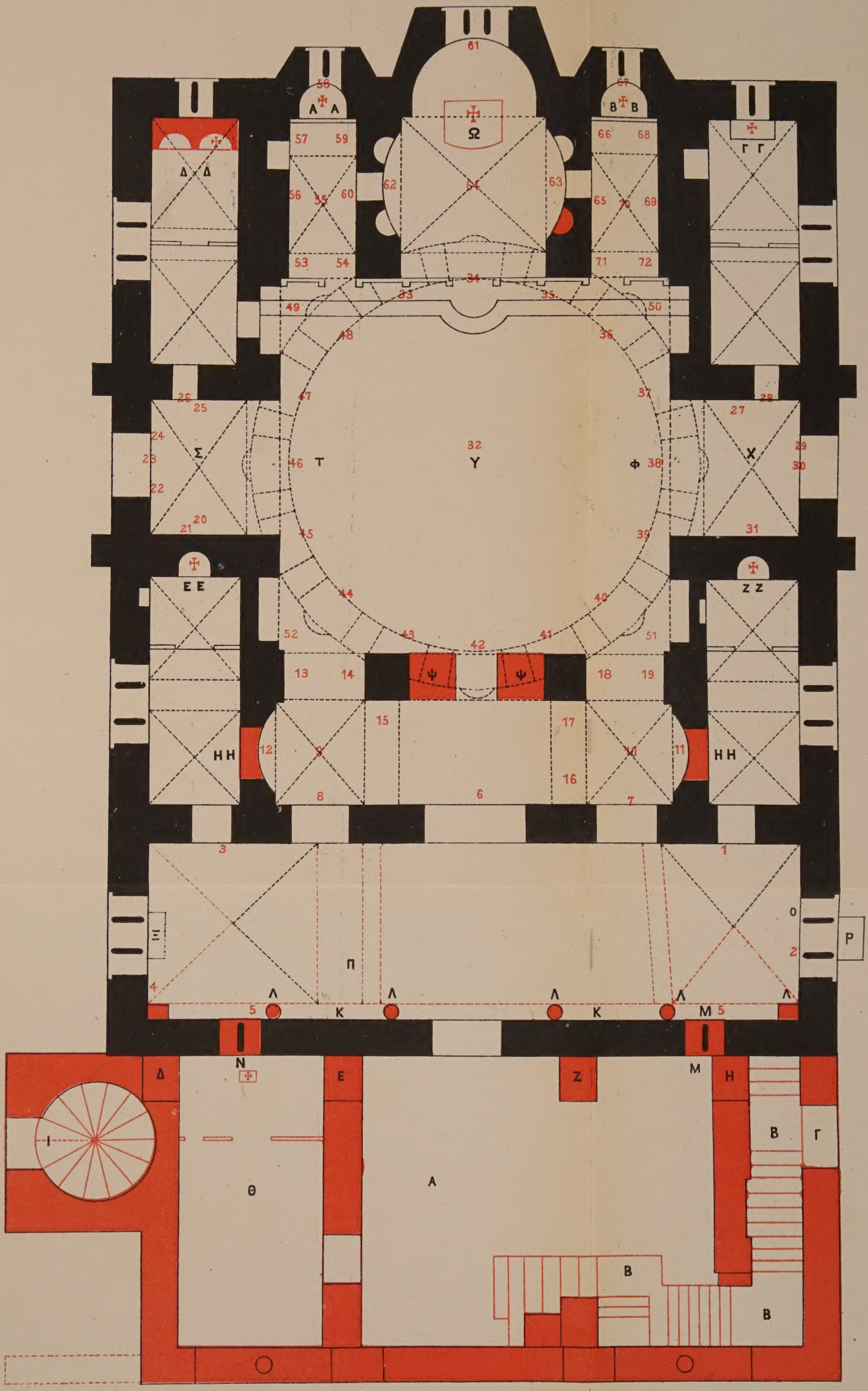

Ἰ. Φιλιππίδης

Κλίμαξ 0.01 = 1 Μ.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΤΟΨΙΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

Τιμᾶται Δραχμῶν 5.